Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

MORTEN LUTHER

MORTEN LUTHER
Efter Maleri af Lukas Kranach

MORTEN LUTHER

EN SKILDRING AF HANS LIV OG GERNING

AF

MORTEN PONTOPPIDAN

MED TALRIGE BILLEDER

»FREM«
DET NORDISKE FORLAG
ERNST BOJESEN
1902

FØRSTE KAPITEL.

HUMANISTER OG OBSKURANTER.

Det er Morten Luther, der i denne lille Bog skal lægge Beslag paa vor Opmærksomhed. Hans Skikkelse vil vi forsøge at faa Øje paa og at fatte hans Betydning. Men for at finde Luther maa man først ind i hans Tid. Og ligesom man bryder ind i en Skov og følger den Sti, der kan føre til Maalet, saaledes vil vi da tage fat med Skildringen af en Begivenhed, der forefaldt i Tyskland, da Luther var 27 Aar gammel.

I Würtemberg levede en meget værdig Mand ved Navn Johan Reuchlin. Han havde set sig adskilligt om i Verden, dels paa Studiernes Vegne, dels som Sendebud i Fyrsters Ærinde. Nu beklædte han et Dommerembede i Stuttgart, men Embedet krævede ikke meget ofte hans Nærværelse, og han havde da nu paa sine ældre Dage, sammen med sin svagelige Hustru, trukket sig tilbage paa et Landsted, hvor han plejede sine lærde Studier og forsøgte sig med at opdrætte hvide Paafugle.

Fig. 1. Johan Reuchlin.

Men denne fredelige Tilbagetrukkethed skulde blive grundig forstyrret. En Dag først paa Aaret 1510 indfandt der sig paa Reuchlins Landsted en besynderlig Mand, der viste sig at være en Jøde fra Cøln ved Navn Pfefferkorn. D. v. s. en *døbt* Jøde var han og meget opsat paa at vise sin Iver for Kristendommen ved at forfølge sine tidligere Trosbrødre. Han havde en Plan om med Øvrighedens Understøttelse at rejse om og foretage en Undersøgelse af Jødernes hebraiske Skrifter for at finde Bespottelser af Kristendommen i dem og lade dem brænde. Dertil var

det, han søgte Reuchlins Medvirkning. Thi Reuchlin var bekendt for at kunne Hebraisk, hvad der dengang blandt Ikke-Jøder var et næsten enestaaende Tilfælde. Teologerne læste ikke det gamle Testamente paa Grundsproget, men nøjedes med den gamle autoriserede latinske Oversættelse, der vrimlede af Fejl. Disse Fejl havde Reuchlin taget sig for at rette. Og han havde udgivet en hebraisk Grammatik og Ordbog, saaledes at Studiet af det gamle Testamente paa Grundsproget fra nu af var muliggjort.

Pfefferkorn søgte altsaa hans Medvirkning til en inkvisitorisk Undersøgelse af Jødernes Bøger; men Reuchlin viste ham af. Han vilde ikke have med den Sag at gøre.

Nu viste det sig imidlertid, at der stod andre bag Pfefferkorn. Det teologiske Fakultet ved Universitetet i Cøln, der mest bestod af Dominikanermunke, og som lededes af Stiftets Kætter-Forhørsdommer Jacob Hochstraten, havde længe haft Opmærksomheden henvendt paa Reuchlin. Der var i deres Øjne noget mistænkeligt ved en Mand, der gav sig af med hebraiske Studier. Hvorfor skulde han vel gøre dette, dersom han ikke hemmeligt var en Tilhænger af Jødedommen? Og havde man ikke set denne Mand give sig af med ligefrem at rette paa Kirkens autoriserede Bibel? I det hele taget, Reuchlin var Videnskabsmand paa den ny Maade, den undersøgende, kritiske Maade, som var begyndt at komme i Gang. Han hørte i de lærdes Verden ikke til de gode gamle »Skolastikere«, der nøjedes med at spinde det en Gang givne Tankestof ud i finere og finere Traade. Nej, Reuchlin var *Humanist*. Han hørte til den Skare af lærde, som havde begyndt at studere Forfatterne fra den græske og romerske Oldtid, og som gennem dette Studium var kommen under Vejr med, at der var meget at lære, som Præsterne ikke prædikede om, og som Munketeologerne ikke havde Anelse om.

Mange af disse Humanister, især de italienske, havde ganske brudt med Kristendommen, d. v. s. i deres Indre; thi et ydre og formeligt Brud kunde der i de Tider næppe være Tale om. Reuchlin hørte ikke til disse; men han hørte ganske vist til dem, der hellere læste det ny Testamente end de skolastiske Læreskrifter, ja end selve Kirkefædrene, fordi han i Evangelierne og Apostelbrevene, især paa Grundsproget, fandt meget mere af det, der mindede om Ynden og Skønhederne hos de klassiske Forfattere.

Reuchlin var, kort sagt, en af dem, der begyndte at faa Øjnene op og vilde have baade Kunstens og Videnskabens Lys til at skinne. Han hørte til de mest fremragende Repræsentanter for den ny Humanisme i Tyskland. Derfor havde Munketeologerne i Cøln aabnet deres Felttog imod ham ved at sende ham Pfefferkorn paa Halsen og saaledes prøve, om han var villig til at stille sine hebraiske Kundskaber til Kirkens og Inkvisitionens Tjeneste.

Da Reuchlin havde afvist Pfefferkorn, tænkte Hochstraten og hans Kolleger: Vi skal dog vide at faa holdt ham til Lyset! Og det lykkedes dem at udvirke en kejserlig Ordre til Reuchlin, der

krævede en Erklæring af ham angaaende Jødernes hebraiske Skrifter. Reuchlin afgav en Erklæring, der gik ud paa, at man, hellere end at brænde Jødernes Bøger, skulde ansætte Lærere i Hebraisk ved Universiteterne, saa Teologerne kunde blive dygtige til at tage det op med de jødiske Lærere. Nu rykkede Pfefferkorn i Marken med et Skrift, hvori han beskyldte Reuchlin for at være underkøbt af Jøderne. Reuchlin svarede med et Modskrift, hvori han paastod, at »den døbte Jøde« havde sagt ikke mindre end 34 Løgne om ham, og hvori han i det hele forklarede sin Stilling til Sagen.

Men nu traadte det teologiske Fakultet i Cøln til og tog Affære. Det overgav Reuchlins Skrift mod Pfefferkorn til et af dets Medlemmer, der skulde undersøge, om der ikke fandtes Kætterier at paatale deri.

Kætteri — det var en farlig Sag i de Tider. Og da Reuchlin fik Underretning om, at Universitetet forberedte en saadan Anklage imod ham, holdt han det for raadeligt at gøre hvad han kunde for at aflede Uvejret. Han skrev i en meget ydmyg Tone til Fakultetet i Cøln og forsikrede om sin fuldstændige Overensstemmelse med Kirkens Tro. Hvis han virkelig skulde have stødt an mod noget deri, saa var han rede til at tage det tilbage. »Hav Langmodighed med mig, og jeg vil betale alt! Befal, og jeg stikker mit Sværd i Skeden! Lad Hanen gale for mig, og jeg vil græde! Lad først Tordenen rulle, før I udsender Lynstraalen!«

Reuchlin havde vel haabet ved sin Ydmyghed at bevæge Fakultetet til at stille Sagen i Bero. Men han opnaaede kun, at Fakultetet gennem sin Dekanus — og det var i Øjeblikket ingen anden end selve Kætter-Forhørsdommeren Hochstraten — sendte ham en Fortegnelse over de Ytringer i hans Skrift, der maatte anses for kætterske, og en Opfordring til at tilbagekalde.

Man faar et stærkt Indtryk af det daværende Aandstyrannis Vælde, naar man ser en Aandens og Videnskabernes Stormand som Reuchlin endnu engang lægge sig i Støvet for disse Munketeologer. I sin Svarskrivelse priser han deres Fromhed og Menneskekærlighed, takker dem for deres Skaansel, at de, førend de dømte ham, har villet forhøre ham, ligesom Gud Adam. Han erkender, at han kun er i Besiddelse af indskrænkede Aandsevner, og især teologiske Spørgsmaal kan han, som to Gange gift Lægmand, ikke driste sig til at dømme om. Han vil genkalde hvad de forlanger, blot de vil gøre ham den Tjeneste at opskrive den Erklæring, som han skal sætte sit Navn under, og sende ham den ved et Bud paa hans Bekostning.

Som Svar paa dette fik han endelig at vide, hvad Cølnerprofessorerne forlangte: Han skulde sørge for, at Salget af hans Skrift standsedes, og ved en offentlig udstedt Erklæring skulde han tage de allerede solgte Eksemplarer tilbage og bede dem, der havde læst dem, ikke at mene andet om ham, end at han i ét og alt stemmede overens med den katolske Kirke og fordømte Jøderne med

deres ugudelige Bøger. Dersom Reuchlin ikke gik ind paa dette, vilde de se sig nødsagede til at indstævne ham for Domstolene som Kætter. Det vilde de helst undgaa, og det var da af Kærlighed, de havde stillet disse Betingelser, som det vilde være klogt af ham at gaa ind paa.

Altsaa, der fordredes en offentlig Erklæring! Reuchlin havde haabet at faa Mellemværendet ordnet ganske stille og hemmeligt. Da dette Haab var bristet, var ogsaa hans Taalmodighed udtømt, og han gjorde, hvad han hellere straks skulde have gjort. Han udgav et »Forsvar mod sine cølnske Bagvaskere«, der havde baade Næb og Klør og, for den Sags Skyld. heller ikke saa lidt Galde. Pfefferkorn, hedder det, det giftige Dyr, har kun været Hammeren; nu vil han vende sig mod selve Smedene, de cølnske Teologer. Han skildrer disse Munke med levende Farver og sparer ikke paa Skældsord. Han kalder dem gale Hunde, Heste, Mulæsler, Svin, Ræve, rivende Ulve, syriske Løver, Cerberusser, Helvedesfurier.

Det varede da heller ikke længe, før han stævnedes for Jakob Hochstratens Kætterdomstol. Hans Modskrift mod Pfefferkorn blev dømt til Baalet og virkelig offentlig brændt i Cøln 10. Febr. 1514 som et kættersk og forargeligt Skrift, der beskyttede Jøderne og haanede de hellige Kirkefædre.

Da følte den ny Tids Mænd, den humanistiske Aandsretnings Tilhængere, sig alle angrebne i Reuchlins Person og rejste sig til Værn for ham. Det viste sig, at der allerede var noget i Tyskland, der kunde kaldes en offentlig Mening, og som kunde lægge sit Lod i Vægtskaalen ved Afgørelser af denne Art.

Sagen var blevet appelleret til Paven. Og Reuchlin sendte den pavelige Stol en Skrivelse angaaende sin Sag, hvilken Skrivelse støttedes af Kejseren, forskellige Fyrster, Biskopper, Abbeder og 53 schwabiske Stæder, der allesammen aflagde et Vidnesbyrd om Reuchlins opbyggelige Lære og Liv. Men desuden, for at vise, hvor mange udmærkede Mænd af Aandens Verden der stod paa Reuchlins Side, foranstaltede hans Venner en Samling Breve fra berømte Mænd til Reuchlin. Det var en stor Mængde anbefalende Udtalelser, deraf mange fra disse sidste Dage. Samlingen blev udgivet og foran i Bogen anbragtes en Fortegnelse over »Reuchlinisternes Skare«. At være en god »Reuchlinist« var fra nu af den bedste Anbefaling blandt den ny Tids Skønaander og Videnskabsdyrkere. I denne Strid fandt for første Gang de beslægtede Aander hinanden som sluttet Parti.

Partiet haabede, at Pave Leo d. 10., der var kendt som en Ven af Humanismen, vilde lade sig paavirke af disse forskellige Demonstrationer til Bedste for Reuchlin og bringe hans Sag til en for ham tilfredsstillende Afgørelse. Men Cølnerne laa heller ikke ledige. De indhentede Erklæringer fra de teologiske Fakulteter i Løwen, Paris, Erfurt og Heidelberg, der alle gik Reuchlin imod.

Paven havde udnævnt en Kommission paa 18 Medlemmer, der

omsider 2. Juli 1516 afsagde Dommen. Præsidenten stemte for, at Reuchlin ikke var Kætter, og alle Kommissionens Medlemmer fulgte ham heri, med Undtagelse af en af Pavens Hofteologer Domini kaneren Sylvester Prierias.

Sagen var altsaa for saa vidt endt med en Sejr for Reuchlin. Men Leo d. 10de var bange for den mægtige Dominikanerorden og vilde desuden ikke gøre de tyske Fyrster overmodige, som havde støttet Reuchlin. Han lod derfor ikke Dommen offentliggøre, men udstedte i Stedet for en Befaling til, at Sagen skulde forsvinde og de stridende Parter tie.

Alligevel var Sagens Udfald en tilstrækkelig stor Sejr for Humanisterne, som da ogsaa lod deres Glæde komme for Dagen paa forskellig Maade. En af de mest ansete iblandt dem, den lærde, rige og fornemme Wilibald Pirckheimer, Senator og kejserlig Raadsherre i Nürnberg, udgav just ved denne Tid en latinsk Oversættelse af et græsk Oldtidsskrift og benyttede da Lejligheden til i Fortalen at fejre Reuchlin som forfulgt Sandhedsvidne. »Kun dette manglede, bedste og højtærede Kapnion,« skriver han, idet han tiltaler Reuchlin med det græskformede Navn, denne efter den humanistiske Mode bar i Aandsfællernes Kreds, »kun dette manglede for at sætte Kronen paa alle dine Dyder. De højeste og ærefuldeste Embeder har du beklædt. Et Liv har du levet, som kun de bedste kan ønske sig det. Dig har Naturen overvældet med alle sine Gaver; ved rig Lærdom har du udmærket dig . . . Talrige Genstande, der for den menneskelige Forstand var vanskelige at udforske, har du gennemarbejdet; kun dette ene manglede, at din Sjæls Storhed skulde prøves i en ret modbydelig Strid og godtgøre sin Ægthed som Guldet i Ilden. Se, her har ret en fortrinlig Lejlighed frembudt sig, for at du kunde aflægge en glimrende Prøve paa din Tapperhed, Standhaftighed og Retskaffenhed.«

Dette er en Prøve paa den sirlige latinske Stil, hvori de mere fornemme Humanister tiltaler hinanden.

Men der fandtes ogsaa i Reuchlinisternes Skare mere ungdommelige Elementer, der ikke saa strengt holdt over den stive Værdighed. Fra dem skriver sig det pseudonymt udgivne Digt »Reuchlins Triumf«, der forherliger Reuchlins Frifindelse ved at lade ham holde et triumferende Indtog i sin Fædrenestad ganske i Stil med en romersk Feltherre i Oldtiden. Digtet beskriver det festlige Optog gennem Byens Gader. Allerforrest bæres Trofæerne til Skue: de overvundnes Vaaben og Guder. Vaabnene bestaar i sofistiske Beviser, bloddryppende Penne, flammende Baal og saadanne Ting. Guderne er de fire Uhyrer Overtro, Barbari, Uvidenhed og Misundelse. Derefter kommer de overvundne Fjender selv, bundne i Lænker. Forrest gaar Kætterdommeren Hochstraten; han æder Ild, spyr Ild og siger til hvert andet Ord: paa Ilden! Bøddelen kommer slæbende med »Judas Pfefferkorn«. Derefter kommer andre af Reuchlins Fjender, der beskrives med Haan og Foragt. Efter Fangerne følger

Offerdyrene, derefter Spillemænd og Sangere, og endelig kommer den ærværdige Reuchlin paa sin Triumfvogn. Hans Tinding er omvunden med Laurbær; i den ene Haand holder han den omtvistede Bog, i den anden en Oliegren. Toget sluttes af en Skare bekransede Videnskabsmænd og Digtere, der alle har været truede af Obskuranterne, men nu føler sig befriede ved Reuchlins Sejr.

Fra samme Lejr stammer et andet anonymt Skrift, der fremkaldtes af Reuchlin-Striden, og som bar Titlen »Breve fra obskure Mænd«. *Obskur* betyder *mørk*, men kan i Latinen ogsaa betyde *uberømt*. Bogen fremtraadte altsaa ved sin Titel som en Modsætning til de kort i Forvejen udkomne »Breve fra berømte Mænd« (til Reuchlin), og dens Indhold skal forestille at bestaa af Breve fra Medlemmer af Dominikanerordenen til en af deres Ordensbrødre ved Cølns Universitet. Det er, med andre Ord, Reuchlins Fjender, der her forestilles at udøse deres Hjerter og udkramme deres Visdom paa et Sprog, der er en Blanding af Tysk og skrækkeligt Munkelatin. Disse opdigtede Brevskrivere kommer med de taabeligste teologiske Spørgsmaal, fortæller de mest blamerende Historier fra deres eget og andres Privatliv, optræder i det hele som Pragteksemplarer af Uvidenhed, Tykhovedethed, Overtro, Sanselighed og Hykleri. Det hele var en dygtig plump men i mange Henseender rammende Satire. Og disse »Mørkemænds-Breve« læstes vidt og bredt og gjorde en umaadelig Virkning. Det var et af de mest svidende Slag, der nogensinde var tilføjet det fordærvede Munkevæsen. Dominikanerordenen anstrengte sig hos Leo d. 10de for at faa ham til at udstede en streng Bulle mod enhver, der understod sig til at læse disse Breve. Men forgæves. Leo gjorde ikke noget Skridt for at standse den for de tyske Munke saa knusende Latter. Han har muligvis selv leet med.

Der havde været flere om at sætte disse Karrikaturbreve sammen. Men Hovedforfatteren var temmelig sikkert Ulrich von Hutten, en Riddersmand, der var bekendt som Dyrker af de skønne Kunster. Han havde ogsaa haft en Finger med i Spillet ved Udgivelsen af det før omtalte Digt »Reuchlins Triumf«. Om Ulrich af Hutten vil der i det hele taget blive adskilligt at fortælle. Men før vi gaar over dertil, maa vi, efter at vi nu har taget dette lille Overblik over Humanisternes samlede Skare, fæste vor Opmærksomhed paa en Mand, der var den anerkendte Høvding for dem alle.

ANDET KAPITEL.

ERASMUS FRA ROTTERDAM.

Sandt at sige hed han fra først af Gerhard Gerhardsen slet og ret. Men da han siden vaktes til Begejstring for Videnskaberne og

de klassiske Fædre, følte han, som saa mange andre unge Mænd paa den Tid, det umulige for en sand Musasøn i at gaa igennem Verden med et saa uklassisk Navn. Han fandt da, at det germaniske Gerhard maatte paa Græsk hedde Erasmus og kaldte sig altsaa Erasmus Roterodamus.

I øvrigt saa det en Tid ud til alt andet end en litterær Løbebane for den unge Gerhard Gerhardsen. Hans Forældre efterlod ham ene i Verden, da han var i hvad vi kalder Konfirmationsalderen. Og skønt hans Lærer havde omfavnet ham og sagt: dette Barn vil naa Videnskabens højeste Tinder! blev han alligevel af sine Formyndere nødt ind i et Kloster, hvor han omsider gik ind paa at aflægge Munkeløftet.

Fig. 2. Erasmus fra Rotterdam.
Efter Maleri af Hans Holbein d. y. (Basel).

Men snart følte han sig saa tynget af dette Løftes Krav, at han stod Fare for aandelig at gaa til Grunde. En Biskop, der havde Øje for, at det virkelig gjaldt at redde den ganske ualmindelig begavede unge Mand for Videnskaben, fik det lavet saa, at han delvis fritoges for sit Munkeløftes Forpligtelser, tog ham hjem til sig og hjalp ham siden til Paris at studere ved det berømte Universitet dér.

De skolastiske Teologers Forelæsninger og Disputationer gik Erasmus imidlertid udenom. De kedede ham, og han var sig desuden bevidst, at han med sin undersøgende og gennemtrængende Aand vilde være udsat for lige straks at opdage svage Punkter i Rettroenhedens System. Og han havde aldeles ingen Lyst eller Kald til at lade sig stemple som Kætter.

Han fulgte da saa meget mere afgjort sin Drift til at gaa de italienske Humanister i Sporet og fordybe sig i den klassiske Oldtids Litteratur. Han lærte sig at skrive et særdeles fint Latin

og vakte snart Opsigt som Forfatter. Man beundrede hans Evne til at skrive paa én Gang underholdende og belærende, men især nød man hans klare og elegante Stil. Han vandt ganske det dannede Publikum for sig. Hans Evne til fin og overlegen Spydighed var maaske det, man allermest beundrede — forudsat man ikke hørte til dem, det gik ud over.

Der er blandet en god Portion Daarskab i alle menneskelige Tanker og Handlinger. Det havde Erasmus faaet Blik for, og han skrev da en Bog »Daarskabens Pris«, hvor han tog denne Side af den menneskelige Tilværelse under Behandling. Han fremstiller her Daarskaben som en mægtig Dronning, der beskriver sit store Rige og dets forskellige Provinser. Især dvæler hun ved Kirkefolket, som ikke ret vil erkende hendes Velgerninger, skønt hun ligefrem overøser det med Naadesbevisninger.

»De er alle af vore Folk,« siger hun, »disse Mennesker, som ikke kender nogen større Glæde end at fortælle Mirakler eller at høre vidunderlige Løgne, og som betjener sig af disse for at forjage andres Kedsomhed eller for at fylde deres egne Punge . . . Ser man ikke hvert Land gøre Fordring paa sin særlige Helgen? Enhver Elendighed har sin Helgen og enhver Helgen har sit Vokslys. Én Helgen hjælper dig imod Tandpine, en anden staar dig bi i Barnsnød, en anden skaffer dig tilbage, hvad en Tyv har stjaalet, en anden frelser dig i Tilfælde af Skibbrud, en anden beskærmer dine Kvæghjorde. Der gives dem, der er dygtige til mange Ting paa én Gang, i Særdeleshed Jomfru Maria, hvem den store Hob næsten tillægger større Magt end Sønnen.«

Angrebet retter sig videre mod Biskopperne og selve Paven. »Gives der,« hedder det, »frygteligere Fjender af Kirken end disse ugudelige Ypperstepræster, som ved deres Tavshed tilsteder, at man bortrydder Jesus Kristus, som binder ham ved deres Kræmmerlove, forfalsker ham ved deres tvungne Fortolkninger og myrder ham ved deres forpestede Liv.«

»Daarskabens Pris« var prydet med sælsomme Tegninger af Holbein, hvor Paven figurerede med sin tredobbelte Krone. Der udkom syv Udgaver af Bogen i Løbet af nogle faa Maaneder og i alt 27 Udgaver i Erasmus's Levetid.

Ved Siden af, at Erasmus saaledes angreb Kirkens Fordærvelse i populære satiriske Skrifter, tog han Grunden bort under den skolastiske Teologi ved at vise Vej til et fornuftigt Studium af Videnskaberne efter de gamle græske og romerske Mønstre. I Geografi, Naturhistorie, Lægevidenskab havde man paa den Tid nogle snurrige Bøger, hvori al Slags overtroiske Urimeligheder var indblandede. Erasmus sluttede sig til de italienske Humanister i, at man skulde gaa til Strabo for at faa Begreb om Geografi, til Hippokrates og Plinius for at lære Studiet af Lægekunst og Naturvidenskab. Men saa hævdede Erasmus videre, idet han forfulgte den samme Grundsætning, at man ikke længere skulde studere Teologi hos Scotus og

Thomas Aqvinas (de skolastiske Orakler), men gaa til Kirkefædrene, og især til det ny Testament. Og hvad det ny Testament angik, maatte man ikke blive staaende ved den saakaldte Vulgata, den autoriserede latinske Oversættelse, som vrimlede af Fejl, men man maatte have fat paa den oprindelige græske Tekst. Teologerne havde saa at sige ingen Anelse om denne Tekst; men i Aaret 1516 udgav Erasmus i Basel en kritisk gennemset Udgave af den og gjorde saaledes for Studiet af det ny Testament hvad Reuchlin havde gjort for det gamle.

»Jeg vil,« sagde Erasmus, idet han offentliggjorde dette Arbejde, »føre denne kolde Ordkløver, som man kalder Teologi, tilbage til sit Udspring. Give Gud, at dette Arbejde maa tilføre Kristendommen saa mange Frugter, som det har kostet mig Møje og Flid.«

»Han vil korrigere den Helligaand!« raabte Munketeologerne, da de fik at vide, at deres gamle Vulgata-Tekst ikke længer skulde være til at stole paa.

Men Erasmus nøjedes ikke med at lægge Teksten paa Bordet. Han gik selv i Spidsen med at vise, hvorledes den skulde studeres og forklares. En hel Række Forklaringer til forskellige nytestamentlige Skrifter udgik fra hans Haand, og Grunden blev lagt til en virkelig bibelsk Teologi.

»Opgaven er«, skrev Erasmus, »at lære den simple og rene Kristendom i Bibelen at kende.« Og videre siger han: »Jeg er fast besluttet paa at dø under Studiet af Skriften; i den er min Glæde og Fred.«

Saaledes er det altsaa gaaet denne Mand, der fra Begyndelsen gik angst til Side for det teologiske Studium. Efter at han er fundet ind paa den fornuftige Maade at drive Studiet paa, efter at han har fattet det som Opgaven at lære »den rene og simple Kristendom i Bibelen« at kende, er dette Studium blevet hans Lyst og Glæde.

Det ene Arbejde efter det andet udgik fra Erasmus's Haand, og Bøgerne reves bort af et vældigt Publikum, bestaaende af Intelligensen i alle kristne Lande, der mere og mere begejstret hyldede ham som Tidens mest overlegne Aand. Det vældede ind over ham med Æresbevisninger, Indbydelser til fyrstelige Hoffer, Tilbud om Pensioner og Embedsstillinger, endog Kardinalværdigheden blev ham tilbudt fra Rom og det vilde ganske vist have været et godt Kup for den pavelige Stol, om den kunde have faaet draget denne enestaaende Begavelse ind iblandt sine Støtter i Stedet for at have hans Polemik at frygte. Men Erasmus afslog alle saadanne Tilbud; han vilde bevare sin stolte litterære Uafhængighed og, om det skulde være, hellere vedblive at tjene sit Livsophold ved Korrekturlæsning hos sin Ven Bogtrykkeren Frobenius i Basel.

Megen Tid tilbragte han paa Rejser i videnskabelige Øjemed og for at besøge lærde Venner og humanistiske Aandsfrænder.

Under Reuchlin-Striden kom ogsaa Erasmus i Bevægelse og sendte Paven og Kardinalerne en Skrivelse for at anbefale dem at

lage fornuftigt paa hans Sag. Ja, Erasmus var blevet en Potentat i Aandens Verden, anerkendt fra alle Sider undtagen netop fra Obskuranternes. Hvorledes hans Venner og Beundrere saa paa ham, vil fremgaa af en Ytring af Ulrich af Hutten i et Brev til en Aandsfrænde: »Du maa sige hvad du vil, — én Pil, udskudt af Erasmus paa en Skurk, vil altid gælde lige saa meget for mig som ti Banstraaler, udsendte af hin Florentiner« (Paven).

Og lad saa denne Skildring slutte med følgende lille hyggelige Tidsbillede.

I Aaret 1516, ved Slutningen af Reuchlin-Striden, havde den halvhundredaarige Erasmus bosat sig i Basel. Et Par Aar efter var han, paa en Rejse ned ad Rhinen mellem Basel og Løwen, gaaet i Land ved det lille Toldsted Boppard i Nærheden af Coblenz, og han gik op og ned langs Flodbredden med sit Rejseselskab, medens Skibet blev eftersøt af Toldvæsenet. Da var der en, som sagde til Toldbetjent Eschenfelder: Det er Erasmus! og den brave Toldbetjent havde ingen Ro, før han havde nærmet sig den berømte lærde og udbedt sig Tilladelse til at trykke hans Haand. Erasmus, der havde sin gode Portion af den almindelige menneskelige Forfængelighed, viste sig behagelig overrasket ved at finde en saa varm Beundrer paa et afsides Toldsted. Han maatte nu følge Eschenfelder hjem, at hans Kone og Børn kunde faa den store Mand at se. Og der gik Bud til Naboer og bekendte. Erasmus havde den Tilfredsstillelse at se sine egne Skrifter ligge paa Mandens Skrivebord imellem Toldregistre. Skipperen, der skulde videre og have sine Passagerer med, blev utaalmodig. Men Toldbetjenten beroligede ham ved flere Gange at sende en Kande Vin ombord til ham og hans Folk og ved at love ham, at han, naar han sejlede tilbage, skulde blive fri for at betale Told, som Belønning for, at han denne Gang havde bragt saadan en Mand med sig.

To Aar efter kom Ulrich af Hutten i Land paa det samme Toldsted, blev kendt og fik den samme Modtagelse af den humanistiske Tolder, der havde faaet Erasmus til at latinisere sit Navn og altsaa ikke længer hed Eschenfelder men Cinicampian. Hutten maatte være hans Gæst, se hans Hus og Bøger, og blandt disse fandt Hutten et gammelt Haandskrift, som det maa antages at Toldbetjenten nærmest havde lagt sig til, fordi det nu engang var filosofisk Mode at samle paa saadanne, og som han i hvert Fald straks gjorde sig en Fornøjelse af at give Hutten i Gæstegave, da han lagde Mærke til, at det havde vakt den lærde Gæsts Interesse. Det viste sig virkelig at være et Haandskrift af en vis kirkehistorisk Værdi — en Samling Skrivelser fra forskellige Universiteter om kirkelige Spørgsmaal og prægede af en overfor Pavemagten frimodig og selvstændig Holdning. Hutten mente, at Folk som de nuværende Cølnerprofessorer kunde have godt af at se, hvordan Kolleger af dem for hundrede Aar siden optraadte, og han besørgede derfor Haandskriftet udgivet i Trykken, tilegnet alle fribaarne Mænd i Tyskland.

»Der har I da, I frie Mænd, Vennens Gæstegave. Thi hvad Glæde kunde det være for Hutten at nyde det alene.« Her ser I Vidnesbyrd om, at »de gamle Teologer lod sig lede af deres Samvittighed; nu for Tiden er det lutter Smigrere og Øjentjenere . . .«

TREDIE KAPITEL.

ULRICH AF HUTTEN.

Ulrich af Hutten, om hvem vi nu skal samle vor Opmærksomhed noget mere, var paa den Tid, da Reuchlin-Striden afsluttedes (1516), hen imod 30 Aar.

Han var af en gammel sydtysk Ridderslægt, og det var gaaet ham som saa mangen Dreng af fornem Familie, hvem man ikke havde nogen Formue til: han var stukket ind i et Kloster for at opdrages til Munk. Men det var dog en Tilværelse, der laa alt for lidt for hans Natur. Enten vilde Lænken kvæle ham, eller han vilde sprænge den og siden blive Lænkebryder af Natur. Saaledes gik det. I sit 16de Aar løb han af Klosteret og teede sig saa fra den Dag med stor Frihed rundt om i Verden, hvor hans Vej kunde falde. Gærne lod han Vejen falde om ad Universiteter, hvor de humanistiske Studier dreves. Efterhaanden vandt han et stort Navn blandt »Poeterne« — saaledes kaldte man sædvanlig de unge Dyrkere af de fri Videnskaber; thi de fleste af dem drev i større eller mindre Grad Versemagerkunsten efter de klassiske Mønstre. Men i øvrigt bestod Poeteriet nok saa meget i at synge, spille paa Luth og — muligvis — drikke. Hutten stod ikke tilbage i nogen af disse Henseender; men han var en *virkelig* Poet, i hvis gode Hoved der blev smeddet mangt et skarpt satirisk Rim og mangt et glødende Opraab til Kamp for Frihed og tysk Nationalitet.

Fig. 3. Ulrich af Hutten.

Tillige var Hutten et virkeligt Stykke af en Videnskabsmand, der f. Eks. kunde give sig af med kritisk-historiske Undersøgelser.

Og endelig var han under alt dette stadig væk Riddersmanden, rede til at lægge Pennen og stride med sit Sværd, hvad Øjeblik det skulde være.

Det faldt ogsaa, under hans Skæbnes mange Omvekslinger, i

Huttens Lod at maatte tjene Føden ved sit Sværd. Engang tjente han i Italien som simpel Soldat, deltog i en Belejring af Padua 1513 og var i Rom, hvor han saa Paveherredømmets Skændsel og Fordærvelse paa nært Hold. Da han kom hjem derfra, blev han utrættelig i at røre op i Asken og blæse til de ulmende Gløder for at faa tændt en Ild og Flamme i det tyske Folk af Harme mod Præsteherredømmet.

Fig. 4. Pave Leo X og Kardinalerne Medici og Rossi.

Der laa gamle Gløder rundt om i Tyskland, som aldrig ganske havde ophørt at ulme. Det var nu længe siden, at de tyske Kejsere havde anspændt al deres Kraft i en Kamp mod Pavemagten. Henrik d. 4de havde maattet vandre til Kanossa, og hans Efterfølgere havde mere og mere maattet udlevere sig til »Kristi Stat holders« Overhøjhed. Men Hadet mod Præstemagten holdt sig i Folket, og efter at Kejseren havde opgivet Kampen, blev den fortsat længere nede. En Gentagelse i det smaa af Kampen mellem Kejser og Pave blev man jævnlig gennem Middelalderen Vidne til i de Forsøg, Borgmester og Raad i mange Byer gjorde paa at trodse de gejstlige Myndigheder. I Aaret 1329 blev Interdiktet erklæret over Frankfurt ved Oderen, fordi Byen var blevet en Markgreve tro, der havde Gejstligheden imod sig. Men Borgerne

gav ikke efter. I 28 Aar blev de uden Messe, uden Daab, uden Vielse, uden kirkelig Begravelse. Og da Præsterne og Munkene endelig vendte tilbage, havde Borgerne modtaget dem med Haanlatter.

Eller — for at gaa endnu et Trin ned ad Samfundstrappen — i Aaret 1502 begyndte Bønderne i Elsass at komme sammen om Natten paa afsides Steder i Bjærgene, hvor de tilsvor hinanden, at de ikke vilde betale andre Afgifter end dem, de frivillig havde givet Samtykke til. De vilde have Bompenge og Vinskat afskaffet, indskrænke Præsternes Magt og plyndre Jøderne. »Skoflikkernes Forbund« kaldte de sig, satte en Sko paa Enden af en Stang som en Fane og marcherede under dette Tegn mod Staden Schelstadt, idet de tænkte paa at kalde de fri Schweizeres Forbund til Hjælp; men de blev snart adspliltede.

Det tyske Had til Præstemagten viser sig paa samme Tid i Folkedigtningens Frembringelser. I Historierne om »Uglspil«, som hører den Tid til, gør man sig stadig lystig over Præsterne, disse »Bæster og Slughalse«, der holder forbudne Kærester og overdaadige Spisekamre. I »Reinike Ræv«, en anden Folkedigtning fra samme Tid, er smaa Børn, trods Cølibatloven, et stadigt Tilbehør ved Præsternes Husholdninger.

Fig. 5. Tyske Bønder paa Reformationstiden.

Bønder, Borgere, Riddere, Fyrster, — alle gemte de paa et gammelt Nag til de gejstlige Undertrykkere. Og Hutten følte, at nu gik der en Luftning gennem Tiden, der vilde gøre det muligt at faa Ende paa den fordømte saa meget udskregne »tyske Taalmodighed« og faa Nationen til at føle sin Kraft og afryste Aaget. Opdagelsen af den ny Verden hinsides Oceanet, Opdagelsen af den gamle klassiske Verden, som Konstantinopels Erobring af Tyrkerne havde givet Stødet til, Bogtrykkerkunstens Opfindelse — alt dette havde sat ny Forestillinger i Omløb og bragt Folk til at tænke. »O, hvilket Aarhundrede!« udraaber Hutten, »Studierne blomstrer, Aanderne vaagner, det er en Fryd at leve!«

Og han føjer til ved en anden Lejlighed: »Fryd dig, saa sandt du kender dig selv, ja fryd dig, mit Tyskland!«

Det mangler blot Tyskland paa Selverkendelse, paa Bevidsthed om egen Kraft. Men Ulrich af Hutten skal ikke helme. Han skal ikke blive træt af at lægge til Ilden og puste til Gløderne.

I Vinteren 1519–20 har Hutten i særlig Grad været flittig og brændende i sin Hu. Det kendes paa en hel Række Smaaskrifter, han udsender i Verden i Foraaret 1520, og hvoraf nogle her skal omtales.

Et af disse hedder »den romerske Treenighed« og er, efter Huttens mangfoldige tidligere Udfald mod Præster og Munke, endelig engang en Hanske kastet til selve Rom. Eller rettere til Fordærvelsen, som har sit Sæde i Rom og udgaar derfra. Det er ikke Principet i Roms aandelige Herredømme, der angribes, men Magtens Nedværdigelse og Misbrug. Og det bør erindres, at Forfatteren paa selve Stedet havde været Øjenvidne til hvad han taler om.

Tre Ting, hedder det her, giver Rom sin Herlighed: Pavens Anseelse, Helgenernes Ben og Afladshandelen. Tre Ting vrimler det med i Rom: Præster, Skrivere og offentlige Fruentimmer. Tre Ting er derimod banlyste fra Rom: hellig Enfold, Maadehold og Fromhed. Tre Ting handler man med i Rom: Kristus, gejstlige Len og Kvinder. Tre Ting gælder intet i Rom: den gode Samvittighed, Andagten og Eden. Tre Ting plejer Pilegrimmene at føre hjem med sig fra Rom: Skidne Samvittigheder, daarlige Maver og tomme Punge. Tre Ting har hidtil hindret, at man i Tyskland har faaet Øjnene op: Fyrsternes Sløvhed, Videnskabernes Forfald og Folkets Overtro.

Den pavelige Hofstat — hedder det videre i Skriftet — er en Fordærvelsens Pøl. De pavelige Sendebud, der kommer til vore Lande, medbringer afskyelige Laster, som vort Folk ellers er fremmed for. Vi Tyskere øser ud af vort timelige Gods til Rom og faar ikke blot ingen aandelige Goder til Vederlag, men vi faar Fordærvelse og aandelig Pest. Vi handler derfor ikke blot klogt, men fromt og gudfrygtigt, dersom vi holder inde med denne Bortløsen af Gaver til Rom.

»Se hist i Rom, se hist Jordens store Lade, hvor alt, hvad der bliver røvet og bortslæbt fra alle Lande, føres sammen. Midt i den sidder denne umættelige Kornorm, der sætter den ene Dynge tillivs efter den anden, assisteret af sine talrige Medfraadsere, der først har udsuget vort Blod, dernæst afgnavet vort Kød, og nu er kommen til Marven og vil bryde de indvendige Ben og knase mellem Tænderne alt, hvad der endnu er tilbage. Vil Tyskerne da endnu ikke gribe til Vaaben? ikke storme frem med Ild og Sværd? De har udplyndret vort Fædreland. De svælger nu i de Rigdomme, som det tyske Folk med Blod og Sved har erhvervet sig, de fylder deres Bug og nærer deres Vellyst med de fattiges Indvolde. Dem giver vi Guld; og de holder for vore Penge Heste, Hunde, Mulddyr og (o Skændsel!) Piger og Drenge som Offere for deres skændige Lyster. Skønt de er satte til at pleje Fromheden forsømmer de ikke alene dette, hvad allerede i og for sig er syndigt nok, men de foragter den ligefrem, ja de besmitter, krænker og skænder den paa alle Maader. Og medens de tidligere fangede os ved deres smukke

Lader og vidste at aflokke os Penge ved Løgn, Digt og Bedragerier, saa griber de nu til Trusler og Vold for som hungrige Ulve at udplyndre os. Og disse Folk maa vi oven i Købet kærtegne, tør ikke stikke til dem eller plukke dem, tør neppe røre ved dem. Naar vil vi dog engang blive kloge og hævne vor Skændsel? Har det, der gjaldt for Religion og en from Sky hidtil afholdt os, saa driver og tvinger Nøden os nu dertil.«

Et andet lille Skrift af Hutten fra Foraaret 1520 hedder »de betragtende«. Ved dette Navn er tænkt paa Solguden og hans Søn Faeton, der styrer Vognen for ham hen over Himlen. Gennem en Rift i Skyerne ser de ned paa Jorden. Det er Tyskland, der ligger for dem. De ser Mænd samle sig fra alle Sider i en By. Det er Rigsdagen i Augsburg 1518. Solguden, der kender alt, forklarer Sønnen, at det er Statssager, der skal forhandles, men Faeton undrer sig da over, at de alle sætter sig til at drikke, og at de drikker saa umaadeligt. Faderen gør ham opmærksom paa, at der dog er nogle ædru i Forsamlingen, som rigtignok af den Grund bliver foragtede af de andre, som om de ikke ret hørte dem til.

Men nu ser man en Procession bevæge sig gennem Augsburgs Gader. Det er den pavelige Legat (Afsending) Cajetan, som højtidelig ledsages fra sin Bolig til Rigsforsamlingens Lokale. Der skal han fremføre en Begæring fra Paven om Hjælp til Tyrkekrigen. Men Krigen, siger Solguden, er ikke andet end et Paaskud. Det hele er en Spekulation i tyske Penge. Det er imidlertid gentaget saa ofte, at nu gaar det ikke længer. De fleste af Fyrsterne sætter sure Ansigter op, og Legaten ser ikke videre fornøjet dertil. Dog vil den listige Skælm forsøge alle mulige Kunster for at naa sit Maal. Hvor længe vil han endnu vedblive at drive sit Spil? spørger Faeton. Saa længe, svarer Faderen, indtil Tyskerne bliver kloge. Skulde det vare længe endnu, inden de bliver kloge? spørger Sønnen. Nej, ikke længe, forsikrer Solguden; thi *denne* her vil blive den første, der kommer tilbage med tomme Hænder, til stor Skræk for den hellige Stad, hvor man ikke har troet, at Barbarerne vilde understaa sig til at gøre noget saadant. Ja, siger Solen, Barbarer kalder de Tyskere og alle andre Folkeslag udenfor Italien, og dog er, naar man vil tale om ægte Dannelse, Tyskerne det mest dannede Folk.

Imidlertid faar Faeton Øje paa noget nyt der nede i Tyskland, som forbavser ham. Han ser Mænd og Kvinder tage hinanden om Halsen og kysse hinanden, ja gaa i Bad sammen ganske nøgne, og efter hvad Solguden forsikrer, sker alt dette i Tugt og Ære. Ingensteds, siger den gamle, er den kvindelige Blufærdighedsfølelse renere bevaret end i Tyskland, hvor man netop ikke holder de unge Piger under streng Opsigt. Ingensteds bliver Ægteskabet holdt mere helligt. Mændene er ikke skinsyge som i Italien. Der bestaar i det hele taget i alle Forhold Tillid, Aabenhed og Fortrolighed. Solguden gør sig ret Flid for at stille den rødmussede Tysker, der

ikke kender til Svig og Mistro, i Modsætning til den blege og misundelige Italiener med sin Dolk og sin Gift, sønderslidt af Lidenskaber.

Medens de to »betragtende« saaledes vedbliver at underholde sig med hinanden paa deres ophøjede Stade, opdager de, at der er en nede i Processionen, der ser vredt op til dem og skænder. Det er Cajetan, den pavelige Legat, der er misfornøjet med, at Solguden ikke har adlydt den Befaling, han har faaet om at skinne rigtig varmt i det kolde Tyskland, saa længe Legaten opholder sig der. I ti Dage har Solen ikke ladet sig se gennem Skyerne. Véd Solguden da ikke, at Paven kan løse og binde alt efter Behag, ikke blot paa Jorden, men ogsaa i Himlen, og at Paven her har overdraget hele sin Magt til Cajetan som hans Legat?

Jo, svarer Solguden, han har rigtig nok hørt det sige, men ikke rigtig troet paa det. Da kalder Legaten ham en daarlig Kristen og truer med at bandsætte ham og overgive ham til Djævelen, dersom han ikke straks beder om Forladelse og skrifter for Legatens Skriver. — Og hvis han skrifter, hvad saa? spørger Solguden. — Saa, svarer Legaten, vil det blive ham paalagt at sone sin Brøde ved Faste i flere Dage eller ved en Pilegrimsfart, Almisse eller ved et vist Antal Piskeslag. Da Solen gør sig lystig over slige Taabeligheder, bliver den lille Pave dernede aldeles rasende og erklærer Solen i Band. Solen begynder nu skalkagtig at undskylde sig og siger, at han netop har ment at være Legaten til Behag ved at lade være at skinne klart i disse Dage; thi han troede, Legaten havde en hel Del for, som Tyskerne helst ikke skulde se, f. Eks. hans ivrige Bestræbelser for at hindre, at de valgte Karl til Kejser Maximilians Efterfølger. — Vist ikke nej, svarer Legaten. Men dersom Solen vil være rar, skal den sørge for at bringe Pest i Tyskland, saa rigtig mange Embeder og gejstlige Len kan blive ledige, hvorved nemlig han og de andre Kardinaler vil have god Fortjeneste. — Men, siger Solen, i saa Fald maa jeg ikke skinne klart; thi til at gøre Pest skal der Taage og mørk Luft.

Og saaledes fortsættes, indtil Faeton ikke kan dy sig længere, men skælder Legaten dygtig ud og beder ham hilse og sige Paven, at dersom han ikke i Fremtiden sender mere anstændige Legater til Tyskland, vil Faarene gøre Opstand mod en saa uretfærdig og blodtørstig Hyrde.

Solguden, der nu har nok af Spøgen, byder sin Søn styre Vognen videre.

Iblandt de Skrifter, Hutten udsendte i Foraaret 1520 skal endnu nævnes et gammelt Haandskrift, han havde fundet og som indeholdt kirkepolitiske Tanker af en tysk Biskop ved Slutningen af det ellevte Aarhundrede. Skriftet gaar ud paa, at Roms gejstlige Overherredømme skal anerkendes, men at dets Overgreb paa den verdslige Magts Omraade bestemt maa tilbagevises. Det er ikke Pavens Sag

at indsætte eller afsætte Konger. Magten til at binde og løse strækker sig ikke til den Troskabsed, som Folk og Fyrster har svoret deres Overherre. St. Peders Sværd er et gejstligt, ikke et Krigersværd. Det sømmer sig for Peters Efterfølger at stifte Fred blandt Folkene, ikke bringe Strid og Spaltning. Saadanne Tanker bliver med rolig Kraft gjort gældende mod Gregor d. 7des Ide om Pavedømmet som politisk Magt.

Hutten udgav Skriftet med en Fortale, hvori han lader forstaa, at han har tænkt paa den nyvalgte unge Kejser Karl, — at han vilde have godt af lige fra sin Regerings Tiltrædelse at indprænte sig saadanne Grundsætninger og lære at staa fast overfor Rom som politisk Magt. I lang Tid, hedder det, har de tyske Kejsere fundet sig i at lade sig ydmyge ved Kroningen og taalt Pavestolens Indblandinger i deres Regering og Tysklands Udplyndring. Kejserne havde, kort sagt, været den romerske Biskops Trælle. Det skulde Karl ikke gaa ind paa. Han burde tage Henrik d. 4de til Forbillede. Han skulde formaa Paven til at opgive sin verdslige Magt. Paven kunde jo i Virkeligheden ikke gøre noget klogere end frivillig at give Afkald paa en Magt og en Stilling, der gjorde ham almindelig forhadt, udsatte ham for menneskelig Hævn og guddommelig Straf.

Hutten giver — stadig til bedste for den unge Kejser — en Skildring af det Udpresnings- og Bedragerisystem, Paverne har anvendt over for Tyskland. Og skændigt er det, siger han, at, medens vore Forfædre ansaa det for uværdigt at adlyde Romerne, som dengang var det mest krigerske Folk og havde betvunget Verden, skal vi nu trælle for disse blødagtige Mennesker, disse Vellystens og Fraadseriets Slaver, dette dovne, kvindagtige, modløse og udmarvede Pak.

FJERDE KAPITEL.

FRANTS AF SICKINGEN OG MUNKEN I WITTENBERG.

Huttens her omtalte Skrifter fra Foraaret 1520 var i ét og alt et aabent Manifest mod Pavestolens Fordærvelse og Overgreb. Det kan da ikke undre, at Pave Leo d. 10de blev forbitret og sendte Klage til Huttens Landsherre, Kurfyrst Albrecht af Mainz. Men denne svarede, at han ikke havde kunnet ramme andre end Forlæggeren i Mainz. Hutten selv havde Tilhold i faste Slotte og havde mange og mægtige Venner.

Den, der ved denne Lejlighed især holdt Haand over Hutten, var hans gode Ven Frants af Sickingen, Borgherre til Ebernburg og Landstuhl i det nuværende Rhinbayern. Frants var en tysk Ridder i stor Stil, en af dem, der brugte sin Magt som Borgherre til at

tage sig af forurettede — eller formentlig forurettede, dog ingenlunde altid af ren og uegennyttig Kristenkærlighed. Mente en Mand f. Eks. at have en Gældsfordring paa en eller anden Fyrste eller Magistrat, kunde han faa Ridderen til at inddrive den for ham mod at give ham Part i den. Eller var en Borger udvist af sin By, kunde han faa Ridderen til at stille Fordring hos Byens Øvrighed om hans Genoptagelse, og opfyldtes Fordringen ikke, kom Ridderen med Ild og Sværd, indtil han fik sin Sag sat igennem og maaske endda lod sig udbetale adskillige tusinde Gylden som Betingelse for at drage bort igen.

Fig. 6. Frants af Sickingen.

Frants af Sickingen havde gjort sig navnkundig ved forskellige saadanne Fejder, han havde ført med Byerne Worms og Metz, mod Hertugen af Lotringen, Landgreven af Hessen og flere. Ogsaa havde han givet sig af med den Trafik at opsnappe rejsende Købmænd og lade dem betale passende Løsepenge. For en borgerlig Betragtning ser dette jo ud som simpelt Røveri, men i Datidens Ridderskabs Øjne stillede Sagen sig ganske anderledes. Byerne og deres blødagtige, fejge og dovne Beboere trængte til at tugtes for deres Pengepugeri og deres Ødelæggelse af gammel tysk Sæd og Levevis. Og saa deres utaalelige Vigtighed! Hvad var

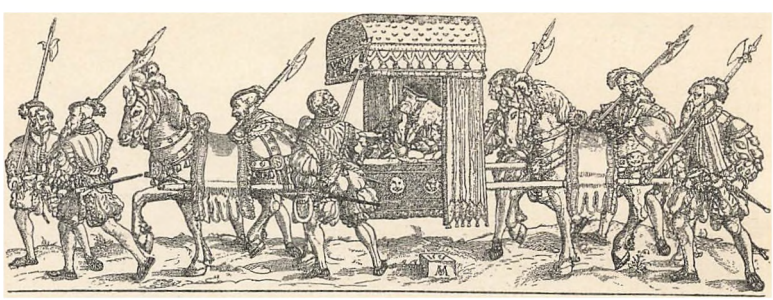

Fig. 7. En Fyrste paa Rejse i det 16de Aarhundrede.

f. Eks. ikke hændet Frants af Sickingens Fader! Engang, han havde spadseret om i Cøln med en Dolk i Bæltet, var han blevet tvunget til at aflevere Vaabnet midt paa Gaden, fordi det stred mod Byens Vedtægter at gaa bevæbnet. Han havde aldrig fra den Stund holdt op at være Cølns Fjende, havde gjort Byen adskillig Fortræd

og endog omgaaedes med Planer til ligefrem at erobre den. Imidlertid var det ikke saa ganske let at komme disse forhadte Bybeboere til Livs bag deres Volde og Mure. Des mere nærliggende og stemmende med al god Krigsbrug var det da, at man faldt over dem, der kom udenfor Murene, og gjorde dem den Velgerning at lette dem for en Del af deres ligefrem skadelige Overflødighed.

Frants af Sickingens Fejder og Plyndringer kunde jo ikke siges at stemme med den Landefred, der nylig var paabudt af Kejser Maksimilian, idet han havde henvist de stridbare Herrer i Tyskland til at føre deres Sag for en ny Ret, Kammerretten, i Stedet for at lade Retten sidde i Spydstagen. Det var imidlertid en meget indviklet og kostbar Historie at faa afgjort Sager paa den Maade; desuden var Udfaldet jo temmelig usikkert. Det brød Ridder Frants sig derfor aldeles ikke om, og selv da Kejseren udstedte Fredløsheds-Erklæring imod ham, blev han ved som før, brandskattede Metz for 20,000 Gylden, Hessen for 50,000 og saaledes videre. Og det endte med, at Kejseren, der fik Brug for Sickingens Hjælp mod Hertugen af Würtemberg, i Stedet for at haandhæve Fredløsheds-Erklæringen, tog ham i sin Sold.

Fig. 8. Kejser Karl d. Femte.

Da Kejser Maksimilian kort derefter døde (1519), stod Sickingen som en formelig Magt i Riget, hvem begge Tronkræverne, Frants af Frankrig og Karl af Spanien, søgte at faa over paa deres Parti. Sickingen havde tidligere staaet i Forbindelse med Kongen af Frankrig, men ikke fundet sin Regning derved, og nu gik han da i Karls Tjeneste, virkede af al Magt for hans Valg og forbandt sig ved en Ed til at følge ham imod at faa udbetalt 20,000 Gylden.

Denne haandfaste Riddersmand var ikke uden Sans for Lærdom og humanistisk Dannelse. Selv havde han ikke ved sin Opdragelse faaet nogen Del deri; men desto kærkomnere blev ham Bekendtskabet med Ulrich af Hutten, et Bekendtskab, der snart gik over til nøje Venskab. Det lykkedes virkelig Hutten at give den syv Aar ældre Vens Tankegang et idealt Sving. Uegennyttighed havde, som omtalt, ikke været noget fremtrædende Træk i Sickingens Liv og Færd. Men i ét Tilfælde var det ren uegennyttig og ideal Beskyttertrang,

der fik Sickingen til at tage sig af en forfulgt, det var da Hutten havde faaet ham til at interessere sig for Reuchlin-Striden, og han dels indbød Reuchlin til sin Borg for dér at finde Sikkerhed, — hvad Reuchlin dog ikke gjorde Brug af; thi der var i Virkeligheden ingen saadan Fare paa Færde, — dels sendte alvorlige Advarsler til Reuchlins Fjender og Forfølgere, at dersom de ikke tog sig i Agt, kom han over dem.

Ebernburg, Frants af Sickingens Hovedsæde, ligger paa en stejl Klippe allernordligst i det nuværende Rhinbayern, i Krogen mellem de sammenstødende Floder Alsenz og Nahe. Her tilbragte Hutten en Del af den Vinter, da han forfattede de før nævnte Smaaskrifter mod Rom. Og under dette Gæsteophold havde de to Venner noget nyt at tale med hinanden om, der paa en egen Maade satte deres Sind i Bevægelse.

Det Fænomen, som i den sidste Tid havde begyndt at optage Huttens Opmærksomhed paa en ejendommelig Maade, og som han nu ogsaa fik vakt Sickingens Opmærksomhed og Interesse for, det var, mærkværdigt nok, en Munk, en Augustinerbroder, Lærer ved Universitetet i Wittenberg, en Kaldsfælle altsaa af de Cølner Munketeologer, der havde rejst den obskurantistiske Bevægelse mod Reuchlin.

Hutten havde jo nok allerede for et Par Aar siden, omtrent samtidig med, at Reuchlin-Affæren kom til Ende, hørt om denne Augustinermunk Morten Luther, hvorledes han havde offentliggjort nogle Sætninger om Aflads-Institutionen og derved var kommen i en hæftig teologisk Strid med Aflads-Kommissæren Johan Tetzel, en Strid, som de kirkelige Autoriteter havde følt sig opfordrede til at blande sig i.

Men teologiske Skolestridigheder havde ingen Tiltrækning for Hutten eller Humanisterne i det hele. Naar det kom til Stykket, var jo dog den ene Munk som den anden — Obskuranter til Hobe.

Imidlertid var der nu sidste Eftersommer gaaet stort Ry af en Disputation om de nævnte teologiske Spørgsmaal, der havde været holdt i Leipzig, og hvor samme Morten Luther var blevet klemt haardt op i en Krog af Dr. Eck fra Ingolstadt, der havde paavist, at Luther ved nogle af sine Paastande havde paadraget sig Makkerskab med den bøhmiske Kætter Johan Huss, der for omtrent hundrede Aar siden var brændt i Kostnitz, og at Konciliet (Kirkeforsamlingen) i Kostnitz udtrykkelig havde fordømt de paagældende Meninger som kætterske. Dertil havde den wittenbergske Augustinermunk svaret ligeud, at der mellem de Sætninger, der var fordømt i Kostnitz som kætterske, fandtes flere, som indeholdt god kristelig og bibelsk Sandhed. »Det var som Pokker!« havde Hertug Georg af Sachsen sagt og sat Hænderne i Siden.

Ja, det er unægtelig egnet til at vække Opmærksomhed, at en Teolog vover at stille det bibelske op mod et Konciliums Vedtagelser, — at en Munk nægter at tage Afstand fra den domfældte Kætter Johan Huss.

Her er øjensynligt noget mere paa Færde end en blot og bar teologisk Skolestrid. Her synes at dukke frem fra selve Kirkens Inderste, fra Kirkens Tjeneres egen Kreds en Forbundsfælle for Humanisterne i deres Kamp mod Rom.

Hvorledes hænger det dog sammen med denne Mand i Wittenberg? Han staar i Præsternes, Munkenes, Mørkemændenes Lejr, har, aandelig talt, sine Rødder dér. Det er ikke Begejstringen for den klassiske Oldtid, der driver ham frem. Heller ikke er det en politisk Begejstring for Tysklands Uafhængighed af Rom. Det er virkelig Religionen, Kristendommen, den gamle halvvejs foragtede Kristendom, der her begynder at røre sine Kræfter. Det er ikke en »Poet« eller »Filosof«, der her dukker frem som Oppositionsmand; det er en from Mand, og han er bleven Oppositionsmand af Fromhed, af Troskab mod sin Religion.

Fig. 9. Luther som Munk.

Denne ny opdukkende Skikkelse paa Aandernes store Kampplads har da Hutten og Sickingen fra det fjerne givet Agt paa og siddet og underholdt sig med hinanden om paa Ebernburg.

Hutten vidste, at Dr. Eck, Luthers Modstander paa Disputatsen i Leipzig, var i Færd med at rejse til Rom, naturligvis for at give den hellige Fader og hans Hof Besked om Luthers ligefrem kættervenlige Holdning. Det var da ikke vanskeligt at skønne, hvad der snart vilde komme. Sickingen bad da Hutten skrive til Luther, at hvis der i hans Kamp skulde gaa ham noget imod, og han ingen anden Hjælp kunde finde, skulde han blot komme til Ebernburg, og Sickingen vilde da gøre for ham, hvad der stod i hans Magt.

Hutten mente imidlertid, det var bedst at skrive ikke til Luther selv, men til en personlig Bekendt ved Universitetet i Wittenberg,

den unge Professor i Græsk, Filip Melankton. Denne Mand hørte til »Poeternes« Kreds og havde i Reuchlin-Stridens Dage (han var tilmed i Familie med Reuchlin) haft Haand med i Udgivelsen af »Mørkemændenes Breve« og andre Stridsskrifter. Hutten meddelte altsaa Melankton, at Sickingen var rede til at beskytte Luther, og dersom der blev Fare for hans Sikkerhed, skulde Luther kun skynde sig til Ebernburg. Han skulde tage over Fulda og i denne By, i Værtshuset »Zum Bären« (Bjørnen), forhøre sig, om Hutten ikke skulde være i Nærheden. Hutten skulde da hjælpe ham videre.

Luther efterkom ikke Indbydelsen. Han sad i Virkeligheden ogsaa tryggest under sin egen Kurfyrstes Beskyttelse. Men denne Hilsen fra den brave Sickingen satte dog Mod i ham, og han forsømte heller ikke at skrive og takke, ligesom han senere tilegnede Sickingen et Skrift.

Det er ikke godt at vide, i hvor høj Grad Indtrykket af Luthers opdukkende Skikkelse kan have bidraget til at sætte Hutten i det skrivedygtige Kamphumør, der affødte den hele Række Smaaskrifter, som udkom i Foraaret 1520. Men vist er det, at Hutten fra den Tid, han ret begyndte at beskæftige sig med Luther, lagde en vis Grad af religiøs Alvor for Dagen i sine Skrifter. Dog, hvor meget Hutten og Luther end kunde mødes, — de kom aldrig til virkelig at følges. Mod Slutningen af 1520 skrev Hutten til Luther, at Sickingen og han vilde være betænkte paa i Nødsfald at forsvare den gode Sag med Vaaben, og de ønskede at vide, hvad de i saa Fald kunde vente af den sachsiske Kurfyrste, Luthers Landsherre. Luther svarede: »Jeg synes ikke om, at der bliver kæmpet med Vold og Mord for Evangeliet. Ved Ordet er Verden besejret og Kirken opretholdt, ved Ordet vil den ogsaa blive forbedret og renset.«

Huttens og Luthers Udgangspunkter var og blev forskellige.

Men et Eksempel paa, hvorledes Luthers Fremtræden kunde give en Humanist et helt nyt Syn paa Religionen og dens Værdi har vi i Johan Crotus, ogsaa en af Medforfatterne til »Mørkemændenes Breve«, hidtil kendt i »Poeternes« Kreds som en Mand, der hverken troede paa Gud eller Fanden. Om det kan have haft nogen Betydning, at han og Luther havde været Studenter sammen i Erfurt, inden Luther gik i Kloster, er ikke godt at vide. Men vist er det, at Crotus snart efter Luthers Fremtræden blev aldeles optaget af ham. Dag og Nat beskæftigede den wittenbergske Augustinermunk ham. Og det var netop Kærnen hos Luther, Inderligheden, Religionen, Kristentroen, der gik Crotus saa mægtigt til Hjerte. Luther, skriver Crotus i et Brev til ham fra 1519, har begyndt at lære os, hvad sand Fromhed er. Nu gælder det, at han ikke vakler. Han skal ikke bekymre sig om stridssyge Teologers Modsigelse. Gud selv har udset ham til denne Gerning. »Bliv blot ved, som du har begyndt. Efterlad Verden et Eksempel. Du kan vel nok være træt — har lidt meget paa Legeme og Ære. Men noget stort fuldbyrdes ikke uden stor Møje. Er du først ved Maalet, vil du med Glæde

mindes dine Lidelser - vil du udbryde: Gennem Ild og Vand er jeg gaaet, og jeg er bleven reddet. Da vil Tyskland rette sine Blikke paa dig og med Beundring modtage Guds Ord af dig.

»Guds Ord« — Tyskland vil modtage »Guds Ord«; ja, denne Humanist er gennem Luther kommen under Vejr med, hvad det er, Tyskland egentlig trænger til. Lys over Landet trænger det til, Frigørelse for Roms tunge Aag trænger det til; men en religiøs Fornyelse trænger det allermest til. Folket har mange Fornødenheder; men *Gud* er dets uundværligste Fornødenhed. Tiderne skifter; men *det* er og bliver, ogsaa i den ny Tid, Grundspørgsmaalet: Hvorledes finder Sjælen Hvile i Gud? Hvorledes skaffer et stakkels Menneske sig sine Synders Forladelse?

FEMTE KAPITEL.
LUTHER OG STAUPITZ.

Luther havde — ligesom Hutten — selv været i Rom og set Herligheden paa nært Hold. Det var en halv Snes Aar før de nys omtalte Berøringer med Ridderne paa Ebernburg, at Luther var sendt afsted til den hellige Stad i sin Munkeordens Ærinde. Han havde under sit Ophold i Rom (1510) faaet Lejlighed til at gøre adskillige smaa Kig ind bag Kulisserne og set, at Helligheden ved Rom i mange Henseender var alt andet end ægte.

Han havde ret glædet sig til som Præst at kunne læse Messer ved romerske Altre, hvilket ansaas for at være af særdeles kraftig Virkning. »Jeg var næsten ked af, at min Fader og Moder endnu var i Live«, skriver han, »for jeg vilde saa gerne have udløst dem af Skærsilden med mine Messer og andre fortræffelige fromme Handlinger og Bønner«. Men der kunde jo findes andre at læse Messe for. Og da han en Dag var i Gang med denne højtidelige Forretning, som bestod i at indvie Nadverelementerne efter et forholdsvis vidtløftigt Ritual, opdagede han, at hans romerske Kolleger ved et Naboalter ekspederede flere Messer, inden han blev færdig med een. Fratello, passa, passa! sagde de. »Skynd dig, skynd dig, Broder! Lad vor Frue snart faa sin Søn hjem igen!« En anden Gang hørte han fortælle om romerske Præster, der ved Nadverindvielsen brugte at sige: Panis es et panis manebis, vinum es et vinum manebis, »Brød er du og Brød bliver du o. s. v.«

Om Pavernes Verdslighed, ja Ugudelighed fik Luther adskilligt at høre. For faa Aar siden havde der været en Pave, Aleksander d. 6te af Familien Borgia, som var et aldeles ryggesløst Menneske og havde haft en hel Flok Børn, der slægtede ham paa. Engang havde Pave Aleksander indbudt Medlemmerne af den mægtige Fa-

milie Colonna til et Maaltid, hvor han havde i Sinde at forgive dem allesammen. Ved en »Fejltagelse« blev der skænket for Paven og hans Søn af Giftflasken. Og det var blevet Pave Aleksanders Død. Men Sønnen Kardinal Cæsar Borgia, havde taget en Mængde Bomolie ind og derefter ladet sig hænge op i Benene, saa han havde faaet Giften ud af sig. Denne Cæsar Borgia havde myrdet sin egen Broder for et Fruentimmers Skyld. Siden blev han, efter at have begaaet mange Skændselsgerninger, fængslet i Spanien af Kong Ferdinand den katolske. Da man nu havde gjort alt i Stand til hans Henrettelse, havde han bedt om at faa en Munk ind til sig i Fængslet, at han kunde skrifte for ham. Denne Munk havde han slaaet ihjel, iført sig hans Kappe, og var saaledes sluppet derfra.

Ganske vist var Aleksander Borgia den allerværste. Men efter hvad Luther hørte i Rom, var det ganske almindeligt, at Paverne holdt Friller, og selvfølgelig fulgte mange af Gejstligheden dem i dette Spor. Luther hørte om en Kardinal, som Paven satte stor Pris paa paa Grund af hans Forstand og Dygtighed, og som levede sammen med en Nonne. Paven vidste det godt, men lod det passere. Men da Kardinalen gjorde det Skridt formelig at ægte Nonnen, blev Paven aldeles forbitret, tog Præsteværdigheden fra ham og erklærede hans Ægteskab for Utugt.

Naar Gejstligheden var saadan, er det ikke at undres over, at Religionsløshed og Usædelighed udbredte sig i det italienske Folk. De velske (ɔ: Italienerne), fortæller Luther siden, var enten ganske overtroiske eller troede paa ingenting, og det var et almindeligt Udtryk i Italien, naar de gik i Kirke: Nu vil vi gaa hen til den almindelige Vildfarelse. Dersom nogen tog det alvorligt med Kristendommen, lo man ad ham. Ved Udtrykket »bon Christiano« (god Kristen) forstod man ligefrem en »god Nar«.

Ogsaa det romerske Udsugningssystem, hvorved Pavemagten trak vældige Summer til sig, især fra det godlidende Tyskland, fik Luther et Indblik i. En Del Aar efter skriver han: »Saaledes vil Tyskland tilsidst blive nødt til at æde sig selv op. Det vilde ogsaa være Romanisternes højeste Glæde, for de regner os ikke for andet end Bæster, og i Rom har man gjort et Ordsprog, der er saalydende: Man skal liste Guldet fra de tyske Narre, som man bedst kan.«

Luther havde altsaa faaet set tilstrækkeligt af Misbrugene og Uordenerne, der gik i Svang i Kirken, alt dette, som Erasmus revsede og Hutten hvæssede baade sin Pen og sit Sværd imod. Fra sit Ophold i Rom bevarede Luther en hel Mængde Erindringer af denne Art, der senere lejlighedsvis kom frem. Han vilde ikke undvære for hundredtusind Gylden at have set Rom, kunde han ved en saadan Lejlighed sige. Ellers vilde han frygte for at have gjort Paven Uret.

Endnu Aaret før sin Død skriver Luther: Ingen aner, hvad for Kælkringstreger, Synd og Skændsel der foregaar i Rom, og man vilde ikke kunne faa nogen til at tro det, som ikke selv her set,

hørt og erfaret det; derfor siger man, som han selv har hørt i Rom for 34 Aar siden: Er der nogensteds et Helvede, maa Rom være bygget paa det.

Men alt saadant er *senere* Betragtninger af Luther. Dengang han, 27 Aar gammel, besøgte Rom, var det meget langt fra, at han gav saadanne Tanker Rum. At han er blevet i høj Grad smertelig berørt af alt det forargelige, han hørte og saa, er en Selvfølge. Men Rom vedblev, i al sin Nedsunkethed, at være i hans Øjne den hellige Stad. Ikke et Øjeblik har han følt Tilskyndelse til at rejse sig mod Misbrugene og Overgrebene. Der var jo saa megen Tale om en Reformations Nødvendighed. Men det faldt ikke den wittenbergske Munk ind, at han kunde have noget Kald til at være med i disse Bestræbelser. Ak nej, hans Bekymringer gjaldt en ganske anden Verden: den lille, han bar i sit Bryst. Maatte han blot have en naadig Gud og blive fri for sin Syndeangst, skulde han vel vide at finde sig i Tilværelsen, saa gal den var.

Det var med et saadant Haab — Haabet om at komme Guds Naade nærmere og røre Sømmen af dens Klædebon — at Luther havde givet sig paa Vej til Rom. For ham personlig var det en Pilegrimsvandring. Længe havde han kæmpet haardt for sin Sjælefred. Naar han i Rom fik aflagt et stort Skriftemaal og modtog den kraftige Syndsforladelse, der var knyttet til det hellige Sted, haabede han endelig at faa Ende paa Anfægtelserne og komme til en virkelig Sjælefred.

I dette Haab var det, han ved Ankomsten til Rom, da han paa Vejen ned over Kampagnen for første Gang saa Stadens Kirker og Taarne i det fjerne, faldt paa Knæ og raabte med udbredte Arme: Vær hilset, du hellige Rom!

Hans Haab var ikke blevet opfyldt. Han havde ikke fundet den Bekræftelse i sit indvortes Menneske, han saa brændende begærede. Men han har formodentlig søgt Skylden mindst lige saa meget i sin egen som i Roms Fordærvelse. Og han er draget derfra igen uden at have vundet nogen forøget Tillid til Kirke-Institutionen, men ogsaa uden at have — i det mindste bevidst — tabt det, han havde af Tillid.

Paa Forhaand var der allerede *noget* vaklende i denne Tillid. Rigtignok siger han siden om sig selv under Romerrejsen: »Ogsaa jeg var saadan et Klokkefaar, løb om i alle Kirker og Kroge og troede alt, hvad man bandt mig paa Ærmet«. Men andensteds har han dog fortalt, hvorledes det gik ham, da han kom til Kapellet Sancta Sanctorum, hvor den saakaldte hellige Trappe findes, der skal være den samme, som Kristus gik op ad til Pilatus, og som skal være bragt fra Jerusalem hertil. Efter from Skik og Brug begyndte Luther at krybe op ad Trappen paa sine Knæ og fremsagde trolig de dertil foreskrevne Trappebønner, som skulde give Adgang til store aandelige Begunstigelser (en vis Sum Aflad for hvert af de 28 Trin). Men midt under denne anstrengte Bodsøvelse kom et Bibel-

ord op i ham, som i det hele jævnlig randt ham i Hu under denne Rejse, et Ord, der under hans hjemlige Studium af Pavli Breve var faldet ved ham: Den retfærdige skal leve ved sin Tro. Og han holdt op med at fremsige Trappebønnerne.

Ja, den Slags Øvelser og Præstationer havde han i Virkeligheden gjort nok af derhjemme, især i Begyndelsen, i Klosteret i Erfurt, de tre Aar inden han kom til Wittenberg. Da havde han prøvet alt hvad der kunde findes paa af pinlige Andagtsøvelser og Selvspægelser. Men det havde altsammen ikke hjulpet. Skønt Luther ikke dengang har villet vedgaa det for sig selv, er han i Virkeligheden i Færd med at gaa træt i dette Arbejde med Bodsøvelser. Det er denne Træthed der gør sig gældende, medens han kryber op ad Pilatustrappen. Og samtidig bryder noget nyt frem — en Strømning i hans Sjæl, som er sat i Bevægelse under hans Bibellæsning, og som han endnu ikke ret vil vedkende sig, — en Stemme, han endnu maa dysse ned, naar den alt for højt protesterer mod hele dette lavede Bodsvæsen og raaber: den retfærdige skal leve ved sin Tro!

Fig. 10. Johan Staupitz.

Det ny hos Luther, det, som nu begynder at forstyrre ham i Udførelsen af de allervigtigste Bodsøvelser, saadanne Øvelser, som netop skulde kunne indbringe ham saa overvættes stort Naadesudbytte, dette ny er, som sagt, fremkommet hos ham under Læsning af Bibelen, særlig Pavli Breve.

Men den, som havde hjulpet ham ind paa at læse Bibelen med Udbytte, var Ordensvikaren d. v. s. den overordnede Tilsynsmand over de tyske Augustinerklostre Johan Staupitz, en alvorlig, forstandig og fint følende Mand, der ikke blot var lærd Teolog men ogsaa from Kristen, paavirket af Inderligheds-Kristendommen i den hellige Bernhards Skrifter.

Paa en Visitatsrejse var Staupitz i Klosteret i Erfurt blevet opmærksom paa den udtærede unge Broder med det tungsindige Blik og havde straks taget ham under Sjælesørger-Behandling. Han havde da faaet Besked om alle hans Anfægtelser — om hans Angst for Guds Vrede, hans Kampe, hans Spægelser, der alle havde været frugtesløse. Staupitz trøstede ham saa godt og kærligt, som han kunde, og sagde ham, at han gjorde Bod paa en ganske forkert

Maade. Han var begyndt med at være bange for Gud; men den rette Bod skal begynde med Kærlighed til Gud. Det var noget helt andet, end den unge Munk ellers havde lært. Hidtil havde Ordet »Bod« været det sureste og bitterste, han kendte. Nu fik det en ganske ny Klang. »Dit Ord«, skriver han senere til Staupitz, »slog ned i mig som den spidse Pil fra en Kæmpes Bue. Jeg tog straks fat paa at sammenholde det med det, de hellige Skrifter lærer om Bod, og snart er der ikke noget Ord, der klinger sødere og behageligere i mine Ører end Ordet Bod«.

Tidligere havde Luthers Bibellæsning været uden Lys og Trøst for ham. Thi han havde kun faaet ud af Skriften, hvad man i Forvejen havde sagt ham, der *skulde* findes i den. Det hele var ham som en Samling af Bevissteder for de skolastiske Læresætninger.

Nu begyndte han at faa Dækket fra Øjnene og virkelig *læse* Bibelen — læse den, saa han fik fat paa, hvad der stod i den.

Han *begyndte*, siger jeg; thi endnu var det kun smaa Tilnærmelser til den evangeliske Sandhedserkendelse. Det lod sig ikke gøre paa et Øjeblik at vikle sig ud af Skoleteologiens Svøb og fatte Mod til et afgjort Brud med de overleverede Grundlærdomme. Men Luther har siden betegnet Staupitz som den »ved hvem først Evangeliets Lys begyndte at skinne frem i Mørket«.

Ogsaa fortjener den gamle Klosterbroder at mindes, der, allerede før det betydningsfulde Møde med Staupitz, gentagne Gange havde talt kærligt til Luther under hans Angst og Anfægtelse og henvist ham til at tro paa sine Synders Forladelse, saaledes som det stemmer med Ordene i den apostoliske Trosbekendelse.

Det er atter her Tros- og Inderlighedskristendommen, der træder os i Møde. Thi ogsaa den, ikke blot Værkhelligheden, havde et Hjemsted i de gamle Klostre. Midt iblandt Skaren af Munke, som gjorde sig det surt med alle Slags Bodspræstationer for derved at gøre sig modtagelige for Guds Naade, sad der til alle Tider hist og her i Klostrene saadanne, som ganske havde opgivet Tanken om at kunne lave sig til og gøre sig værdige gennem Bodsøvelser og gode Gerninger, men som ventede alt af Guds uforskyldte Naade for Jesu Kristi Skyld.

Da man i Aaret 1776 nedbrød en gammel Bygning i Basel, der tidligere havde udgjort en Del af Stadens Karteuserkloster, fandt man i Muren en lille Æske med en Seddel i. Det var en fattig Karteusermunk ved Navn Broder Martin, som i længst forsvundne Dage havde opskrevet sin Trosbekendelse og paa denne Maade gemt den i et Hul, han havde udhulet i Væggen til sin Celle. Bekendelsen indeholdt følgende: »O saare barmhjertige Gud! Jeg ved, at jeg ikke kan blive frelst og fyldestgøre din Retfærdighed anderledes end ved din højtelskede Søns Fortjeneste, uskyldige Lidelse og Død!« Og videre hedder det: »Kan jeg end ikke bekende dette med Tungen, saa bekender jeg det i alt Fald med Pennen og med Hjertet.«

De gemmer paa Inderligheds-Kristendommen, disse gamle Klosterbrødre, vel ikke ofte i nogen synderlig ren og ublandet Skikkelse; men de gemmer den. Og da Luther kommer ind bag Murene og bliver Klosterbroder, møder den ham.

Og han tilegner sig den. Og han renser den. Men han gemmer den ikke i et Hul i Muren. Thi *denne* Broder Martin er nu engang blevet for det første præsteviet, for det andet Universitetslærer. Og kort efter sin Hjemkomst fra Rom bliver han Doktor i Theologien, hvilket efter Luthers Opfattelse betyder, at han fra nu af skal være rede til at udlægge Skriften for hele Verden og lære enhver som helst.

Det var Staupitz, der ligefrem nødte Luther, der hidtil kun havde haft en Magisters Værdighed, til at disputere for Doktorgraden.

Staupitz opholdt sig i disse Aar i Wittenberg, nærmest for at være Kurfyrst Frederik behjælpelig med Indretningen og den første Bestyrelse af det ny Universitet i denne By, der var blevet aabnet 1502.

Der laa i Wittenberg et Augustinerkloster, og det var ved Universitetets Oprettelse taget i Beregning, at en Del af Professorplad-

Fig. 11. Wittenberg paa Luthers Tid.

serne kunde bestrides af dertil egnede Klosterbrødre. Dette var praktisk, idet man dels gav Munkene noget nyttigt at bestille, og dels sparede Professorlønnen.

1508 havde Staupitz faaet sin Yndling Broder Martin, der lige før sin Indtrædelse i Erfurt Klosteret (1505) havde taget Magistergraden, overflyttet fra Erfurt til Wittenberg, hvor han straks begyndte sin Universitetsvirksomhed med Forelæsninger over Aristoteles' Filosofi.

Efter 4 Aars Forløb (i hvilken Tid Romerrejsen falder) kommer altsaa hans Forfremmelse til Doktorværdigheden (1512).

Længe efter viste Luther det Pæretræ i Klosterhaven, hvor Staupitz havde meddelt ham, at det var bedst, han tog Doktorgraden. En Munk havde at lyde sin overordnede; men Luther bad for sig, det bedste han kunde. Han troede ikke, han kunde gøre Fyldest som egentlig teologisk Lærer, og i hvert Fald vilde Doktorgraden medføre en Træden frem for Offentligheden og ligesom ud paa Valpladsen, der ikke stemmede med det Forsæt, han havde fattet om stille, tilbagetrukkent Liv. Men alle hans Indvendinger var forgæves. Da han tilsidst henviste til legemlig Svaghed som

Undskyldningsgrund og sagde, at det Arbejde, han vilde faa, vilde i Løbet af et Par Maaneder tage Livet af ham, skal Staupitz smilende have svaret: »I Guds Navn da! den kære Gud har meget at tage vare; han trænger ogsaa deroppe til kloge Folk; naar I nu dør, saa kan I dér blive hans Raadgiver!«

Luther maatte altsaa adlyde. Og Doktor blev han.

Dermed var det givet, at han skulde være en Hovedkraft ved Wittenbergs Universitet. Efter at Staupitz havde faaet dette sat igennem, flyttede han bort fra Wittenberg. Men han og Luther vedblev at være Venner, og der gik ofte Brev imellem dem.

SJETTE KAPITEL.

LUTHER PAA KATEDRET OG PRÆDIKESTOLEN.

For en Doktor i Teologien stod Adgangen aaber til efter Behag at holde Forelæsninger over de forskellige Grene af Teologien. Det sædvanlige var, at en Doktor straks gav sig i Kast med Dogmatikken. Det ansaas for den fornemste Opgave at optræde som Vejleder i den overleverede Skoleteologis indviklede Labyrint. Alle andre Fag, deriblandt Skriftstudiet, betragtedes som underordnede ved Siden af dette.

Det var derfor paafaldende, at Doktor Morten Luther lod Dogmatikken ligge og derimod straks gjorde Udlægningen af bibelske Skrifter til sin Hovedopgave.

Luther læste over Salmerne, derefter over Romerbrevet og Galaterbrevet. Han tilsigtede ved disse Forelæsninger at lade Studenterne øse Frelsens Sandhed af Kilderne i Stedet for at blive stikkende i Skoleautoriteternes fastslaaede Doktriner. Og det, han paaviste dem som Skrifternes Hovedindhold, var for det første, at Menneskene er fortabte Syndere, som umulig kan frelse sig selv, og for det andet, at Gud er naadig og har ladet denne Naade komme til os i Jesus Kristus og hans Evangelium, saa at hvem der tror Evangeliet og derved modtager Guds Naade, bliver derved retfærdiggjort d. v. s. optages uden videre i Guds Samfund og bliver salig.

Det stod aldeles ikke klart for Luther, at han ved sin Skriftudlægning egentlig kom i Krig med Kirkelæren. Eller hvis han har haft lidt Anfægtelser i den Henseende, har han kunnet berolige sig med, at den saa berømte Kirkefader Augustin, hvis Skrifter Luther kunde tage til Indtægt for sin Opfattelse, stadig ansaas for en af Kirkelærens Autoriteter.

Disse Forelæsninger over Skriften var noget ganske nyt og ejendommeligt og fængslede Studenterne i voksende Grad, saa Universi-

tetet i Wittenberg begyndte at komme i Ry og Tilgangen til dets Høresale voksede. Dette lagde Kurfyrst Frederik Mærke til med stor Tilfredsstillelse. Det ny Universitet var hans Kælebarn. Han vilde gerne have det frem i Konkurrencen med det ældre og ansete sachsiske Universitet i Leipzig, der nemlig laa udenfor hans Landomraade i Sachsens hertugelige Del. Kurfyrsten undlod da heller ikke gennem tilsendte Hilsener og smaa Foræringer at vise Doktor Martinus sin Paaskønnelse.

Imidlertid var Luthers Lys ogsaa paa en anden Maade blevet sat i Stage. Han var for Alvor kommen paa Prædikestolen.

I den lille Klosterkirke var det undertiden tilfaldet ham at prædike, og han havde gjort det med Ængstelse og Overvindelse. Enhver Træden frem for Offentligheden stred mod den Sindsstemning, der havde drevet ham i Kloster.

Men i den senere Tid havde Luther faaet mere Mod, og det var ham derfor neppe helt uvelkomment, da han et Par Aar efter Opnaaelsen af Doktorværdigheden modtog en Opfordring fra Wittenbergs Raad om at prædike til Stadighed i Byens Sognekirke som Stedfortræder for den svagelige Sognepræst.

Fig. 12.
Frederik den Vise af Sachsen.

Luther tog fat paa denne ny Opgave med sin Sjæls bedste Kraft. Og det viste sig, at hans Prædikener slog nok saa meget igennem som hans teologiske Forelæsninger. Begge Virksomheder gik iøvrigt paa den skønneste Maade Haand i Haand.

Flere af Luthers Prædikener fra den Tid er opbevarede, saaledes nogle over de ti Bud. Dér faar han under det første Bud Lejlighed til at tage fat paa Helgendyrkelsen. »Vi Kristne«, siger han, »skammer os ikke ved at fordele Bestillingerne med de timelige Sager saaledes til de hellige, som om de nu var blevet til Slaver og Haandlangere, saa det er nærved at hin Overtroens mangehovedede Slange er kommen tilbage og at vi igen har faaet oprettet hint Pantheon med dets Kaos af romerske Guder.« Og hvoraf ved man da, spørger han videre, at den hellige Sebastian og den hellige Rochus befrier for Pest, at den hellige Kristoforus bevarer mod en brat Død, at den hellige Apollonia kan hjælpe mod Tandpine? Det er jo Opspind altsammen. Og saa glemmer man over en hel Del nyopfundne Helgene de virkelige og ægte hellige Mænd, f. Eks. Apostlene. Men disse har jo rigtignok ogsaa prædiket Fattigdom, og kan da selvfølgelig ikke staa sig f. Eks. mod St. Anna, en af de ny Helgeninder, der skal være god til at skaffe Rigdom, og som er opfunden til det samme.

Saaledes angriber han Udartningen af Helgendyrkelsen. Men han forvarer sig udtrykkelig mod den Mistanke, at han skulde holde med de bøhmiske Kættere, som forkaster al Helgentilbedelse. Vist skal man anraabe de hellige, nemlig for at bevæge dem til at bede for os. Men især skal man ære dem ved at efterligne deres Eksempel og deres kristelige Dyder.

Ogsaa kommer hans Prædiken ind paa Valfartsvæsenet, der netop i de Tider greb om sig paa en ligefrem uhyggelig Maade. Luther fortæller Eksempler paa, hvorledes Husmødre og Tjenestefolk er blevne smittede deraf og pludselig har erklæret sig grebne af den Helligaand og er løbet afsted paa Valfart til et eller andet helligt Sted. Det har sikkert ikke været den Helligaand, mener Luther. Thi den er en Ordenens Aand, og naar den har befalet Kvinden at være Manden underdanig, saa siger den ikke en skøn Dag noget ganske modsat. Naar din Kone eller din Karl kommer og paastaar at være grebet af saadan en Aand, »da hør mit Raad, tag en god Knortekæp og helliggør deres Rygstykker forsvarligt med en Dragt Prygl, og du skal se, hvor hin Dæmon vil blive drevet ud ved denne Guds Finger.«

Heller ikke her vil Luther udtale en almindelig Forkastelse. Man kan gøre Valfart, naar man vil; men man skal vide, at man vilde tjene Gud mere, om man derhjemme sørgede for sin Salighed og passede sit Kald.

Det var ikke nogen Lyst til at optræde reformerende, der lagde Luther saadanne Udtalelser i Munden. Hans Maal var ene og alene at opbygge Menigheden og føre den fra de forlorne Frelsesmidler til Kristus selv.

Men hos de Wittenberg Borgere vakte hans djærve Prædikener rigtignok adskillig Opsigt og Forfærdelse. Denne Mand kastede jo Vrag paa de Ting, hvori den kirkelige Fromhed netop var vant til at se noget særdeles stort og Gud velbehageligt. Der gik Rygter om hans Heldning til det bøhmiske (hussitiske) Kætteri, og det er ikke godt at vide, hvorledes Kurfyrst Frederik fra først af har optaget saadanne Rygter. Kurfyrsten var en from, men dyglig overtroisk Mand, der ejede en Samling af Helgenben og andre Relikvier, som han ansaa for en kostelig Skat. Imidlertid var der sørget for, at der fra den Side kunde blive dækket over Luther. Thi Aar 1513 havde Kurfyrsten taget til Hofkapellan og Gehejmesekretær Georg Spalatin, en stille og beskeden men saare aandslivlig og modtagelig Teolog, der var bleven Luthers nære og personlige Ven under et Ophold, han havde haft ved Wittenbergs Universitet som Hovmester for et Par unge studerende Fyrstesønner. Spalatin skulde nok gøre, hvad han kunde, for at gøre Kurfyrsten vel stemt mod Luther og hindre den skadelige Indflydelse ved Hove af de overdrevne Rygter.

Luther selv var ubekymret med Hensyn til sit Forhold til Kirken og Rettroenheden. Man havde befalet ham at blive Doktor og kaldet ham op paa Prædikestolen. Nu maatte han lukke sin Mund op

og tale og lære. Og det han lærte var for ham god Kristendom. Vel maatte han vide, at han stødte an imod adskillige hævdvundne Sætninger og Meninger Han var ogsaa belavet paa at møde teologisk Modstand. Og han tænkte vel, at han, der havde ikke blot Apostlene, men saadanne Kirkemænd som Augustin og den hellige Bernhard at støtte sig til, maatte kunne hævde sin Teologi som kirkelig berettiget — som en Gren, der virkelig var vokset ud af den gamle Stamme, og som maatte have Vokseplads, hvordan det saa gik de Grene, der kunde sidde den i Vejen.

Tiden maatte komme til at vise, om han havde Ret i denne Antagelse, — om det vilde være gjort med en teologisk Fejde, — om det ny, der brød frem med Luther skulde kunne udfolde sig indenfor Katolicismens Ramme, eller om et kirkeligt Brud skulde blive nødvendigt.

Foreløbig var Luther uden al Bekymring.

Men samtidig med, at han i Wittenbergs Afkrog fra Kateder og Prædikestol arbejder for at fremstille Kristus alene som Vejen og Livet, forberedes der fra Rom en stor Kampagne med Udbydelse af ny og rig pavelig Aflad fra Tysklands Prædikestole.

SYVENDE KAPITEL

VALFARTER OG AFLAD.

Et Blik paa det religiøse Liv i Tyskland ved den Tid, da Luther fødtes, vil give Indtryk af, at der var en lønlig Uro og Angst over Sjælene.

Hvorfor løb unge og gamle afsted, saa snart et nyt Valfartssted var blevet opdaget, et Sted, hvor noget nyt underfuldt havde vist sig, der kunde ligne Guds Fodspor, et Sted, hvor man kunde gøre sig Haab om at høre Sømmen af den himmelske Barmhjertigheds Klædebon — hvorfor, uden fordi man derhjemme ikke kunde komme til nogen ret Hvile og Fred med Hensyn til det indre Menneske.

Disse Valfartstilbøjeligheder, som vi nys hørte Luther udtale sig om i en Prædiken kunde til Tider optræde aldeles epidemisk Saaledes havde man ved Midsommertid 1475 set en pludselig Tilstrømning fra alle Sider til den lille By Wilsnack i Brandenburg hvor der fremvistes en blodig Hostie

Hostien var Alterbrødet, Oblaten, som Præsten indviede ved »Messeofferet« Man opfattede efter Kirkens Lære denne Handling, Indvielsen af Nadverelementerne, som en hemmelighedsfuld Gentagelse af Kristi Offerdød paa Korset. Det var det store Øjeblik ved Gudstjenesten, naar Præsten foran Alteret løftede Monstransen med

den indviede Hostie, der troedes forvandlet til Herrens Legeme, og Menigheden knælende gennembævedes af den Tanke: Nu offres Guds Lam! Nu bløder han for vore Synder!

I Wilsnack skulde det altsaa være sket, at Herrens Legeme havde blødt i Monstransen. Dér kunde man da se, at det var sandt med Forvandlingen. Dér havde Gud ladet ske et naaderigt Under. Det Sted var med det samme et helligt Sted, hvor usædvanlig Naade maatte være at finde. Derfor derhen at knæle og kysse Jorden! Om det dog ikke skulde bringe Sindet Trøst og Beroligelse! »Kyrie eleison! (Herre, forbarm dig!)« sang Pilgrimsskarerne, hvor de drog frem. Stadig flere sluttede sig til Toget. Unge Piger, gamle Koner, Mødre, der maatte efterlade smaa Børn hjemme, gik med. Karle lod Ploven staa i Furen og løb efter ofte uden at vide, hvor Rejsen gik hen. Endogsaa Børn kom dragende i Flokke under Kors og Faner. Alt i alt var det mange tusinde, der strømmede til Wilsnack, grebne af en Magt, de ikke kunde modstaa. Fra den lille By Arnstadt skal der være kommen 324, fra Eisleben 1100, og saaledes fremdeles. Lige fra Østerrig og Ungarn kom Pilgrimmene. Det endte med smitsomme Sygdomme og stor Dødelighed blandt den sammenpakkede Menneskemængde.

Omtrent ved samme Tid var der en stor Sammenstrømning til den hellige Jomfrus Kapel ved Niklashausen i Tauberdalen (i det nordlige Baden). Man talte paa en Dag 70,000 Mennesker fra alle Egne i Tyskland, der var kommen for at se og høre den unge Gedehyrde, som havde set Jomfru Maria dér i Kapellet og faaet Aabenbaringer af hende.

Man opførte sig ved saadanne Lejligheder, som om man havde tabt al Sans og Samling. De fleste løb hjemmefra, som de gik og stod, uden nogen Slags Rejseforberedelser, uden Penge, halvnøgne, barhovedede, tiggende sig frem. Man tænkte ikke paa, hvad man lod tilbage, skyndte sig afsted, som om det gjaldt at undløbe en truende Undergang. Man jagedes af Angst, Angst for Hævnens Straffedomme, Angst for hvad man havde hørt om Varsler og sære Tegn paa Himlen.

Angst fra alle Sider, Angst fra Helvedes Afgrund, Angst fra Skærsilden, Angst for Djævelen, der lurede i alle mørke Kroge, Angst for Hekse og Spøgelser, Angst for den hævnende og straffende Gud i Himlen, Angst endog for Kristus, Dommeren med det skarpe Sværd, — det var de Omgivelser, hvorunder man paa den Tid førte en religiøs Tilværelse.

Især var Skærsilden brugt som et virksomt Skræmmebillede. Nogle Tanker hos græske Filosofer om en sjælerensende Ild var grebet af flere Kirkefædre, og efterhaanden havde der udformet sig en Lære om en pinefuld Mellemtilstand, hvori Sjælene efter Døden holdes fast, indtil de har afsonet, hvad de ikke fik afsonet hernede. Præsterne gjorde sig i Regelen al Umage for at udmale disse Skærsildspinsler, saa Sjælene kunde fyldes med Forfærdelse. Der ud-

stilledes Billeder i Kirkerne og paa Korsvejene, hvor man saa de af Ildsluer omspændte Sjæle strække Hænderne ud og raabe om Hjælp i deres Vaande.

Fig. 13. Luthers Fader.

Jomfru Marie og de kære Helgene var de eneste Venner, man havde. Ellers var det Vrede og Trusel og Straffedom paa alle Kanter, hvor man vilde vende sig hen.

Der er altid nok i Mennesketilværelsen, der kan indjage Sjælen Angst. Meget let føler en stakkels Sjæl i Timelighedens Omgivelser sig som et Barn, der om Natten i en mørk Skov har tabt sin Faders Haand. Men naar saa tilmed selve Religionen, der skulde være det trygge trøstende Greb i den usynlige Haand og dermed Værn imod Angstens Anfægtelse, — naar den selv bliver den største Kilde til Angst, da er der ingen Ende paa, hvor forskræmte især de mest fintbyggede Sjæle kan blive. — Det var denne Angst, Tidens store indre Lidelse, der var faldet paa Luther og som fra først af havde drevet ham i Kloster.

Hans Forældre, de fra først af bundfattige Bjærgværksfolk, var strenge og haarde — saadan som man bliver, naar man kæmper under stadig Nød. Han var blevet pryglet ubarmhjertigt, om end maaske i en god Mening, var siden sendt i Skole i fremmede Byer og havde maattet synge for Dørene sammen med sine Kammerater for Brød. Et Lyspunkt er der i hans Barndom; den Tid, da Fru Ursula Cotta i Eisenach optog ham i sit venlige Hjem. Ellers er det Haardhed og Trusel og Straf, han stadig møder.

Fig. 14. Luthers Moder.

Saa er der fire Studenteraar i Erfurt med en Del Spillen paa Luth og Udfoldelse af ungdommelig Munterhed. Men Angsten lurer derunder. Og den bryder frem under Uvejret, der overfalder ham 2den Juli 1505, som han just er paa Vejen tilbage til Erfurt fra et Besøg hos Forældrene i Mansfeld. Et Tordenbrag og et Lynnedslag tæt ved hans Side. »Hjælp, hellige Moder Anna!« raaber han, »jeg vil blive Munk!«

»Da jeg var omgivet af Angst og Dødens Skræk,« sagde han siden, »gjorde jeg et pint og tvungent Løfte.«

Ja, *omgivet af Angst og Dødens Skræk*, det var netop Sjælstilstanden hos den unge Luther som hos hele hans Samtid. En rullende Torden og et Lynnedslag — saadan var disse Sjæles Gud. Og mod ham anraabte de i uovervejet Angst Moder Anna eller Moder Maria.

Men havde da hin Slægt aldrig hørt Ordet *Syndernes Forladelse*?

Jo, tidt og ofte modtog de med Haandspaalæggelse Tilsigelsen af Syndernes Forladelse eller Absolutionen, som det kaldtes, nemlig naar de havde skriftet for Præsten, og naar det kunde forudsættes, at de virkelig havde fortalt Præsten deres Synder, og at de virkelig angrede dem.

Præsten kunde gøre det; han havde Myndighed dertil; han havde »Jurisdiktion« indenfor de ham af hans kirkelige overordnede anviste Grænser. »Jurisdiktionen« aflededes tilsidst fra Ypperstepræsten i Rom, Paven, — eller rettere fra Petrus, hvem Herren havde overdraget denne Jurisdiktion, Magten til at binde og løse over hele Verden.

Den Absolution, der tilsagdes Synderen, naar han havde angret og skriftet, betød, at han fritoges for Synde*skylden* og den dertil knyttede *evige* Straf, — grovt udtrykt: han slap for at komme i Helvede for sin Synds Skyld. Men han slap ikke for at gøre godt igen, hvad han havde forbrudt. Et Barn, der har forsyndet sig og fortjent Udstødelse af Faderhuset, kan jo tages til Naade, saa han beholder sin Plads i Hjemmet, men samtidig kan han idømmes en Straf, f. Eks. Indespærring en vis Tid, for at dog Retfærdigheden saa vidt kan ske Fyldest.

Saadanne Straffe, lærtes det, hører med til Syndens Følge foruden den evige Straf, Fortabelsen. Absolutionen løser fra den evige Straf, men ikke for de andre (»de fyldestgørende«) Straffe. Dem faar Synderen gennemgaa her i Livet eller, hvis det ikke her er fuldbyrdet, i Skærsilden.

Men hvad der saaledes er at lide her og i Skærsilden, kan afkortes og muligvis helt afdrages ved Handlinger, man paalægger sig selv eller helst lader sig paalægge af Præsten, de saakaldte Bodshandlinger — saadanne gode Gerninger, som paa en eller anden Maade koster Pine og Smerte. Man kan faste, gaa barfodet, man kan ogsaa gøre Pilgrimsvandring eller gaa i Kloster. Det at piske sig selv er ogsaa et almindelig anvendt Middel. I Italien dreves den Bodsøvelse en Tid med stor Voldsomhed. Selvpiskerne, de saakaldte Flagellanter, drog om i store Flokke, trak igennem Byernes Gader og lod Piskesmældene paa de nøgne, blodige Rygge give Genlyd.

Imidlertid kunde martrende Bodsøvelser jo aldrig blive hver Mands Sag. For den store Mængde, som manglede den nødvendige Karakterstyrke til slige Præstationer, blev der altsaa intet andet tilbage end at gaa og skælve ved Tanken om at have det fulde Maal af Skærsildskvaler til Gode, — dersom ikke Kirken ved nærmere

Eftertanke var kommen under Vejr med, at saadanne Folk kunde hjælpes ved *Aflad.*

At give Penge til et godt Formaal, f. Eks. til et Korstog eller en Kirkebygning, det var ganske vist ikke en egentlig Bodsgerning, saaledes som det vilde være at *drage* paa Korstog. Men det var dog en Ydelse, et Afsavn, noget, hvormed en vis Pine var forbundet. Paven kunde da ved en Slags mild Overbærenhed lade denne Ydelse gælde og — i Kraft af sin Jurisdiktion — tilstaa den betalende et større eller mindre Afdrag i de Straffe, han var skyldig at lide. Og dersom det maatte siges at være billigt sluppet — ja saa var der til Gengæld andre, der havde gjort meget mere, end de for deres egen Skyld havde behøvet. For det første Vorherre Kristus selv. Han kunde have forløst Verden med én eneste Draabe af sit Blod, men han havde udgydt mange Draaber. Og det havde han gjort, for at der kunde tilflyde hans Kirke en Skat af fyldestgørende god Gerning, som i al Evighed ikke kunde udtømmes. Dertil kommer de Lidelser og Besværligheder, som Kristus har baaret, ikke i egen Person, men i dem, der er hans aandelige Lemmer, Helgenerne. De hellige Mænd og Kvinder har gjort en stor Mængde fyldestgørende Gerninger, som de ikke havde behøvet at gøre for at fri sig selv for Straf, og som derfor er gaaet med ind i Kirkens Skat for at anvendes til bedste for de ringere og svagere Lemmer paa Kirkens Legeme.

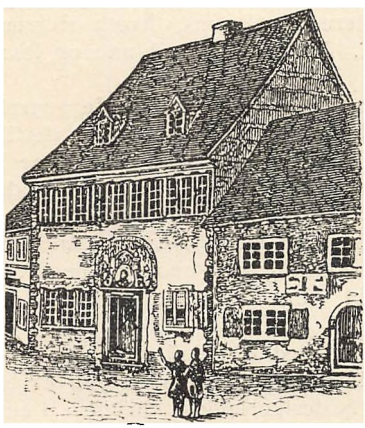

Fig. 15. Luthers Fødehus i Eisleben.

Paven har Magt til at uddele af Kirkens Skat. Og saaledes gaar det til, at han kan lade en Synder slippe med et Pengevederlag i Stedet for en egentlig Bodsøvelse. I Stedet for syv Ugers Faste, hedder det i et gammelt Regulativ, skal der, saafremt man er rig, betales tyve Skilling, dersom man er mindre velhavende, ti Skilling, dersom man er fattig, tre Skilling.

Denne Overbærenhed, denne Laden af fra de egentlige strenge Bodsfordringer - - det er *Aflad.* Saaledes opfattedes Tingen ved Middelalderens Slutning, og saaledes opfattes den forøvrigt endnu i den romerske Kirke, saa vidt det overhovedet lader sig gøre at faa Rede paa den noget indviklede Lære derom.

Aflad er, at Synderen faar Lov at slippe med en nem og overkommelig Præstation i Stedet for en egentlig Bodshandling. I Reglen bliver det en Pengeydelse. Og er der noget stødende i Tanken om, at Penge kommer til at spille en Rolle i Forholdet mellem Synderen

og den guddommelige Retfærdighed, saa kan det dog ikke nægtes, at man her har noget tilsvarende til, hvad der stadig sker ved Haandhævelsen af den jordiske Retfærdighed: at man lader af fra den strenge Fordring om »Øje for Øje og Tand for Tand« og derimod lader den, der har forset sig, afgøre Sagen med en Pengebøde.

Man maa endvidere holde fast, at det, man opnaaede ved Pengeydelsen, ikke var egentlig Syndsforladelse — ikke Borttagelse af Skylden — ikke Fjernelse af den evige Straf, men kun et større eller mindre Afdrag paa de »fyldestgørende« Straffe, man havde at gennemgaa her eller i Skærsilden. Syndsforladelsen fik man ved at angre og skrifte for Præsten. Efter Regelen kunde Aflad da heller ikke tilstaaes uden paa Betingelse af, at vedkommende først havde angret og skriftet.

Hvad *Angeren* angaar, da skelnede man ganske vist mellem to Grader: den fuldkomne og den ufuldkomne Anger. Og den, der begærede Aflad, kunde nøjes med at have angret sin Synd med en »ufuldkommen« Anger.

Nu, dertil er i Virkeligheden ikke saa meget at sige. Hvor finder man til syvende og sidst det fuldkomne? En Kirkemyndighed, der har faaet hele Verden under sin Jurisdiktion, nødes til i sine Fordringer til Sjælene at nøjes med det i høj Grad »ufuldkomne«. *Er* det engang slaaet fast, at Bodspræstationer er Midlet til at slippe for Skærsildens Kvaler, da er der noget priselig mildt og humant, ja hvorfor ikke sige kristenkærligt i, at man giver Anvisning paa en *overkommelig* Bod, saa Angsten for den kommende Vrede kan blive lettet hos saa mange som muligt. Man kan maaske ogsaa se Sagen fra en anden Side og bemærke, at det var *klogt* af Kirkestyrelsen, naar den ikke vilde miste sin Indflydelse, da at spænde den stramme Bue dygtig ned og aabne en god stor Ventil for Presset af den Angst, der var indjaget Sjælene.

Hvorom alting er, Afladsbevillingsvæsenet kom i Gang. Og Paverne var ikke længe om at opdage, hvilke Forretninger der kunde gøres med dette Væsen.

Bonifacius d. 8de udstedte i Aaret 1300 en Bulle om, at enhver der i dette Jubilæumsaar gjorde en Pilgrimsrejse til Rom, skulde faa fuldstændig Aflad angaaende de Synder, han til den Dag havde begaaet. Og saaledes skulde det være ved hvert kommende Aarhundredskifte. Fra alle Kanter kom Pilgrimme, og iblandt dem mange gamle Mænd, der stolprede møjsommeligt afsted de Hundreder af Mil for at kunne gaa i deres Grav med lettede Hjerter. I én Maaned regnede man, der var kommet 200,000 Mennesker til Rom. Alle disse fremmede havde rige Gaver med. Paven og hans Romere fik deres Pengekister fulde.

Snart fandt en Pave paa, at det vilde være passende at holde saadant Jubelaar med Aflad hvert *halve* Aarhundrede. Senere sattes det til hvert 33te Aar og endelig til hvert 25de.

Men hvorfor behøvede der egentlig at være en saadan højtidelig

Lejlighed? Og hvorfor skulde det være nødvendigt at lade Folk rejse helt til Rom for at faa Del i dette Gode? Afladskommissærer sendtes op til Tyskland, og Forretningen dreves efter bestemte fastslaaede Takster. Det var store Summer, der saaledes vandrede til Rom; en ren Brandskatning, sagde nogle. Det skulde jo være en Trøst, at Pengene anvendtes til at føre Krig mod Tyrkerne eller til Kirkebygninger eller andre ophøjede Formaal. Men man stolede just ikke altid paa, at de anvendtes efter Bestemmelsen. Imidlertid — hvad gjorde det? Ansete Teologer som Augustineren Johan Paltz advarede mod at lade saadan noget gælde som en Indvending, at Afladspengene ikke fik nogen god Anvendelse. Det faldt dog ellers ingen ind at spørge om, hvad de Penge blev brugt til, som han havde købt Varer for. Det var jo dog Hovedsagen, at man havde Varen.

OTTENDE KAPITEL.

ALBRECHT AF MAINZ OG JOHAN TETZEL.

I Aaret 1514 var en Mand af brandenburgsk Fyrsteslægt, Albrecht, blevet udnævnt til Erkebiskop i Mainz. For at indtræde i den fulde Udøvelse af den erkebiskoppelige Myndighed var det nødvendigt, at han hos Paven løste sit Pallium, en Slags hvid ulden Krave med seks paasyede Kors af sort Silketøj. Ulden til et saadant Pallium skal være taget af de hellige Faar, der allerede som smaa Lam har været udtagne til denne Bestemmelse og er opfødte af Nonnerne i St. Agnes' Kloster, der klipper dem, spinder Ulden og forfærdiger Palliet.

Fra først af leveredes et saadant Pallium gratis. Men de Tider var forbi. Albrecht af Mainz maatte betale Paven 20,000 Gylden for sit. Og da han, forgældet som han i Forvejen var, ikke vidste andet Raad for Pengene, laante han dem hos Handelshuset Fugger i Augsburg. Nu gjaldt det om en Finansoperation, der kunde sætte ham i Stand til at betale Pengene tilbage. Og da Pave Leo den 10de just paa denne Tid havde under Forberedelse en stor Udbyden af Aflad i Tyskland, hvis Pengeudbytte skulde gaa til Opførelsen af den mægtige Peterskirke i Rom, tilbød Erkebiskop Albrecht sig som Kommissær for dette Foretagende i et bestemt stort Distrikt. Og der blev da truffet det Arrangement, at Nettoudbyttet skulde deles ligelig, saa Peterskirken fik den ene Halvdel, Erkebiskoppen den anden. Men Paven skulde straks have 10,000 Gylden udbetalt, som blev holdt udenfor Delingen. Erkebiskoppen fik det ordnet saaledes, at hans Part af Udbyttet skulde udbetales direkte til det Fuggerske Hus.

Den erkebiskoppelige Afladskommissær udvalgte sig nu passende Underkommissærer, der for en bestemt Løn skulde paatage sig den praktiske Drift af Forretningen — altsaa rejse om i Distriktet og forkynde den pavelige Aflad samt indkassere Pengene. Thi Penge skulde der jo betales. Det Beløb, enhver, der vilde nyde godt af »den romerske Naade«, maatte lægge i Blokken, rettede sig efter hans Stand og Forhold. Konger, Dronninger, Fyrster og Biskopper skulde betale 25 Gylden; Abbeder, Grever og Baroner 10 Gylden; alle, der havde en aarlig Indkomst af 500 Gylden skulde erlægge 6 Gylden, og saaledes videre ned til 1 eller $^1/_2$ Gylden, for jævne Haandværksfolk. Men det indskærpedes udtrykkelig Underkommissærerne i den Instruktion, de fik med paa Rejsen, at de maatte ikke for Penges Skyld vise nogen bort og nægte dem Del i »Naaden« (d. v. s. i den ved den pavelige Afladsbulle bevilgede Naade). »Thi her gælder det lige saa meget de troende Kristnes Held og Frelse som det at faa Peterskirken opført. De, der ingen Penge har, skal erstatte deres Bidrag ved Bøn og Faste; thi Himmerige skal ikke staa mere aabent for de rige end for de fattige.« Ved »fattige«, der kan faa Afladen gratis — mod en lille Smule Beden og Fasten til Vederlag — forstaas saadanne, »som tigger deres Brød, og tillige alle de, der vel kan leve af deres Arbejde, men ikke har mere end deres daglige Underhold ud deraf og ikke kan lægge noget op af deres Løn til kommende Dage.«

Fig. 16. Albrecht af Mainz.

Hvor Afladskommissærerne kom hen, modtog man dem næsten, som om det var Vorherre selv. Man mødte dem i højtideligt Optog udenfor Murene og førte dem hen i Kirken, hvor Pengekisten stilledes op under et stort rødt Kors, hvorpaa hang det pavelige Vaaben.

Og saa gjaldt det for Kommissæren at løfte sin Røst og paa det kraftigste forkynde den store Naade.

Den, der gjorde det kraftigst, var Dominikaneren Johan Tetzel, en øvet Afladsprædikant, hvis Tjeneste Erkebiskop Albrecht havde vidst at sikre sig.

Tetzel skildres af en samtidig som »en stor stærk Mand af Legeme, hans Sprog flydende og meget dristigt, temmelig lærd, og hans Levned saadan nogenlunde.«

Noget fremragende synes der ikke at have været hos Tetzel — hverken i Retning af godt eller ondt. Han har været en habil Udraaber af den pavelige Naade — har forstaaet at lægge Tilhørerne paa Sinde, at nu var Lejligheden der til paa en overkommelig

Maade at faa frigjort sig for de kommende Straffe. Og han har vel næppe altid været omhyggelig for at oplyse sine Tilhørere om, at uden forudgaaende Anger og Skriftemaal var der ingen Aflad at vente. Dog foreligger der Vidnesbyrd om, hvorledes Folk under-

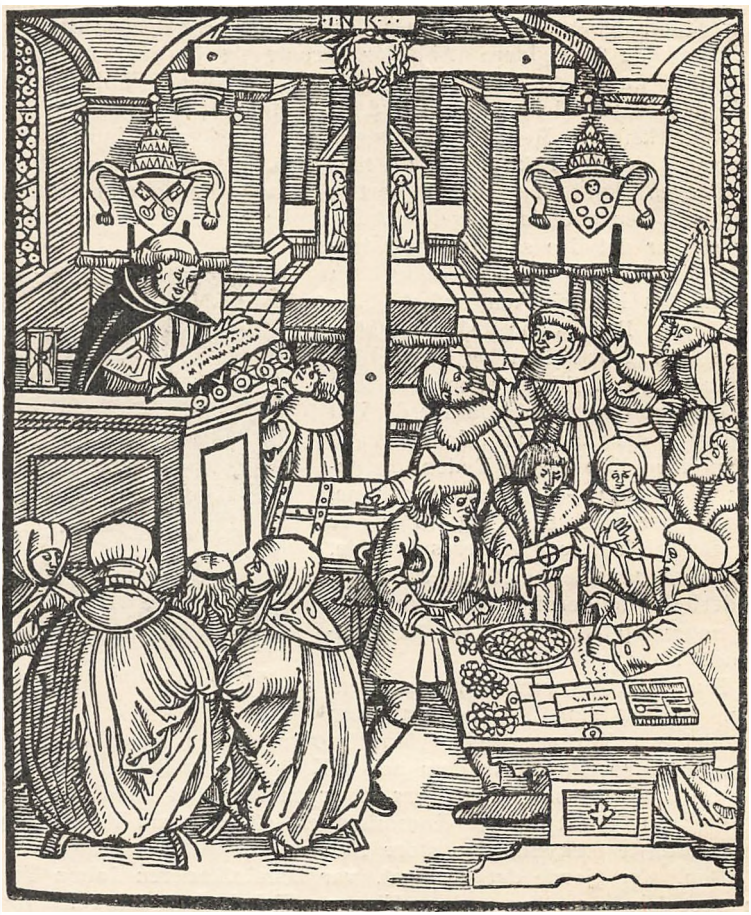

Fig. 17. Afladshandel.

tiden paa Afladsdagene trængtes om Skriftestolene for at komme til at aflægge deres Skriftemaal. Og i en opbevaret Afladsprædiken fra den Tid, som sandsynligvis skyldes Tetzel, viser det sig, at en Afladsprædikant kraftig kunde prædike Omvendelse. »Hvorfor betænker du dig?« hedder det, »hvorfor tøver du med at omvende dig?

Hvorfor udgyder du ikke Taarer over dine Synder? Hvorfor skrifter du ikke for vor hellige Fader Pavens Stedfortrædere? . . . O, I Løftemagere, o I Aagerkarle, I Røvere, I Mordere, I Forbrydere, nu er det Tid at høre Guds Stemme, som ikke vil Synderens Død, men at han skal omvende sig og leve! Saa omvend dig da, Jerusalem, omvend dig til din Herre og Gud.«

Men sandsynligvis har disse Omvendelsesopfordringer ikke været andet end én af Formerne for Reklamen. Og det har været tilsigtet, at Omvendelsen skulde give sig Udtryk først og fremmest gennem Erlæggelsen af det foreskrevne Beløb i Afladskisten.

Den Aflad, man saaledes tilegnede sig, angik de hidtil begaaede Synder. Det ansaas imidlertid for raadeligst ogsaa at betrygge Fremtiden ved at købe et Afladsbrev. Det kostede en kvart Gylden (ens for alle), og det indeholdt en Tilladelse til at vælge sig en Skriftefader, som én Gang i Løbet af vedkommendes Liv og saa igen i hans Dødsstund skulde have Bemyndigelse til paa Pavens Vegne at meddele ham en fuldkommen Aflad, — selvfølgelig efter at have hørt hans Skriftemaal og givet ham Absolution. Til Skrivelsen var tilføjet den Formel, Skriftefaderen skulde bruge ved Tilsigelsen af Afladen.

Saadan et Afladsbrev kunde enhver købe, der gav sin Kvartgylden. Der var ikke her Tale om Anger og Skriftemaal som Betingelse for at faa det. Men man maa erindre, at den Aflad, Brevet tilsikrede, ikke kunde træde i Kraft, uden man valgte en Skriftefader og skriftede for ham. Gjorde man ikke dette, var Brevet værdiløst.

Det har jo ikke været i Kommissærernes Interesse at oplyse alt for nøje om dette. Saa det er rimeligt nok, at mangfoldige ukritiske Mennesker har ment ved selve Købet af et saadant Brev at have skaffet sig Aflad for tilkommende Synder. Men en gængs Historie om, at Tetzel engang skulde være blevet overfaldet og udplyndret af en, der i Forvejen havde købt Aflad hos ham for denne Synd, skal man dog ikke tage for andet end en lystig Anekdote.

Man kan kalde det en dobbelt Naade, at der blev tilbudt ikke blot Aflad for begaaede Synder, men ogsaa — ved et Brev, som kunde opbevares — en Udsigt til atter at kunne faa tilsagt Aflad i sin Dødsstund.

Men ikke nok dermed. Den romerske Naade var tredobbelt. Der tilbødes end ydermere Lejlighed til at udløse en Sjæl af Skærsilden mod at erlægge et Beløb, svarende til det, man havde at betale for Aflad til sig selv.

For et Medlem af den velhavende Middelstand kunde Udgiften ved Benyttelse af alle tre »Naader« komme til at stille sig f. Eks. saaledes: Egen Aflad 6 Gylden, Afladsbrev til senere Brug $^1/_4$ Gylden, Aflad for en afdød Fader i Skærsilden 6 Gylden, for to afdøde Søskende tilsammen 12 Gylden, — alt i alt $24^1/_2$ Gylden.

Det var især Benyttelsen af den sidste »Naade«, Afladen for afdøde, der kunde løbe op, og Afladsprædikanterne var da ogsaa

instruerede om særlig at drive paa med den, — hvilket selvfølgelig skete ved haarrejsende Beskrivelser af de afdødes Kvaler og indtrængende Henvendelser til de efterlevendes Familiefølelse. Der var desuden her saa meget mindre at betænke sig paa, som der i dette

Fig. 18. Afladsbrev.

Tilfælde ikke var Tale om nogen Anger eller noget Forsæt om at forbedre sig. Dette var ellers Betingelse for, at Afladen skulde blive virksom. Men for sine afdøde kunde man lægge Pengene i Kisten, selv om man var paa Vej hen at begaa en Dødssynd, og

der var aldeles ingen Tvivl om, at Afladen for de afdøde vilde blive virksom.

»Naar Pengene i Kisten klinger,
straks Sjælen ud af Skærsilden springer.«

Saaledes prædikede i hvert Fald Johan Tetzel, og deri var han i Overensstemmelse med den Instruks, Erkebiskop Albrecht havde udstedt for sine Underkommissærer. Den pavelige Afladsbulle havde ladet dette Spørgsmaal staa aabent. Der var nemlig Teologer, som holdt paa, at man maatte være i Naadestanden — have angret, skriftet og faaet Absolution — for virksomt at kunne købe Aflad for de afdøde. Kun paa den Maade kunde der da i Virkeligheden ogsaa komme et Skær af Alvor over Sagen og en vis Grad af Me-

Fig. 19. Peterskirken i Rom.

ning i den, — saaledes som det udtrykkes af en af hin Tids Teologer: »Pavens Aflad kan ogsaa komme de afdøde Sjæle i Skærsilden til Hjælp og meddeles gennem de levende i Kraft af Kærligheden og Enheden, saa sandt de jo er forenede med os i Kærligheden, ja er Lemmer paa det samme Legeme som vi. Derfor maa vi kunne løse Aflad for dem og meddele dem den af Kærlighed, ligesom et Lem det andet, som Pavlus lærer.«

Men — ligger det nær at spørge — hvorledes kunde Paven garantere Sjælenes Udfrielse af Skærsilden? Havde han nogen Myndighed dèr? Den almindelige katolske Lære er vel nok den, at Paven ikke kan gøre mere end bede for Sjælene. Men han kan gøre det paa en særlig kraftig Maade, idet han tilbyder at tilfredsstille den guddommelige Retfærdighed af den til hans Disposition stillede »Kirkens Skat« af overflødige gode Gerninger. Paven tager,

saa at sige, en til den paagældende Aflad svarende Del af de helliges Fortjenester ud af Beholdningen og spørger Gud, om han ikke vil give de stakkels Sjæle en tilsvarende Lettelse i deres Lidelser. Og saa kan det nogenlunde sikkert forudsættes, at Gud ikke siger Nej. Andre Teologer holder dog paa, at Skærsilden ligefrem ligger under Pavens Jurisdiktion, saa han uden videre kan forordne Sjælens Løsladelse.

Dette holdt Tetzel paa. Han forsikrede derfor sine Tilhørere helligt og dyrt, at de ikke behøvede at frygte for, at de gav Pengene forgæves ud. »Hører I ikke,« hedder det i en af Tetzels trykte Prædikener, »eders Forældres og andre afdødes Stemmer, hvordan de raaber: Forbarm jer! forbarm jer over mig! Thi Herrens Haand har truffet mig. Vi forsmægter i de kvalfuldeste Pinsler, hvoraf I kunde løskøbe os med en lille Almisse . . . Saa let kunde I befri os, og I vil ikke!«

NIENDE KAPITEL.

LUTHERS KAMP MOD AFLADSVÆSENET.

Da Tetzel i Høsten 1517 kom og drev sin Afladsforretning i nogle Byer i Wittenbergs Nærhed, fik Luther at mærke, at Medlemmer af hans Menighed var komne under Indflydelse af »den romerske Naade«. Naar han som Skriftefader vilde tale dem til Samvittigheden, fandt han Samvittigheden paa en vis Maade beroliget ved Aflad.

Det at komme de forpinte Samvittigheder til Hjælp var jo netop den Opgave, Luther som Præst følte sig tilskyndet til. Guds Kærlighed, Mildhed, Barmhjertighed stræbte han at fremstille og faa Folk til at tro paa. Her mødte han nu en anden Prædiken om Mildhed og Barmhjertigded, en anden Form for Forkyndelsen af Guds rige Naade. Luther lærte — som Apostlene — at Naaden er i Jesus Kristus, og at den, der i Troen griber ham, har dermed det altsammen. Men her forkyndtes, at Naaden kommer fra Rom, at den kommer netop i saadanne Portioner, som det har behaget Kristi Statholder at uddele, og at disse forskellige Naadeportioner tilegnes paa visse af samme Kristi Statholder fastsatte Vilkaar. Det var lempelige Vilkaar, blot en ringe Pengeydelse, og det var rigeligt og rundeligt tilmaalt, hvad man fik for sin Ydelse. Der var ikke knebet paa Naadeportionerne. Det hele var som et løjerligt Vrængbillede af det store Naadetilsagn, der indeholdes i Evangeliet, og som Luther havde begyndt saa smaat at slaa til Lyd for over for sin wittenbergske Menighed.

Luthers evangeliske Indsigt var imidlertid langtfra ikke endnu modnet til Klarhed og Fasthed. Og han var ikke straks ganske

klar over, hvorledes han skulde stille sig til den stærke Afladsbevægelse, der nu ogsaa var naaet hen udenfor hans egne Porte. Især bragte det ham i Forvirring, da han nu fik at vide, hvad han hidtil ikke havde anet, at den Erkebiskop, han selv stod under, Albrecht af Mainz, var Hovedkommissæren for Afladsforretningen, og at Tetzel stod i hans Tjeneste.

Det var en meget alvorlig Sag. Hvorledes skulde dog Luther optræde overfor sin Menighed og vejlede den i dette, der satte Sindene saa stærkt i Bevægelse? Hvordan forholdt det sig egentlig og rettelig med Afladen? Hvad var den sande Kirkelære derom? Det laa ikke nogensteds ganske klart for Dagen. Det blev nok bedst at faa et alvorligt teologisk Ordskifte i Gang derom. Thi at man var kommen ind paa at tage Sagen paa en uforsvarlig og forargelig Maade, det maatte være klart.

For om muligt at give Stødet til en Klaring af Spørgsmaalet gennem et offentligt Ordskifte, besluttede Luther sig efter en Del Betænkning til at gøre et Skridt.

Den 31te Oktober 1517, Dagen før Allehelgensdag, da der skulde være stor Fest i Slotskirken, opslog han paa Kirkedøren en Række latinske Theser (Sætninger, som han var rede til at forsvare) om Afladen, 95 i Tal.

Fig. 20. Slotskirken i Wittenberg, hvor Luther opslog sine 95 Theser.

Det var ikke Afladen selv, men de gængse Afladsteorier, han i sine Theser gjorde op med.

»For at bringe Sandheden for Dagen,« hedder det, »vil Dr. Martin Luther disputere og forsvare disse Sætninger mod Broder Johan Tetzel.« Af Theserne skal her anføres følgende:

27. De prædiker Menneske-Tant, som paastaar, at saasnart Skillingen klinger i Kisten, farer Sjælen i samme Øjeblik ud af Skærsilden.

32. De vil med samt deres Læremestre fare til Djævelen, de, som mener at være deres Salighed vis paa Grund af Afladsbreve.

33. Den skal man vel vogte sig for, som siger, at Pavens Aflad er den højeste og dyreste Gudsnaade og Gave, hvorved Mennesket bliver forsonet med Gud.

37. Enhver sand Kristen, han være levende eller død, er delagtig i alle Kristi og Kirkens Goder, af Guds Gave, ogsaa uden Afladsbreve.

50. Man skal lære de Kristne, at dersom Paven kendte, hvordan Afladsprædikanterne flaar Folk, vilde han hellere, at St. Peters Kirke brændte til Støv og Aske, end at den skulde bygges af hans Faars Hud, Kød og Ben.

62. Kirkens sande og rette Skat er det hellige Evangelium om Guds Herlighed og Naade.

71. Hvem der taler imod Sandheden af den pavelige Aflad, den være en Forbandelse.

72. Men hvem der har Sorg og Bekymring over Afladsprædikantens kaade og frække Ord, den være velsignet.

Endvidere hedder det i Theserne, at Afladsprædikanternes Taabelighed gør det umuligt at forsvare Pavens Ære og Anseelse overfor de jævne Lægfolk, der kommer med allehaande spydige Spørgsmaal, f. Eks. hvorfor Paven ikke, naar han har Magt dertil, slipper *alle* Sjælene ud af Skærsilden, eller hvorfor Paven, der er rigere end nogen Crassus, ikke hellere bygger Peterskirken for sine egne Penge. —

Samme Dag, Theserne sloges op paa Kirkedøren, skrev Luther et Brev til Erkebiskop Albrecht, som indledes med ydmyge Ord om, at Luther er ringe og uværdig og dog vover at henvende sig til en saa højtstaaende Person. Men Brevet tager skarpt fat paa de Instruktioner, Albrecht havde givet sine Afladskommissærer, og som Luther ikke kan tro — skriver han — virkelig er forfattede af den højærværdige Erkebiskop; det maa være uden hans Vidende og Vilje, man har ladet disse Instruktioner udgaa under hans Navn. Men nu beder Luther ham for Kristi Skyld tage dem tilbage og give Kommissærerne en anden Anvisning om, hvordan de skal prædike Aflad. Ellers kan let en staa frem og tage offentlig fat baade paa Prædikanterne og Erkebiskoppen.

»O, du gode Gud!« hedder det i Brevet, »saaledes bliver deres Sjæle, som er anbetroet dig, ærværdige Fader, undervist til Døden, og du faar en Pligt og en Ansvarlighed for alle disse Sjæle, som bliver større og større. Derfor har jeg ikke længer formaaet at tie . . . Det er alle Biskoppers første og eneste Pligt at lære Folk Evangeliet og Kristi Kærlighed. Ingensteds har Kristus befalet at prædike Aflad, men at prædike Evangeliet befaler han paa det indstændigste.«

Brevet slutter: »Denne min ringe men tro Tjeneste ville eders durchlauchtigste Naade optage paa fyrstelig og biskoppelig Vis, d. v. s. naadigst, ligesom jeg yder Eder den af et ganske tro og hengivent Hjerte. Thi ogsaa jeg er et Faar i Eders Hjord. Den Herre Jesus beskærme og bevare Eder, højærværdige Fader, i Evighed, Amen.

Givet i Wittenberg, Allehelgens Aften 1517.«

Der følger en Efterskrift:

»Saafremt det maatte behage Eder, højærværdige Fader, kan I se af mine Disputationssætninger, hvilken tvivlsom Sag det er med den Mening om Afladen, som hine Folk bilder sig ind er ganske sikker.

Eders uværdige Søn
Martin Luther,
Augustinermunk og beskikket Doktor i den hellige Teologi.«

Slutningsbemærkningen viser, hvorledes Luther opfattede det, han her havde taget sig for. Han vilde røre op i Afladsspørgsmaalet. De »tvivlsomme« Meninger om Aflad, som visse Folk nu bragte til Torvs, skulde dog ikke have Lov at slaas fast som »ganske sikre«.

Der meldte sig ingen til den foreslaaede Disputation. Men Theserne fandt en Udbredelse og vakte en Opmærksombed over hele Tyskland, som kom Luther overraskende, og som et Øjeblik lod ham frygte, at »Spillet vilde blive ham for højt.« Men hans Foretagende var begyndt i Guds Navn, og han følte sig sikker paa ikke at være andet end Guds Redskab. Da hans Kollega ved Universitetet, Juristen Hieronymis Schurf, en Dag vilde advare ham og sagde: »Hvad vil I gøre? Man vil ikke finde sig deri!« svarede Luther: »Men dersom man nu alligevel kommer til at finde sig deri!« Og da hans fordums Lærere i Erfurt vilde tøjle ham og forlangte, at han skulde spørge dem til Raads, før han optraadte i saadanne Sager, svarede han: »Jeg vil ikke, at det, jeg gør, skal gaa for sig efter menneskeligt Raad, men efter Guds Raad. Thi dersom Værket har været af Gud, hvem vil da hindre det? Dersom det ikke har været af Gud, hvem vil da befordre det? Ske ikke min, ikke den og dens, ikke vor, men din Vilje, hellige Fader, du, som er i Himlen.«

Alligevel var det en vanskelig Sag, denne i stille Lydighed opdragne Munk havde raget sig ind i, og der er ingen Tvivl om, at han er blevet adskilligt hed om Ørerne, da der begyndte at komme Advarsler fra højtstaaende kirkelige Autoriteter. Noget af det første, der fremkom af den Art, var et Modskrift mod hans Theser, forfattet af den pavelige Hofteolog Sylvester Prierias, den samme, der havde stemt mod Reuchlins Frifindelse. Prierias vilde — hed det i Fortalen — træde frem som et Skjold for den hellige Kirke, som Luther havde rejst sin Nakke imod. Og han vilde nok se, om denne Luther havde en Jærnnæse eller et Kobberhoved.

Luther blev helt forskrækket, da han fik Bogen og begyndte at læse saadanne Ord af en Mand med saa høj en Titel og Værdighed. Men efterhaanden som han læste, kom han til at le over det uholdbare Tøjeri, der blev kørt op med. Den Modstander gjorde han sig snart færdig med.

Men atter bankede Luthers Hjerte underlig benauet under Munkekutten, da han i Oktober 1518 — altsaa et Aar efter Thesernes

Udstedelse — efter Ordre gav Møde i Augsburg for at fremstille sig for Kardinal Kajetan, det pavelige Sendebud, der repræsenterede Paven selv ved den tyske Rigsdag, der just holdtes i Augsburg, — den samme Kardinal, som Hutten (et Par Aar senere) gjorde sig lystig over i sit før omtalte Skrift »De betragtende«, hvor han lader Kardinalen benytte sin Magt som Pavens Repræsentant til at sætte Solen i Band.

Da Luther var kommen til Augsburg, indfandt der sig, inden han endnu havde faaet Foretræde for Kardinalen, en venlig Herre hos ham, en italiensk Adelsmand Serralonga, som en Tid havde opholdt sig i Tyskland, især ved det sachsiske Hof, og som nu skulde forsøge sig med at snakke godt for den genstridige Munk. Herregud, det handlede jo blot om seks Bogstaver, revoco (jeg genkalder). For Luther var da vel ikke saa gal at ville anstille et Dystløb med Kardinalen. Dèr vilde han nok komme til at trække det korteste Straa. Luther kunde da ikke tænke, at hans Kurfyrste vilde ligefrem begynde en Krig for at forsvare ham. Nej, det kunde Luther ikke tænke. »Men hvor vil I da finde Tilhold?» »Under Himmelen!« svarede Luther. Og dermed endte den Samtale.

Da Luther nu skulde for Kardinalen at staa, søgte han først Oplysning om, hvorledes man havde at opføre sig overfor en saa høj Prælat. Om man skulde falde paa Knæ? Ja, det var netop, hvad man skulde. Og da Luther kom ind, faldt han paa Knæ og stod ikke op, før Kardinalen to Gange havde opfordret ham dertil.

Ak, Luther var en grov sachsisk Bondesøn og en stakkels forknyt Munk, der følte sig uendelig ringe ved Siden af den fornemme Italiener og dybt underkastet under den hellige Kirkes høje Repræsentant. Men i denne forknytte Munk var der kommet noget — en hellig og dyr Overbevisning, han havde tilkæmpet sig, saa at sige, med sit Hjerteblod, og som det var ham umuligt at svigte.

Kardinalen prøvede baade med det milde og det haarde, men kom ingen Vegne med ham. Efter gentagne Samtaler endte det med, at Kardinalen raabte: Genkald, eller kom mig ikke mere for Øjne!

Bagefter skal Kajetan have ytret: »Jeg vil ikke tale mere med det Bæst; han har saadan nogle dybe Øjne og saadanne underlige Spekulationer i Hovedet.«

Kardinal Kajetan havde altsaa tilsidst stillet Luther Valget imellem at tilbagekalde eller at blive fra ham. Luther valgte det sidste og sad snart hjemme i Wittenberg igen. Her fik han kort efter at vide, at der var kommet et Brev fra Kajetan til Kurfyrst Frederik, hvor Kardinalen klagede over Luthers genstridige Opførsel og lod tydeligt forstaa, at Luther naturligvis kun var saa fræk, fordi han stolede paa Kurfyrstens Beskyttelse. Kardinalen maatte derfor opfordre Kurfyrsten til enten at sende Luther til Rom eller at jage ham ud af sit Land.

Dette var en meget ubehagelig Opfordring for den aldrende Kur-

fyrste, der dels gerne vilde have Rolighed paa sine gamle Dage og dels satte megen Pris paa at gælde for en god katolsk Fyrste. Luther skrev et langt Brev til Kurfyrsten, hvori han udtalte, at det vilde være det samme som at myrde ham at sende ham til Rom. Derimod var han rede til, dersom Kurfyrsten ønskede det, at drage ud af hans Land.

Kurfyrst Frederik valgte hverken det ene eller det andet. Han lod Luther sidde i Wittenberg og ganske rolig fortsætte sin Virksomhed. Det tjener ham til Ære som tysk Fyrste, at han ikke vilde modtage Ordrer fra Rom, og som kristeligsindet Fyrste, at han ikke vilde standse Sandhedens fri Undersøgelse og Drøftelse ved sit Universitet. I sin Svarskrivelse til Kardinalen holdt Kurfyrsten sig til, at Luther jo stadig havde erklæret sig villig til at lade sig belære og gendrive, dersom nogen kunde gøre det.

Kurfyrsten var ikke blot for retsindig, men ogsaa for klog til at berøve det ny Universitet, hvis Opblomstren laa ham saa meget paa Sinde, sin bedste Tiltrækningskraft. Den Anseelse, Luther efterhaanden havde skaffet sig i videre og videre Kredse, var en væsentlig medbestemmende Faktor, da Afgørelsen skulde træffes, om han kunde blive i Wittenberg eller maatte drage bort. Som et Vidnesbyrd om, hvad Luther allerede paa det Tidspunkt gjaldt for hos mange i Tyskland, kan her anføres følgende Ord af Fortalen til en samlet Udgave af de forskellige smaa Skrifter, Luther under Afladsstriden efterhaanden udsendte, — en Udgave, der blev besørget af nogle Meningsfæller i Sydtyskland. Fortalen er rettet »til de redelige Teologer«. og deri hedder det:

»Her har I den ærværdige Fader Martin Luthers teologiske Skrifter, han, som de fleste mener om, at Kristus endelig har forbarmet sig over os og sendt os ham som en anden Daniel, at han skal bringe en og anden Uskik for Dagen, som er opstaaet i Kirken, medens Teologerne forsømte den evangeliske og paulinske Gudlære og gav sig af med deres Ampliationer og Restriktioner og Appellationer og andre Naragtigheder og spidsfindige Ordgyderier. Ja, Gud give, at alle Teologer nu vilde vaagne op af deres Søvn. — Teologerne maa betænke, at Skolens Læremeninger og Bestemmelser paa ingen Maade skal byltes paa Kristenfolket som Tros- og Samvittighedsbyrder; betænke, at Verden ved de i vore Dage genopdukkende Studier begynder at tænke sig om, og at Lægfolk ikke er nær saa uvidende som i gamle Dage. Kristus og hans Evangelium og Paulus skal de fremfor alt elske, læse, deri leve og røres, da vil de ogsaa komme til Erkendelse af, at det med visse Ting forholder sig ganske anderledes, end de teologiske Katekismusmagere har lært. Derfor er det paa Tiden, mine Brødre, at vi staar op af Søvne.«

Hermed kan sammenstilles, hvad den brave Nürnberger Byskriver Lazarus Spengler omtrent samtidig udtalte i et lille Skrift. »Om Luthers Lære stemmer med den kristelige Orden og med Fornuften,« skriver Spengler, »henstiller jeg til ethvert fornuftigt og fromt Men-

neskes Erkendelse. Men det ved jeg forvist, at jeg, der ikke regner mig for højfornuftig, lærd eller begavet, har aldrig i hele mit Liv mødt nogen Lære eller Prædiken, der med saadan Styrke er gaaet i min Fornuft eller som, efter min Forstand, rimer sig saa godt med kristelig Orden, som Luthers og hans Efterfølgeres Lære og Undervisning.« Spengler beder Gud om Naade til at rette sit Levnet efter denne Undervisning. Saa tør han haabe, skønt han af nogle regnes for en Kætter, dog at komme frem for Gud som et ret Kristenmenneske. »Jeg har ogsaa tidt og mange Gange hørt mangfoldige fortræffelige højlærde Personer af gejstlig og verdslig Stand takke Gud for, at de har oplevet at lære Dr. Luther og hans Lære at kende.« At Spenglers Skrift i Løbet af et Aar blev trykt fem Gange, viser, at Forfatteren havde været Ordfører for mangfoldige.

TIENDE KAPITEL.

BRUD MED ROM. OPRAAB TIL DEN TYSKE ADEL.

Luther var villig til at lade sig belære. Aa ja, naturligvis; dersom nogen var i Stand til at bibringe ham en anden Overbevisning, vilde han følge denne Overbevisning. Men at lade sig belære i romersk-katolsk Forstand, d. v. s. ved Henvisning til Autoriteter, dertil var og blev han ganske uvillig.

Det havde fra først af været Luther om at gøre at komme efter den rette og sande Kirkelære om Aflad. Den vilde han saa bøje sig for. Thi han gik jo ud fra, at den *rette* Kirkelære, naar den først kom for Dagen, *maatte* være ét med den sande kristelige Lære.

Han disputerede kun, skrev han, — slog ikke noget fast som sikkert; nej, han ventede paa Kirkens Afgørelse. Man kunde ikke med Rette kalde ham en Kætter; thi det var kun en »Opinion«, han bekæmpede. »Jeg venter paa, hvad Kirken vil sige. Ikke som Modstander vil jeg stride, men som Discipel vil jeg høre.« Saadanne Ytringer vender stadig tilbage i hans Skrifter under Afladsstriden. Ja, i et Brev til Paven kaster han sig for hans Helligheds Fødder og beder ham tale det afgørende Ord over ham — give ham Liv eller Død. I den hellige Faders Udtalelse vil han høre Kristi Udtalelse.

Uden Tvivl siger Luther dette, kun fordi han har den Tillid til Paven, at han virkelig vil tale evangelisk. Skuffer Paven ham i denne Forventning, — ja saa bøjer Luther sig ikke.

Under en af Samtalerne med Kajetan i Augsburg rykkede Kardinalen frem med en pavelig Bulle af 1343, der udtrykkelig hævdede den Afladslære, Luther bekæmpede. Men dertil svarede Luther, at

en Pave kunde fejle, og at det var Koncilierne, de almindelige Kirkeforsamlinger, der maatte betragtes som de egenlige Bærere af Kirkens Myndighed. Og fra nu af holdt Luther sig til, at et Koncil var den eneste Autoritet, han tilsidst vilde bøje sig for. Paven havde ganske vist i Tidernes Medfør faaet en meget mægtig og ophøjet Plads; men ét med Kirken kunde han dog ikke være. Naar det kom til Stykket, kunde Kirken undvære Paven; ja den havde jo i adskillige Aarhundreder undværet ham, og endnu var der en stor Afdeling af Kristenheden, den græske Kirke, som ikke anerkendte Pavens Overhøjhed. Altsaa kunde det ikke være kristelig nødvendigt at anerkende denne Overhøjhed. Den var ikke saadan uden videre givet af Gud.

Det var dette, Luther stod og forfægtede mod Johan Eck paa Disputationen i Leipzig i Sommeren 1519. Og Eck gjorde da opmærksom paa, at det, Luther her fremførte, faldt aldeles sammen med en Sætning, der var blevet fordømt af Konciliet i Kostnitz sammen med andre af Huss's Kætterier.

Dette bragte Luther i Knibe, for saa vidt som han netop havde skudt sin Sag ind under et Konciliums Afgørelse. Han havde ikke andet at svare dertil, end at der mellem de Sætninger af Huss's, der var fordømte af Konciliet, i Virkeligheden fandtes mange gode kristelige og evangeliske.

Da var det, Hertug Georg satte Hænderne i Siden og sagde: Det var som Pokker!

Denne Bemærkning var vel egentlig ikke beregnet paa at skulle høres over hele Salen. Men hørt blev den og siden erindret. Og Hertug Georg*) kom saaledes til ved sin Kraftreplik at markere det historiske Øjeblik, da Luther, nødsaget af Eck, vedkendte sig, at han overhovedet ikke var til Sinds at bøje sig for den bestaaende Kirkes Autoritet, naar han havde den hellige Skrift og Guds Aand paa sin Side.

Det havde altsaa vist sig, at det, der var begyndt som en Strid mod Aflad, var endt i en Strid om selve det romerske Kirkedømme. Fra først af havde det været Spørgsmaalet, om ikke Afladsvæsenet var en Misbrug af den pavelige Nøglemagt; men nu var det blevet Spørgsmaalet, om denne Nøglemagt virkelig var til, — om det var andet end et Eventyr, dette om, at Kristus skulde have indsat Petrus og hans Efterfølgere som sine Stedfortrædere, — om der virkelig eksisterede et saadant Menneske, der selv eller gennem sine befuldmægtigede kunde øve aandelig Jurisdiktion og have Guds Naade ligesom indelukket i et laaset Skatkammer med Eneret til at dele ud deraf til Menneskene.

Hele denne Lære om Pavens Nøglemagt hvilede paa en meget skrøbelig Grund af vilkaarligt fortolkede Skriftsteder og gamle Le-

*) Hertug Georg, en Fætter til Kurfyst Frederik, herskede over den Del af Sachsen, hvortil Leipzig hørte.

Fig. 21. Disputationen mellem Luther og Eck i Leipzig 1519. C. F. Lessings Maleri.

gender; men den var trodset igennem med Magt, og enhver, der havde vovet at rejse Tvivl om dens Sandhed, var bleven kuet eller slaaet ned. Han, som nu tog fat paa Sandhedens Undersøgelse i Huss's Spor, var selv opvokset i en ubetinget Tro paa Paven som en Slags Vorherre paa Jorden. Han siger selv, at han som ung Munk vilde have været parat til at ombringe enhver, der i mindste Maade nægtede Paven Lydighed. Han havde troet paa alt, hvad man havde lært ham, givet sig i fuld, barnlig, tillidsfuld Lydighed ind under denne vældige Autoritet, der tronede i Rom. Han blev ved at tro paa Paven, ogsaa efter at han havde maattet rejse Strid om Afladen. Men desto mere afgjort brød han med Pavestolen, da han havde faaet Øjnene op og set, at Evangeliet og Paven stod imod hinanden. Nu kom det op i hans Erindring, alt hvad han havde set af Falskhed og Uhumskhed i den Stad, han først havde hilset knælende som det »hellige Rom«. Nu tog han sig for at undersøge historisk, hvordan det var gaaet til med, at Rom og Paven havde opnaaet denne guddommelige Ophøjethed i Kristenhedens Øjne. Og han saa, hvad det hele var — at det var Politik — at det var Magt, den romerske Stol havde villet skaffe sig, og at den havde vundet den tilstræbte Magt ved at faa Folkene til at tro paa dens guddommelige Oprindelse. Han saa, hvorledes ikke mindst det tyske Folk blev holdt fast af denne Magt som af et Par vældige Ørnekløer. Det var de samme Kløer, der i Roms hedenske Tid havde gramset efter Verdensherredømmet. Roms Bispestol var blevet Cæsarernes Arvtager, havde forstaaet at imponere og ave de kraftige, men raa Stammer, der paa Folkevandringens Tid traadte ind paa Historiens Skueplads. De trængte virkelig til at aves, disse Franker, Goter og Germaner. Og den af Roms Bispestol organiserede Hær af Præster og Munke, der lærte dem at bøje Knæ, gav dem Smag for Fredens Sysler og førte dem ind i Kulturens Begyndelsesgrunde, gjorde sig derved i Sandhed fortjent af Europas Fremtid. Men det at gaa i Pogeskole maa have en Ende, og det at ligge paa Knæ i blind Underkastelse under en Autoritet kan ogsaa kun være et foreløbigt Trin. Tiden var nu kommen, da de germaniske Folk havde saa vidt naaet Myndighedsalderen, at de ikke længer vilde tro blindt paa deres hidtilværende Hovmestre, saa meget mindre som disse for længe siden var gaaet over til meget mere at udbytte deres Myndlinger end at vejlede og undervise dem.

Den tyske Nation havde længe været træt af Præsteherredømmet. Utaalmodighedsudbrud af Hutten og mange andre havde givet Genlyd rundt omkring. Men nu fik det tyske Folk sig en virkelig Fører i Munken fra Wittenberg. Aldrig havde denne Mand tænkt paa noget saadant som at blive et Folks Fører. At finde sin Gud, at holde fast ved sin Gud og ikke lade sig rive løs fra ham og hans Sandhed ved hele Verdens Magt, det var alt, hvad han havde tænkt paa. Men under dette føres han derhen, hvor han med eet ser sig i Ledtog med sit Folk — føler sin Puls slaa i Takt med det efter Selvstæn-

dighed hungrende Tyskland. Da viser det sig, at Munkekutten og Klostertugten ikke har gjort det af med den kærnetyske Natur, han har taget i Arv efter sine sachsiske Bondefædre. Da Hutten og Sickingen og andre gode tyske Riddersmænd — som vi har hørt — vinkede ad ham, at han skulde komme paa deres Klippeborge, vel ikke blot for at finde Skjul, men ogsaa for sammen med dem at smedde Planer til Landets og Folkets Befrielse, da fulgte han ganske vist ikke Vinket — afviste ogsaa udtrykkelig Tanken om at bruge Vaabenmagt til Sandhedens Forsvar og Reformers Gennemførelse. Men han krøb dog heller ingenlunde sky tilbage til Klostercellen — til gudelig Indestængthed, til teologisk Afsondrethed. Nej, han talte til sit Folk, raabte sit Folk op — og var fra samme Stund dets Fører.

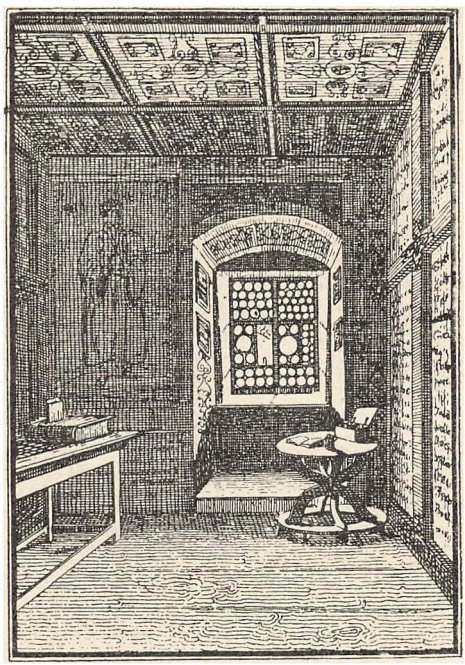

Fig. 22. Luthers Klostercelle i Erfurt.

Det var i Sommeren 1520, at Luther, som det fortælles, var paa en Rejse med en af sine Venner. Undervejs knælede han en Dag ved Siden af Vognen, bad længe med stor Alvor og rejste sig endelig med de Ord: »Saa, nu har jeg ladet min Bøsse, nu er det blot, at Skuddet maa gaa godt af!«.

Kort efter kom saa et Skrift af ham paa Tysk: *Til den kristelige Adel af tysk Nation: om den kristelige Stands Forbedring.* Den kristelige Stands Forbedring er, hvad vi vilde kalde Kirkens Reformation. Men »Kirken« var man dengang vant til at opfatte paa romersk-katholsk. Derfor taler Luther hellere om »den kristelige Stand«. Den Reformation, som Luther indsaa, at Rom aldrig af sig selv vilde gaa ind paa, betroede han her sit Folks gode Mænd at faa gennemført.

Luther henvender i dette Skrift Ordet til den kejserlige Majestæt og den kristelige Adel af tysk Nation angaaende den Nød og Besværing, der trykker alle kristne Stænder, navnlig i Tyskland, — om Gud vilde ved sin Aand give en eller anden det i Sinde at række sin Haand ud til den stakkels Nation.

Her skal nu — hedder det — Adelen ikke forlade sig paa sin egen Magt. Det har været tidligere tyske Kejseres Fejl under deres Strid med Rom. Det bliver ikke til andet end at fare op som Løver og falde ned som Faar. Nej, de allermægtigste gaar det allermest galt, naar de ikke handler i Gudsfrygt og Ydmyghed.

Det gælder altsaa en Reformation. Den har man hidtil aldrig kunnet faa gennemført. Man har løbet Panden mod Muren. De romerske har forskanset sig bag ved hele tre Mure, for at ingen skal kunne faa Magt med dem og gennemføre en Reformation. Den første Mur er den gejstlige Magt, som den verdslige ikke skal have noget at sige over. Den anden Mur er den Paastand, at Paven alene kan sige, hvordan Skriften skal udlægges. Den tredje Mur er den Paastand, at ingen uden Paven har Ret til at sammenkalde et Koncilium. Nu hjælpe os Gud og give os en af de Basuner, der fik Jerikos Mure til at styrte sammen, at vi ogsaa maa blæse disse Straamure og Papirsmure over Ende!

Den første Mur. Man taler om gejstlige og verdslige. Paven, Biskopperne, Præsterne, Klosterfolkene — de er gejstlige; men Fyrster, Herremænd, Haandværkere og Agerbrugere er verdslige. Men Sandheden er, at alle Kristne hører til Jesu præstelige Kongedømme. Hvad der er krøbet ud af Daaben tør rose sig af allerede at være viet til Præst, Biskop og Pave. Fordi Menigheden overdrager nogle enkelte at udføre en Biskops og Præsts Pligter, derfor kommer Biskoppen og Præsten ikke til at tilhøre en særegen Stand, men kun til at udføre en særegen Gerning. Dersom f. Eks. nogle fromme Folk saa sig afspærrede i en Ørken, kunde de blot vælge en til at døbe, absolvere o. s. v., saa vilde han være god nok som Præst, skønt han ikke var ordineret, og det gjorde ingenting, om han var gift. En Præst har den Gerning at forvalte Guds Ord og Sakramenterne. Gør han ikke den Gerning længere, bliver han Lægmand, ligesom en Embedsmand, naar han afsættes, bliver slet og ret Borger eller Bonde. Hvad de taler om et uudsletteligt Præg, som en Mand faar ved Præstevielsen, er noget Snak. En Præst skal tjene det hele ved at bestyre sit Embede, og Skomagere, Skræddere og Bønder ved at drive deres Haandværk. Og alle skal de være Øvrigheden underdanig. Det er Præsterne ikke undtagne fra. Den verdslige men desuagtet kristelige Øvrighed skal frit og uhindret udøve sit Embede, og den skyldige lide sin Straf, hvad enten han er Pave, Biskop eller Præst; thi alt, hvad den gejstlige Ret har sagt derimod, er ikke andet end Opspind og fræk̊ke romerske Løgne. Altsaa mener jeg, denne første Papirsmur er styrtet omkuld, siden den verdslige Øvrighed er blevet Medlem af det kristelige Legeme.

Anden Mur. De romerske vil være de eneste Lærere i den hellige Skrift, selv om de aldrig i deres Levedage selv har lært noget af Skriften. Hvad skal vi paa den Maade med Skriften? Lad os meget hellere brænde den! Og lad os for Fremtiden blot bekende: Jeg tror paa Paven i Rom! — Nej, vi skal ikke lade deres Opdig-

telser bortskræmme Frihedens Aand. Ifølge den hellige Skrift har alle Kristne Ret til at dømme om alle Ting.

Tredje Mur. Hvorfor skulde ingen andre end Paven kunne sammenkalde et Koncil? Apostel-Konciliet (Ap. Gern. 15) var sammenkaldt af alle Apostle og Ældste, det nicænske Koncilium af Kejser Konstantin. Brænder det i en Stad, skal man saa staa stille og lade det brænde, blot fordi man ikke er Borgemester? Nej, enhver Borger er forpligtet til at vække og sammenkalde de andre. Saaledes ogsaa i Kristi aandelige Stad. Naar Paven forbyder et frit Koncilium til Forbedring af Kirken, saa skal man blot lade som ingen Ting. Vil han sætte os i Band og tordne, saa sætter vi ham i Band og tordner igen!

Men de Stykker, der skal forhandles om paa Koncilierne, er disse. For det første er det rent forfærdeligt at se paa, hvordan den øverste i Kristenheden, der roser sig af at være Kristi Statholder og St. Peters Efterfølger, optræder i verdslig Pragt med tredobbelt Krone, mere end nogen Kejser og Konge. Det rimer sig ikke med den fattige Kristus og Petrus. Han skulde hellere bede med Taarer for Kristenheden foran Guds Ansigt og give et Eksempel paa Ydmyghed.

For det andet; hvad Nytte er de Folk til, som kaldes Kardinaler? Det skal jeg sige dig. Vælskland og Tyskland har mange rige Klostre, Stiftelser, Len og Præsteembeder; dem har man ikke vidst paa bedre Maade at bringe til Rom end ved at udnævne Kardinaler og give dem Bispedømmerne, Klostrene og Prælaturerne at leve af, uden at man brød sig om, hvordan det gik med Gudstjenesten. Vælskland (Italien) har de udsuget paa denne Maade, saa der ikke er mere. Og nu kommer de til Tyskland. Hvordan gaar det dog til, at vi Tyskere maa finde os i saadan et Røveri og Optrækkeri af Paven? Jeg raader til, at man nøjes med f. Eks. tolv Kardinaler, hver med 1000 Gylden om Aaret. Det er Kardinaler nok. Ja, Kristenheden vilde meget godt kunne bestaa, om der saa ikke var en eneste Kardinal.

For det tredje. Naar man afskaffede de 99 Dele af Pavens Hof og lod en Hundreddel blive, vilde det være stort nok. Der er en Forvirring og Hurlumhej i Rom, saa det ikke har været saa galt i Babylon. Der er alene over 3000 pavelige Skrivere. Og hvem kan tænke paa at tælle alle de andre Embedsmænd. Men der er da ogsaa mange, der mener, at der aarlig gaar over 300.000 Gylden fra Tyskland til Rom. En Del af det skal hedde sig at gaa til Kampen mod de vantro. De tænker i Rom, at vi Tyskere er saa erkedumme, at vi ikke kan se, at ikke en Styver deraf anvendes mod Tyrkerne, men det gaar i den romerske Sæk.

Fyster, Adel og Stæder skal standse disse Afgifter til Rom. En kejserlig Lov skal nedlægge Forbud imod, at man henter Bispekaaber eller Værdigheder af nogen Art fra Rom. Paven skal ikke have Myndighed over Kejseren. Han skal salve ham ved Alteret; men det skal herefter ikke tilstedes, at Kejseren kysser Pavens

Fødder eller holder Stigbøjlen for ham. Det tilkommer ikke Paven at blande sig i verdslige Sager. Den Skik at kysse Pavens Fødder skal helt afskaffes. Medens Jesus vaskede sine Disciples Fødder, vender Paven dette om og lader sine Fødder kysse. Han kan ikke nøjes med at ride eller køre; han lader sig bære som en Afgud. Hvorledes rimer det djævleblændte Hovmod sig med Kristus, som gik paa sin Fod? Og hvad skal man sige om, at Paven, naar han vil nyde Nadveren, sidder som en naadig Junker og lader sig Sakramentet række af en knælende, bukkende Kardinal ved Hjælp af et Guldrør — ret som om Sakramentet ikke var værdigt til, at en Pave, en stakkels stinkende Synder, rejste sig op og gav sin Gud Æren.

Fig. 23. Morten Luther.
Efter et i Pap-machée presset Portræt af Albert v. Soest.

Endvidere, Valfarterne til Rom skal afskaffes. Ikke fordi der i og for sig er noget ondt i dem. Men Folk lærer ikke noget godt i Rom. Jo nærmere Rom, des slettere Kristen, som Ordsproget siger. De enfoldige Mennesker tror, at de gør en god Gerning ved at sætte deres Penge overstyr i Rom, medens deres Familie lider Nød hjemme.

En Ting til; ja, vredes ikke, kære Herrer, jeg mener det godt, det er den Sandhed, der siges skal, at man ikke længer skal bygge Tiggerklostre. Det kommer her ikke an paa, hvad St. Franciskus og Dominicus vil sige, men hvad der er det menige Folk fornødent til Salighed.

Efter Kristi Indstiftelse skulde enhver By have en Præst eller Biskop (Tit. 1, 16) og denne Præst skulde ikke være tvungen til at

leve uden Ægtehustru (1 Tim. 3, 2. Tit. 1, 6). En Præst og en Biskop er et og det samme hos Paulus. Ogsaa hos Kirkefaderen Hieronymus kan vi se, at der er ingen Forskel paa de to Ting. Efter de apostoliske Forskrifter skal man i enhver By ud af Menigheden vælge en lærd from Borger, overgive ham Præsteembedet, give ham Underhold, og lade ham selv om, om han vil gifte sig eller ikke. Jeg vil hverken tilraade eller fraraade, at de nuværende Præster gifter sig. Men naar en Præst er bleven til Skamme med en Kvinde, og de gerne vil forblive sammen i ægteskabelig Troskab, saa tage han hende til Hustru, beholde hende og leve redelig med hende som Ægtemand, hvad enten Paven tillader det eller ikke. Hvo som har Trø til at vove det, han følge mig kun frisk! Har jeg end ikke Magt som en Pave, saa har jeg dog Magt som en Kristen til at hjælpe og raade min Næste. For det første kan en Præst ikke undvære en Kvinde i Huset for Husholdningens Skyld. Det tillader Paven. Men at lade to bo sammen og forbyde dem at indgaa Ægteskab, det er det samme som at lægge Straa og Ild sammen og forbyde det at brænde. For det andet har Paven slet ikke Magt til at forbyde dette, lige saa lidt som han kan forbyde, at man spiser og drikker og fører det ud ad den naturlige Vej.

Interdiktet skal man afskaffe. Det har den onde Aand opfundet. At man bringer Gudstjenesten til at standse over hele Landet er en større Synd, end om man myrdede tyve Paver paa én Gang. Bandlysningen skal kun anvendes der, hvor Kristus raader til at anvende den. Men de andre Straffe, som Suspension, Irregularitet, Aggravation, Reaggravation, Deposition, Lynen, Tordnen, Forbandelse, Fordømmelse skal man begrave ti Alen ned i Jorden, at end ikke deres Navn og Mindet om dem maa findes længere blandt Menneskene.

Man skulde afskaffe alle Festdage og alene beholde Søndagen. Vi fortørner Gud mere paa alle disse Helgenfester ved Lediggang, Drik og Spil, end vi tjener ham.

Man skulde jage de pavelige Sendebud ud af alle tyske Lande. Hører du det, Pave! du er ikke den allerhelligste, men den allersyndigste! At Gud dog rigtig snart vilde omstyrte din Stol og sænke den ned i Helvedes Afgrund! Hvem har givet dig Magt til at opløfte dig over din Gud, at bryde og løse, hvad han har paabudt, og at lære de Kristne, navnlig af den tyske Nation, der er af en ædel Natur og i alle Historiebøger roses for sin Bestandighed og Troskab, at være upaalidelig, menedersk, Forræddere, Kæltringer? Gud har budet, at man skal holde Tro og Love, selv overfor Fjender. Og du fordrister dig til at løse saadan et Bud. Du kommer og siger i dine kætterske og antikristelige Dekretaler, at du har Guds Magt, og det er den lede Satan, der lyver gennem din Hals og Pen, saaledes som han endnu aldrig har løjet. Ak, min Herre Kristus, se ned til os, lad en Dommedag komme, og adsplit Djævelens Rede i Rom. Her sidder Mennesket, som Paulus har talt om, der skal op-

løfte sig over dig og tage Plads i din Kirke og te sig som en Gud: Syndens Menneske og Fordømmelsens Søn.

Jeg vil ikke gøre nogen Helgen eller Martyr ud af Johan Huss, saaledes som nogle Bøhmere gør. Men selv om han var Kætter, saa har man dog brændt ham med Urette. Man skal ikke overvinde Kættere med Ild, men med Skrifter, saaledes som de gamle Fædre gjorde. Dersom det var Kunsten at overvinde Kætterne med Ild, saa var Bødlerne de lærdeste Doktorer. — Kejseren og Fyrsterne skal sende nogle fromme og forstandige Biskopper og lærde - - for Himlens Skyld ingen Kardinal eller paveligt Sendebud — til Bøhmerne, for at undersøge, hvorledes det staar til med deres Tro, om de kan blive forenede med os, og vi med dem. Men Bøhmerne skal ikke forpligte sig til Paven saa meget som et Haarsbred. Og de skal beholde deres Maade at holde Nadveren paa. Hvad der iøvrigt findes af Vildfarelser og Tvistigheder hos dem, skal man rolig taale. Kærlighed er mere nødvendig end Pavedømmet i Rom. Pavedømmet er uden Kærlighed, saa kan Kærligheden ogsaa være uden Pavedømmet.

Universiteterne trænger til en Reformation, saa Kristus kan herske der, ikke Aristoteles. I de højere og lavere Skoler skal Skriften være det fornemste og almindeligste Fag. Der skulde i enhver By være en Pigeskole, hvor Pigerne en Time hver Dag læste Evangeliet. Men de store og lærde Prælater kender ikke selv Evangeliet.

Der kunde trænges til et Forbud mod den store Overdaadighed i Klædedragt, hvorved saa mange adelige og rige Folk forarmes. Vi har jo Uld og Hør, hvad skal da Fløjl, Silke og Guldslads til? Ligesaa skulde vi indskrænke vort Forbrug af Krydderier, hvorved der gaar en Mængde Penge ud af Landet. Jeg ser ikke, at Købmandskab bidrager til at føre gode Sæder ind i et Land. Vi maa afskaffe den Fraadsen og Sviren, der har gjort os Tyskere berygtede i fremmede Lande. Endelig er det en jammerlig Ting, at vi Kristne skal have fri, offentlige Bordeller iblandt os.

Jeg har sagtens angrebet mange Ting for haardt. Men hellere maa Verden end Gud blive vred paa mig. Mere end Livet kan man ikke tage fra mig. Jeg har tidligere ofte tilbudt mine Modstandere Fred, men Gud har ved dem tvunget mig til at lukke Munden bestandig højere op og givet mig nok at tale, gø, raabe, skrive til dem om. Jeg ved godt, at naar jeg har en god og retfærdig Sag, saa skal og maa den blive fordømt paa Jorden og alene blive fundet retfærdig af Kristus i Himlen. Lad dem derfor kun trit rykke frem, Pave, Biskop, Præst, Munk eller Lærd; de er de rette Folk til at forfølge Sandheden, saaledes som de altid har gjort. Gud give os alle kristelig Forstand, og navnlig Adelen i den tyske Nation et ret aandeligt Mod til at gøre sit bedste for den stakkels Kirke. Amen.

Det Skrift, der her udtogsvis er gengivet, udkom i Begyndelsen af August 1520 og allerede d. 18de August kunde Luther skrive, at der var solgt 4000 Eksemplarer. Det kan man forstaa; thi her var

da endelig en Tysker, der talte til Tyskere, og det saaledes, som næppe nogen hverken før eller senere har gjort det. Det at skrive paa Tysk, var dengang en næsten ukendt Kunst. Naar nogen forsøgte det, faldt det sædvanlig meget ubehjælpsomt ud. De kække Skrifter af Ulrich af Hutten, der — som før omtalt — var udkomne det samme Foraar, og som indeholdt *hans* Opgørelse med Rom og Præstetyranniet, var skrevne paa Latin. Det laa ham og Samtidens dannede nærmest; thi der havde man — hvad man ikke havde paa Tysk — Forbilleder for Stil og Udtryksmaade. Huttens kostelige »Dialog« (Samtale) mellem Solguden og hans Søn, som vi foran lærte at kende, er saaledes et Eksempel paa et Stridsskrift, formet og anlagt efter klassiske Oldtidsmønstre. Saadan frisk Efterligning af de gamle Grækere og Romere kalder man Renaissance (Genfødelse). Men der blev dog altid noget vist lavet, skoletvungent og stilprøveagtigt derved. Der var meget mere af virkelig Renaissance i, at en Mand faar Munterhed, Mod og Magt til at skrive frit ud paa det Modersmaal, der har været sat til Side og ikke agtet for egnet til højere Brug. Hos Luther sker en Genfødelse af kærnetysk Aand og Udtryksmaade — af den gammelgermanske Kraft, der i sin Tid havde faaet Romerriget til at skælve, men som nu Middelalderen igennem havde været hæmmet af den latinske Munkekristendom. De Sachsere, der i 32 Aar havde kæmpet for deres Uafhængighed mod Karl den Store, og som han endelig efter uhyre Massehenrettelser fik tvunget under Daaben og gjort til 8 Bispedømmer, havde efter den Tid ikke ret kendt sig selv igen. Nu, efter 700 Aars Forløb, staar en af dem op og taler atter deres eget Sprog med den gamle Uafhængighedsklang. Dette Sprog og denne Stil er ikke lavet og efterlignet. Som en Skovbæk kommer det strømmende, tager Fart, river med sig. Det er ikke en kunstig Renaissance, men det er Skabelse, Nyskabelse af tysk Menneskenatur, Genopvaagnen af oprindelig Kraft. Og at denne Nyskabelse kunde ske ved Luther kan ikke forklares af den Berøring, han havde haft med Tidens Humanisme, men kun af den nære Berøring, hvori han var kommen med Gud. Thi hos Gud er Livets Kildevæld. (Salme 36, 10).

ELLEVTE KAPITEL.

FORTSAT BRUD MED ROM. ET KRISTENMENNESKES FRIHED.

Ja. hos Gud er Livets Kildevæld. Og at hele Folket kunde komme hen og drikke, det var for Luther Hovedsagen i hans reformatoriske Stræben. Det var slemt med Pavens Udsugelser og Hov-

mod og Tyranni, men det allerværste var dog, at selve de kirkelige Naademidler, hvis Bestemmelse var, at de skulde hjælpe Menneskene til at opnaa en Forbindelse med den evige, disse Naademidler var under den herskende Teologis Hænder bleven forvanskede, ja næsten ukendelige. For det første var de af Herren indstiftede Naademidler, Daab og Nadver, i Romerkirkens Læresystem blandede sammen med en Del andre selvopfundne saakaldte Sakramenter. Og for det andet havde man dels fordunklet, dels forvansket Betydningen af Herrens Indstiftelser. Af Nadveren, det kristelige Samfundsmaaltid, havde man lavet et Hekseri og en Offerpræste-Forretning. Af *Bordet* havde man faaet gjort et Alter, et rigtigt Slagtofferalter, hvor Offerpræsten i Kraft af sin gudgivne Myndighed fornyede Jesu Offerdød for vore Synder, saa ofte han indviede Brødet og Vinen. Og Brødet og Vinen blev ved Indvielsen forvandlet til Kød og Blod.

Fig. 24. Luthersk Altertavle.

Denne Fordunkling og Forvanskning af Herrens Naademidler, særlig Nadveren, tog Luther fat paa i et Skrift *Om Kirkens babyloniske Fangenskab*, der udkom i Oktober 1520, altsaa et Par Maaneder efter Skriftet til den tyske Adel. Denne Gang skrev han paa Latin; thi det var de særlig teologiske Emner, han her behandlede i sin Egenskab af Doktor i den hellige Skrift. Og det er et Stød imod selve Grundvoldene for den romerske Kirkevælde, naar han her gør det af med Præstevielsens Sakrament som noget, Skriften slet ikke kender til, og naar han kalder det en ugudelig Misbrug, at gøre et Messeoffer ud af Nadveren. Naar den romerske Præst ikke længer har sit Messeoffer at staa og fuldbyrde, og naar han ikke længer har sin Eneret dertil gennem Præstevielsen, da er det ude med hans Stilling som Mellemmand med Gud og Menneskene; da er han intet. Derfor forstaar man, at Luther siden kunde skrive: »Denne Bog har gjort Papisterne vanvittige, og de er i Anledning af den faret frem med saadan en Masse Løgn og Had, at jeg ynkes

over dem. Enhver af dem havde gerne opslugt den; men Krogen har været dem for haard og for skarp.«

Den Mening om Nadveren, som Luther iøvrigt vedkender sig i Skriftet om »Kirkens babyloniske Fangenskab«, gaar ud paa, at Hovedsagen i Nadveren er ikke Legem og Blod, men Ordet om Syndernes Forladelse. Legem og Blod er kun de af Gud anordnede hemmelighedsfulde Tegn paa det, som Ordet siger. Og hvad Forvandlingslæren angaar, da skal man ikke være tvunget til at tro paa Hekseriet. »Ingen skal være bange for,« hedder det, »at han gør sig skyldig i Kætteri, fordi han tror, at der er virkeligt Brød og Vin paa Alteret.« Nej, enhver skal uden Fare for sin Salighed have Frihed til at tænke, mene og tro enten at Brød og Vin forvandles eller at det ikke forvandles, da »her ikke foreligger nogen Trosforpligtelse.« I Aarhundreder, hedder det videre, har Pavemagten ringeagtet Troen, fordunklet Sakramenterne, undertrykt Evangeliet. Saaledes er vort Fangenskabs Elendighed, saaledes er Folkenes Herskerinde selv ringeagtet af sine Venner, og der er ingen, der trøster hende. De Kristne er nu saa beskæftigede og bebyrdede med alle Slags Forskrifter, Skikke, Løfter, Skolelærdomme og udvortes Handlinger, at de for denne Mængde Larver, Græshopper og Utøj ikke længer kan komme deres Tro og deres Daabspagt i Hu.

»Jeg tror nok,« saaledes slutter dette Skrift, »at der trækker Buller og andre pavelige Ulykker op imod mig, at jeg skal tvinges til at tilbagekalde eller erklæres for Kætter. Dersom dette er sandt, saa vil jeg, at denne lille Bog skal være en Del af min fremtidige Tilbagekaldelse, for at de ikke skal kunne klage over, at de slet ikke har haft noget ud af at blæse deres Tyranni op. Den Del, der mangler, agter jeg saa, om Kristus vil give Naade, sidenefter at udgive i en saadan Skikkelse, at Rom hidtildags hverken har set eller hørt Mage dertil, for at bevidne min Lydighed i vor Herres Jesu Kristi Navn. Amen.«

Ja, Lydighed mod Paven blev der ikke mere af. Det maatte være klart efter de to Skrifter til den tyske Adel og om Kirkens babyloniske Fangenskab. Det skulde være, at Paven vilde selv gaa med til at reformere Kirken og give Evangeliet Raaderum. I saa Fald skulde Luther iøvrigt være rede til at lyde ham i alt, hvad han kunde gøre med en uskadt Samvittighed. Det skrev han til Paven i disse samme Dage i et Brev, hvor han siger en hel Del godt om hans Person og beklager, at han skulde sidde paa Pavestolen i saadanne ryggesløse Tider. »Der sidder du, hellige Fader Leo, som et Faar blandt Ulve, som Daniel mellem Løverne, som Ezechiel blandt Skorpionerne. Hvad formaar du alene mod saa mange vilde Uhyrer? . . . Jeg kommer nu, hellige Fader Leo, og kaster mig for dine Fødder og beder, at du, hvis det er muligt, vil sørge for at ægge en Kapsun paa disse Øretudere, der er Fredens Fjender, skønt de idelig raaber paa Fred. Men der bliver ikke noget af, at jeg skulde tilbagekalde min Lære, og vilde nogen begynde paa at

tvinge mig dertil, vilde Sagen derved komme i endnu større Forvirring. Desuden kan jeg ikke finde mig i nogen Regel eller Maalestok for Skriftens Udlæggelse, fordi Guds Ord, som lærer al Frihed, ikke skal eller maa være fanget. Med Undtagelse af disse tvende Ting skal forresten intet blive mig paalagt, som jeg ikke med den bedste Vilje skal gøre og taale. Jeg er en Fjende af Strid, vil ikke forstyrre eller ægge nogen, men jeg vil heller ikke selv lade mig ægge; bliver jeg ægget, skal jeg med Guds Hjælp vise, at jeg forstaar at tale og skrive.«

Med dette Brev, der var det sidste Forsøg paa at slaa Bro over det Svælg, der havde dannet sig imellem Luther og Rom, sendte Luther et lille Skrift, han just havde udgivet, og hvoraf Paven skulde se, at det var ikke blot Stridsskrifter, han gav sig af med at forfatte. Nej, naar man vilde unde ham Fred dertil, vilde han allerhelst holde sig til det opbyggelige, arbejde paa at fremme et fromt og kristeligt Liv hos sig selv og Næsten. Men, ganske vist, det maatte være *evangelisk* Opbyggelse — ikke noget af den romerske, munkeagtige Slags. Det kunde Paven nu se af det hoslagte lille Skrift, hvorledes Fromhed og Kristelighed tog sig ud i evangelisk Skikkelse.

Skriftet hed: »Om et Kristenmenneskes Frihed«. »Det er en ganske lille Bog,« skriver Luther, »hvad Papiret angaar, men dog er hele Summen af et kristeligt Liv indfattet deri, naar Meningen bliver opfattet.«

To Sætninger opstilles til at begynde med: »Et Kristenmenneske er en ganske fri Herre over alle Ting og ikke undergivet nogen.« Og »Et Kristenmenneske er helt og holdent en Tjener for alle Ting og undergivet enhver som helst.« Det er, som Paulus siger (1. Kor. 9, 19): »Endskønt jeg er uafhængig af alle, har jeg dog gjort mig til Træl af alle.«

En Kristen er inde i sit Hjerte uafhængig af alle, fordi han har sin Gud, er ét med ham, munter og lystig i ham. Ingen kan foreskrive ham, hvad han har at gøre for at blive salig. Han *tror* Gud paa Ordet. Det er alt, hvad han har at gøre. Saa har han en naadig Gud, og saa drager alting ind i Hjertet: Retfærdighed, Fred, Frihed. Der kan ikke skrives ham Love; thi han bærer alle Love i sit eget Bryst. Ved sin Forening med Kristus er han, den stakkels Synder, blevet baade Præst og Konge. Det er noget meget stort og højt og adeligt at være et Kristenmenneske — ganske ligegyldigt om man hører til den gejstlige Stand eller ikke. De gejstlige har ikke noget for sig selv; det er kun den betroede Tjeneste, der adskiller dem fra andre Kristne. Alle er vi Præster og Konger, fri fra alt og over alt. Alting maa tjene os, godt og ondt, Liv og Ære, Lykke og Ulykke. Naar et Hjerte faar fat paa dette, bliver det glad, faar Trøst og føler Kærlighed til Jesus Kristus. Hvad kan skade et saadant Hjerte? Synden er udslettet ved Kristus og Døden opslugt til Sejr.

Men naar en Kristen saadan er ovenpaa, blot han tror Gud paa Ordet, bliver han saa ikke en Døgenigt, der slet ikke bryder sig om at gøre noget godt? Nej, vist ikke. Han tager fat og arbejder og tjener sin Næste med, hvad han kan. Det er blot ikke saaledes, at han gør dette for ad den Vej at blive from og god. Nej, »gode, fromme Gerninger gør ikke en god, from Mand; men en god, from Mand gør gode, fromme Gerninger«. God og from bliver han ved Troen, og saa bliver ogsaa hans Gerninger gode. Thi naar han tror paa, at han har en naadig Gud, der forlader ham alle hans Synder for Jesu Skyld, da kommer der Bevægelse i hans Hjerte og han siger: Velan, min Gud har givet mig uværdige, fordømte Menneske, uden al Fortjeneste, helt og holdent for ingenting og af idel Barmhjertighed ved og i Kristus, fuldt op af al Lykke og Salighed, saa jeg slet ikke behøver andet end at tro, det er saaledes. *Ej, saa vil jeg da ogsaa til Gengæld frit, muntert og ganske gratis tjene saadan en Fader og gøre, hvad ham vel behager, og mod min Næste vil jeg ikke gøre andet, end hvad jeg ser kan være ham nødvendigt, nyttigt og saligt, al den Stund jeg jo alligevel, ved min Tro, har fuldt op af alle Ting i Kristus.* Se, saaledes flyder af Troen Kærlighed og Lyst til Gud og af Kærligheden et frit, villigt og muntert Liv og Lyst til at tjene Næsten for intet.

I Ord som disse har vi Luther selv — det, der er det inderste i ham — Hemmeligheden ved ham. Se dette ny *Kristenmenneske*, denne ny Maade at være, føle og leve paa som Kristen, helt forskellig fra den pinlig-fromme med »gode Gerninger« trællende Maade, som var Middelalderens Ideal af Kristenliv. Se denne Friherre af Guds Naade, hvordan han bærer sit Hoved oppe over alle Ting, munter og glad i Herren, hvordan alt saa gaar. Han tjener sin Gud frivillig, ganske gratis, til Gengæld for alt, hvad han ganske gratis har modtaget. Og han tjener sin Næste, ligesom Kristus har tjent ham selv. Ja, han rigtig flotter sig med at yde sin Næste alt, hvad der kan være ham nødvendigt, nyttigt og saligt. Det kan han jo sagtens have Raad til, al den Stund han jo selv har fuldt op af alle Ting i Kristus.

Saadan er Luther. Det er Kristendommen, den ægte og oprindelige Kristendom, der her for første Gang siden Apostletiden har saaledes vundet Skikkelse i et Menneske, fordi dette Menneske har søgt den, fundet den og med sin stærke Naturs hele Kraft givet sig hen til den.

Denne Virkeliggørelse af evangelisk Kristendom i Liv og Gerning, i Kød og Blod, er Luthers egentlige store Bedrift. Det er den Indsats i den nyere Tids Historie, som er hans og ingen andens. Havde det kun drejet sig om at paatale Misbrug i Kirken og tyranniske Overgreb af Pavemagten, kunde et Dusin Huttener have klaret Sagen. Havde Opgaven blot været at fjerne teologiske Fordomme og fremskaffe en klarere Erkendelse af de bibelske Sandheder, vilde en Erasmus have været i Stand til at løse den. Erasmus var mere

oplyst i Forstanden end Luther. Melanchton forstod klarere end Luther at udvikle Læren om Retfærdiggørelsen ved Troen. Men hvad Verden dengang trængte til og altid trænger til, er den fri og friske, oprindelige, i Herren muntre og glade Personlighed. Lad ét eneste saadant nyt *Kristenmenneske* staa frem, og straks er Verden begyndt at blive en anden. Thi fra dette Menneskes med Gud forbundne Indre udgaar levende Vandstrømme — nyskabende Virkninger, der fortsættes fra Slægt til Slægt og ikke lader sig standse.

TOLVTE KAPITEL.

LUTHER OG ERASMUS.

Aaret 1520 er det store Aar, da den ny Tids Vejr ret tager fat at blæse. I det Aar har Verden, som ingensinde før og næppe heller siden, faaet en Fornemmelse af, hvad Pen og Blæk kan bruges til som Aandens Værktøj: Først kom, i Foraaret, Huttens Række af harniskklædte Smaaskrifter. Derefter kom Luthers tre reformatoriske Hovedværker, Skriftet til Adelen, Skriftet om Kirkens babyloniske Fangenskab og Skriftet om et Kristenmenneskes Frihed. Og saa faldt der endda adskillige andre Smaaskrifter af Luther ind der imellem. Og det blev læst, alt dette, lige saa varmt, som det kom fra Pressen. Det gik Tyskland rundt — og udenfor Tyskland. Vidt og bredt arbejdede Aanderne paa samme Tid med de samme Tanker.

Nu kom det for Dagen, hvad den nylig opfundne Bogtrykkerkunst var til, hvilket mægtigt Apparat den var til at befordre den aandelige Bevægelses Udbredelse og Fremgang. Tidligere havde man kunnet standse Tanker ved at opsnuse og brænde de Bøger, der indeholdt dem. Den samme Fremgangsmaade blev da ogsaa bragt i Anvendelse af Magthaverne mod de Bøger, der her er Tale om. Men overfor Værker, der i Løbet af 14 Dage sælges i 4000 Eksemplarer, faar denne Brænden Bøger en Lighed med de nordamerikanske Indianeres bekendte Forsøg paa at fange Lokomotiverne paa Stillehavsbanen med deres Lassoer. Bogtrykkerpressen mangfoldiggør den ellers saa enlige Aandens Kæmpe. 4000 Eksemplarer af Bogen til den tyske Adel, det er straks 4000 smaa Luthere ude omkring at virke og arbejde. Se, om I kan faa fat paa dem, I pavelige Snushaner! Se om I kan faa stampet alle disse Gnister i Jorden, inden de har fænget og optændt en Brand, der varmer jer om Ørerne!

Det er ikke til sige, hvad der paa den Tid har gaaet af Foraarsvejr — dels Storme, dels milde Regnskyer — igennem tyske Mænds Sind. Da har det været, at Hans Sachs, den fromme og intelligente

Skomager i Nürnberg, har fornummet de Luftninger, der fik ham til at udbryde i et af sine Digte:

»Vaagn op, nu er det Morgenstund!
Jeg hører synge i grønne Lund
en underdejlig Nattergal;
dens Stemme gaar over Bjærg og Dal.
Natten hælder mod Occident,
Dagen gaar op fra Orient.
Den ildflammende Morgenrød
tænder de sortgraa Skyer i Glød«.

Men der var en, som ikke yndede den stærke Fart, der var kommen i Bevægelsen. Det var Erasmus, den store Humanist. Han havde selv givet Tonen an, saa længe det gjaldt om at stikle paa Munkevæsenet og afsløre kirkelige Misbrug i det enkelte. Men da det begyndte at gaa løs i Stormskridt mod selve Grundvoldene for Romerkirken, trak Erasmus sig tilbage.

Overfor Luther havde han fra Begyndelsen iagttaget en forsigtig Holdning. Da han, det store Orakel, var bleven spurgt om, hvad han syntes om Luthers Skrifter, havde han svaret, at han ikke havde haft Tid at læse dem. Siden udtalte han, at man burde ikke brænde Luthers Bøger, men gendrive dem med Grunde. Vist var en Reformation nødvendig, men Luther var gaaet for vidt. Dette Mellemstandpunkt søgte han af al Magt at fastholde.

Det laa nu engang ikke for Erasmus at bryde voldsomt med det bestaaende. Han havde Uvilje mod al stærk og brat Optræden. »Lad andre efterstræbe Martyriet«, skrev han, »jeg agter mig ikke værdig til en saadan Ære. Jeg frygter, at jeg, dersom der opstod nogen Tumult, vilde efterligne Petrus i hans Fald«. Og endvidere: »Tvedragt er mig saa forhadt, at jeg ikke engang kan lide Sandheden i Oprørsdragt. Nej, hvor den evangeliske Fred findes, der vil man ogsaa kunne finde Erasmus«.

Han vilde da, at Reformationen skulde gennemføres lidt efter lidt, uden Forstyrrelse for den videnskabelige Rolighed og den stille Udvikling. De, der stikker Digerne igennem, sagde han, og lader Havet strømme ind, kommer ofte til at fortryde deres Foretagende; »thi naar det frygtelige Element først har faaet Indgang, gaar det ikke hen hvor man vil have det, men det styrter sig frem, hvor det lyster, og anretter store Ødelæggelser«.

Nu var der virkelig ofte i Luthers Optræden en Voldsomhed, som man ikke kan undre sig over kunde virke frastødende paa en Mand, der, som Erasmus, elskede det beherskede og afdæmpede. Luther kunde i sine Stridsskrifter være meget glubsk, ja stundom rigtig grov i sin Mund. Han havde ikke den Aandsbevægelighed, der gør, at man let kan sætte sig paa Modstandernes Standpunkt, men var tilbøjelig til at forklare alt hos Modstanderen af Uvidenhed eller Forhærdelse mod Sandheden eller andre forkastelige Bevæggrunde. Om en litterær Modstander siger han f. Eks.: »Jeg kan nok

mærke, at han er af den Slags sølle Folk, som bare ved Hjælp af mig vil se at skaffe sig et Navn; de hænger sig ved mig ligesom Møg ved Hjulet«. Og hvad siger man om følgende Behandling af en Modstander: »Her optræder en Riddersmand, som har sin Jærnhat paa Fødderne, Sværdet paa Hovedet, Skjold og Panser paa Ryggen og holder Spydet ved Odden. Han tilegner Byen Leipzig og dens Raad sin Bog, skønt han dog burde have holdt den herlige og berømte Stad Leipzig for højt i Ære til at besmøre den med sin Fraade«. Dette er sandelig alt andet end mønsterværdig polemisk Optræden. Ogsaa lyder det unødig overmodigt, naar Luther skriver til Franciskanermunkene i Jüterbock, der sammen med Eck havde udstedt nogle Sætninger imod ham: »I, der foragter Studier og Videnskaber for at underholde Folket med jeres Drømmesyner og Indfald, I gjorde bedst i at tie. Min Lære er i tre Aar paa enhver Maade bleven prøvet ved Universitetet i Wittenberg og ikke bleven forkastet, — og nu skal den fordømmes bag Kakkelovnen i jert Kloster af en eller to snorkende Brødre, der maaske en Gang i deres Liv har set en Magister!«

Til dette er imidlertid kun at sige, at man kan Ikke forlange, at en overordentlig Kraft ikke skal have sine Udvækster. Og man vilde, naar det kom til Stykket, ikke engang ønske disse Glubskheder bort af Luthers Stil, lige saa lidt som man, om man kunde det, vilde fjerne Hornene fra Michelangelos Mosesstatue. Der faar være noget stift og stejlt ved den Mand, der skal kunne staa alene mod hele Verden og trodse baade det gejstlige og verdslige Sværd med ikke andet end sin Mund og Pen til Vaaben.

»Tro ikke«, skrev Luther til den formanende Spalatin (hans Ven, Hofpræsten), »at denne Sag vil blive sat igennem uden Larm, uden Forargelse, uden Oprør. Du vil ikke af et Sværd kunne gøre en Fjer, ikke af en Krig en Fred. Guds Ord er Sværd, er Krig, er Fald, er Forargelse, er Fordærvelse, er Gift, og møder, som Amos siger, Efraims Sønner som en Bjørn paa Vejen, som en Løve i Skoven. Jeg kan ikke nægte, at jeg er heftigere, end jeg skulde være. Men da hine Folk ved det, skulde de ikke have tirret Hunden«.

Var der Voldsomhed hos Luther, saa var der ogsaa Mod hos ham. Og Mod skal nu engang til for at sætte en Reformation igennem.

Mod var det, Erasmus manglede. Han vilde nok reformere, men ikke udsætte sig selv eller den kære Fred. Han blev derfor af en samtidig vittigt betegnet som en, der vilde vaske Pelsen, men uden at gøre den vaad. Og en satirisk Forfatter, der beskriver de to Himle, den papistiske og den evangeliske, finder ikke Erasmus i nogen af dem, men opdager ham svævende uophørlig imellem dem i endeløse Cirkler.

Stormvejret gik allerede hen over Verden. Men i Luthers lille Verden var der stille. Gæster vi ham paa dette Tidspunkt hjemme

i Wittenberg, vil vi ikke finde en Mand i Heltepositur, glemmende alt omkring sig ved Tanken om den Rolle, han er kommen til at spille ude i Verden. Vi vil ikke finde en Mand i overspændt profetisk Henrykkelsestilstand, men en Mand, som vel er meget alvorlig, stundom nedtrykt, men i det hele taget munter og frejdig, og fra yderst til inderst helt menneskelig i Væsen. Luther »drak Wittenbergerøl«, omgikkes sine Venner jevnt og naturligt, samtidig med, at han prædikede og skrev og sendte sine verdensbevægende Bøger ud.

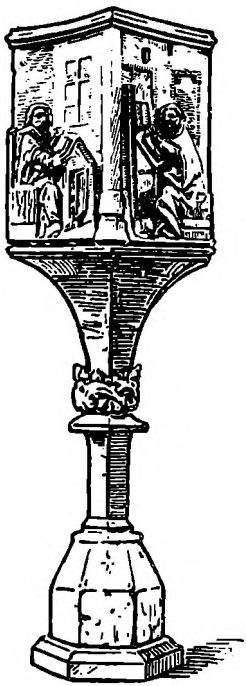

Fig. 25.
Luthers Prædikestol i Stiftskirken i Wittenberg.

En rigtig Sjælesørger var han for sin Menighed — villig til at raade og hjælpe i al Nød. Alle skulde de til Luther, naar det kneb. En Bager, der ikke længer maa have Lov at drive sit Erhverv, kommer til Luther, at han skal lægge et godt Ord ind for ham hos Kurfyrsten. Slotstrompeteren kommer og har noget paa Hjerte. En fattig Enke har testamenteret sit Hus bort til en gejstlig Stiftelse, men vil nu have det igen. Det maa Luther kunne hjælpe hende med. Og skønt Luther havde saa fuldt op af anstrengende Arbejde og stadig havde mere end ét Skrift i Trykken, fandt han dog altid Stunder til at tage sig af de nødlidende og gennem Spalatin lægge et godt Ord ind for dem hos Kurfyrsten.

Stadig læste han for Studenterne over den hellige Skrift, og de hang med Kærlighed ved deres Lærer. Tilstrømningen til Universitetet voksede stadig. I 1517 var der 252 indskrevne Studenter i Wittenberg, i 1519 458 og i 1520 579. Og foruden de indskrevne gæstedes Universitetet af mange andre, der en Tid vilde høre den berømte Doktor. Det begyndte at blive vanskeligt at skaffe Bolig til dem.

Alt gik godt for Luther i Wittenberg, og han sad foreløbig trygt under sin Kurfyrstes Vinger. Men Uvejret trak op Syd fra. Hvad vilde Paven gøre? Ja, det vidste man. Men Kejseren, hvorledes vilde han stille sig? Der forestod alvorlige Begivenheder.

Paa Reformationstiden — noget senere hen — opførtes jævnlig i Tyskland et Folkeskuespil, den »stumme Komedie«, altsaa en Pantomime, der anskueligt fremstillede Udviklingens Gang. En Doktor Johan Kapnion (Reuchlins græske Navn) kommer først ind paa Scenen med et Knippe Stave, nogle krogede og andre lige, som han

kaster paa Gulvet, og søger forgæves at rette de krogede Kæppe. Lidt efter kommer Erasmus ind, staar og ser paa Dyngen af Stave, ryster betænkelig paa Hovedet og gaar sin Vej igen. Nu kommer Munken Martinus med en Brand og stikker Ild paa Stavene. En Mand i kejserlig Dragt iler til og vil slukke Branden ved at slaa i den med sin Kaarde; det nytter selvfølgelig ikke. Endelig optræder Pave Leo. Han slaar Hænderne sammen ved Synet af Branden, iler hen til to Spande, der staar, den ene med Olie, den anden med Vand. Pave Leo griber Oliespanden og hælder dens Indhold paa Ilden, der flammer vældigt op.

TRETTENDE KAPITEL.

BANDBULLEN.

Fra Wittenberg begiver vi os for et Øjeblik til Rom. Det er en Flytning fra en af Udkanterne til selve Midtpunktet i Kristenheden. Naar vi kommer der, maa vi være forberedte paa, at Doktor Morten Luther vil tage sig noget anderledes ud end i Wittenberg, især meget ubetydeligere.

I Rom findes noget, som hedder Kurien, den pavelige Kurie. Det er Indbegrebet af alle de høje Embedsmænd, hvorigennem Paven udøver sin Kirkestyrelse, — Pavens Ministerium altsaa, eller Pavehoffet, om man saa vil. I Sommeren 1520 havde man set sig nødsaget til i Kurien — eller da i en eller anden Afdeling af Kuriens store Maskineri — at beskæftige sig alvorligt med den wittenbergske Augustinermunks Sag og sætte den hellige Fader ordentlig ind i den. Dr. Eck fra Ingolstadt, der allerede sidste Efteraar havde indberettet om Luthers kætterske Holdning paa Disputatsen i Leipzig, havde nu personlig indfundet sig og allarmeret Kurien med Udtalelser om, at det vilde gaa rent galt i Tyskland, dersom man ikke skyndte sig at slaa Luther ned. I store Dele af Nordtyskland maatte Pavestolens Magt og Herredømme anses for truet.

Sagen begyndte at vække Opmærksomhed i Roms diplomatiske Kredse. Den kejserlige Gesandt ved Pavehoffet spidsede Øre og fandt sig foranlediget til i en Indberetning til sin Herre, den nyvalgte Kejser Karl d. 5te, at gøre ham opmærksom paa, at det kunde maaske være politisk klogt, om Kejseren »vilde vise lidt Bevaagenhed mod en vis Martin Luther, som opholder sig ved det sachsiske Hof, og som ved de Sager, han prædiker, indgyder det romerske Hof Bekymring«. Meningen var jo, at det lutherske Røre kunde bruges som et Tryk paa Pavehoffet under diplomatiske Forhandlinger.

De Herrer i Kurien faar sig omsider besluttet til at gøre Ende

paa denne kedelige Historie. Der maa en Bandbulle til; det indser de. De udfærdiger da Bandbullen, faar den forsynet med Pavens Underskrift og overdrager Eck at bringe den til Tyskland og faa den offentliggjort. Og de Herrer af Kurien kan sige til hinanden: Saa er forhaabentlig dermed *den* Sag skaffet ud af Verden! Lad os gaa til næste Sag paa Dagsordenen!

En Bulle er et af Paven i mere alvorlige Anledninger udstedt aabent Brev. Navnet kommer af det vedhængte Blysegl (paa Latin Bulla). Et saadant Brev er gerne holdt i meget højtidelige Vendinger, ikke mindst naar det er en Bandbulle. Bullen mod Luther begynder med et Opraab til Herren om at rejse sig og forsvare sin Vingaard, som hærges af et Vildsvin fra Skoven. Saa opregnes 41 Sætninger, udplukkede af Luthers Skrifter, som alle fordømmes, deriblandt den Sætning: »At brænde Kættere er imod den hellige Aands Vilje«. Ogsaa kommer Bullen ind paa, at Luther har indskudt sin Sag til Bedømmelse af et frit Koncilium. En saadan Appel er, hedder det, ifølge tidligere pavelige Forordninger, utilladelig og kættersk. I 60 Dage kan Luther betænke sig, om han vil genkalde de anførte Sætninger. Ellers skal han som en haardnakket Kætter afhugges som en vissen Gren af Kristenheden. Alle kristelige Myndigheder opfordres til under Trusel om svære Straffe, dersom Luther ikke genkalder, at bemægtige sig hans Person og overgive ham i Pavens Hænder samt sørge for, at hans Skrifter kastes paa Baalet.

I September kom Eck til Tyskland med Bullen og drog Omsorg for dens Offentliggørelse. Men den gjorde foreløbig ikke videre Indtryk. Man hverken ængstede Luther eller brændte hans Bøger. De tyske Fyrster holdt sig til, at en Mand skulde forhøres ordentlig, inden han dømtes. Og Luther var ikke blevet forhørt. Det viste sig nu, hvor stærkt rystet Pavemagtens Anseelse var hos Tyskerne. Luther udsendte en Piece »Mod Antikristens Bulle« og erklærede i overdrevent heftige Udtryk, at han ikke vilde tilbagekalde, men at han forkastede og fordømte Pavens Bulle og vilde regne alle dem, der sluttede sig til den, for Hedninger og Antikristne. Endvidere fornyede Luther formeligt og højtideligt sin Appel til et frit almindeligt Koncilium.

Ulrich af Hutten fik den Idé at udgive Pavens Bulle, forsynet med Randgloser. Ved Begyndelsesordene »Rejs dig, o Herre« tilføjer Hutten: Ja, han skal visselig rejse sig, men ikke til Gavn for Paven! Et Sted i Bullen hedder det, at Kætteriernes Udbrud i Tyskland vækker saa meget dybere Bekymring hos Paven, som han og hans Forgængere altid har næret en inderlig Kærlighed netop til den tyske Nation. Ja, det er sandt, udbryder Hutten; en inderlig Kærlighed kan man kalde det; thi I har slugt Nationen; men nu kommer I til at spy den op igen, og Gud selv vil trække den ud af jeres Bug. Naar Bullen kalder Luthers Læresætninger fordærvelige, udlægger Hutten det paa den Maade, at ved dem vil mange højærværdige Mænd blive truede med Hungersdøden, ja deres Herre Paven selv

kan det komme til at knibe for med Udkommet. Da Bullen tilsidst befaler at brænde Luthers Skrifter, siger Hutten: Det behøver du ikke at bede om. De brænder allerede, det vil sige i alle gode Menneskers Hjerter. Hvad vil det ikke blive for en slem Brand for dig! Sluk nu, om du formaar!

Hutten tilføjer en Efterskrift til Pave Leo, hvori han fortæller ham, at han hellere skulde have beholdt sin Bulle hjemme hos sig selv; thi den vilde kun bringe ham Skændsel. Det er for længe siden blevet et Ordsprog i Tyskland, at det gaar med pavelige Buller som med Penge — jo nyere des slettere. Leo bør passe sit Hyrdeembede og nære Hjorden med sande Kundskaber og ren Lære, ikke med Buller; thi dem er man led og ked af, ligesom af Afladskrammet. »Dig sømmer det sig at overvinde alle ved Godhed, ikke ved Magtsprog. Dette er en frimodig men sand Fremstilling af Sagerne, saaledes som de nu staar, og som Tiderne fører det med sig. Lev vel! Fra Tyskland«.

Under disse Forhold, da Pavebullen foreløbig ikke syntes at ville gøre noget alvorligt Indtryk i Tyskland, maatte meget komme an paa, hvorledes Kejseren vilde stille sig.

Aaret i Forvejen var Kejser Maksimilian død og hans Sønnesøn Karl, Konge af Spanien og Neapel, Arving til Burgund og de tysk-østerrigske Lande, valgt til Kejser. Der havde været Tale om at vælge Kong Frants af Frankrig, og man sagde om dennes Moder, at hun allerede havde bestilt den Dragt, hun vilde vise sig i ved Kejserkroningen. Men Kurfyst Frederik af Sachsen (det var Kurfyrsterne, der havde at foretage Kejservalget) satte igennem, at Karl blev valgt, ikke mindst fordi han efter sin fædrene Herkomst kunde regnes for en Tysker — af Habsburgernes Stamme. Desuden var han ung, kun 20 Aar, og man havde Lov at vente sig alt muligt godt af ham. Det Tyskland, der var i Færd at rejse sig mod Rom, knyttede store Forhaabninger til den unge Kejser. Vi har hørt, hvorledes Hutten tilegnede ham et Skrift. Sickingen, der under Kejservalget havde holdt parat med en Hærskare i Nærheden af Frankfurt for at kunne gribe ind, hvis Kurfyrsterne skulde vise sig saa lumpne ikke at vælge Karl, — Sickingen stolede paa, at naar den unge Kejser blot fik Luthers Skrifter at læse, vilde han straks faa Øjnene op og gaa med det tyske Folk og værne det hellige Evangelium. Sickingen havde selv, under Huttens Vejledning, studeret Luthers Skrifter og var blevet mere og mere fængslet ikke mindst af det religiøse i dem. Nu lod han sig forlyde med, at han gerne vilde yde 2000 Gylden til at faa disse Skrifter oversat paa Fransk, saa Kejseren kunde læse dem.

Det tyske Folk havde været gennembevæget, medens Kejservalget stod paa. Folkelige Spaamænd havde udfundet ved Hjælp af gamle Sandsagn, at Karl skulde blive Kejser og derefter underkaste sig alle Lande og Folkeslag og gøre Muhamedanerne til Kristne. Men

inden dette Verdensherredømme kunde grundlægges, skulde Kejseren brænde Rom. Paa sine gamle Dage skulde han drage til Jerusalem, nedlægge Kronen paa Oliebjærget og dø. Især dette, at han skulde brænde Rom, tiltalte Folkefølelsen. Deri laa, at den ny Kejser vilde udføre Luthers Reformtanker. I en Sang hed det:

Jeg haaber, Sagen bliver god,
Nu Karolus, det ædle Blod,
Vil lage den i Hænder.

Det var da en Luftning af Tillid og Forhaabning, der slog den unge Kejser i Møde, da han i Høsten 1520 nærmede sig det tyske Riges Grænser for at blive kronet ved Karl den stores Grav i Aachen og derefter holde sin første Rigsdag med de tyske Fyrster og Stænder. Paa Vejen hjem gjorde han Ophold i sine nederlandske Arvelande, og her — altsaa inden han endnu havde sat sin Fod paa det egentlige Tysklands Grund — kom et paveligt Sendebud, Aleander, til ham og meddelte ham Bandbullen mod Luther. Paa Pavens Vegne udtalte han Haabet om, at Karl vilde bringe denne Bulle i Udførelse.

Og hvad svarede han nu, denne Fyrste, som det tyske Folk havde paa Forhaand tilegnet sig og sat sig fast i Troen paa, at han vilde vise sig at være en ægte *tysk* Kejser?

Han lod det pavelige Sendebud vide, at han gerne vilde imødekomme Paven i denne Sag, dersom Paven vilde imødekomme ham igen og ikke støtte hans Fjender.

Han tog altsaa Sagen ganske som Politiker, d. v. s. som den, hvis eneste Interesse var at befordre sin egen og sit Huses Magt.

Der var ikke Gnist af tysk Følelse hos ham. Han var Spanier helt igennem, denne gammelkloge Yngling med det lille blege Ansigt. I Religionen var han aldeles bigot — troede blindt paa Præster, Formler og Ceremonier, saaledes som han havde lært, det var hans Pligt, og som han i det hele ansaa det for hensigtsmæssigt. Nogen Hjertesag var Religionen ham ikke. Men naar Luther var dømt af Paven som Kætter, saa var Luther selvfølgelig Kætter. Alligevel var det ikke givet, at man skulde forhaste sig med at udføre Bandbullen. Som vi har hørt, havde Karl i Forsommeren faaet Vink fra sin Gesandt i Rom om det hensigtsmæssige i, at Kejseren viste denne Luther nogen Gunst. Man kunde benytte Munken i Wittenberg i det politiske Skakspil mod Paven. Altsaa svarede Kejser Karl, at han gerne skulde vise Paven Villighed, dersom Paven vilde vise ham Villighed igen.

Det var ganske bestemte Villigheder, han ventede sig af den romerske Kurie. For det første, at den ikke (vi maa erindre, at Paven ikke blot var et kirkeligt Overhoved, men ogsaa en italiensk Stats- og Krigsmagt) vilde hjælpe den franske Konge, naar Kejseren nu snart kom i Krig med ham. For det andet, at Paven vilde staa Karl bi i et indre spansk Anliggende. Arragoniens Stænder havde

nylig udvirket en pavelig Kundgørelse, hvorved den spanske Inkvisitions Magt i visse Henseender blev indskrænket. Men den kongelige Regering saa en Støtte i Inkvisitionen og var betænkelig ved Indskrænkningen i dens Magt. Den forhandlede derfor med Kurien om en Tilbagetagelse af den nævnte Kundgørelse.

Hvordan Karl nu som Kejser i Tyskland skulde stille sig, det lod han altsaa være væsentlig afhængigt af, hvad der vilde være fordelagtigt for ham i Egenskab af Spaniens Konge. Det tyske Folks dyre Livssag blev betragtet og behandlet i Forhold til, som den kunde bruges til at fremme Karls og hans Fyrstehus's Interesser. Karl vil tjene Paven, dersom Paven vil tjene Karl igen!

Altsaa — Sagen fik at staa lidt hen. Kejseren vilde ikke paa staaende Fod gennemtvinge Luthers Anholdelse og Udlevering. Men Luthers Bøger, dem havde Karl vel ikke noget imod at faa sat Ild paa! haabede Aleander. Og det lykkedes ham virkelig at faa udfærdiget en Forordning desangaaende. Vi maa erindre, at Karl endnu var i sine nederlandske Arvelande, hvor han selv helt og holdent raadede. I disse Arvelande skulde Luthers Skrifter brændes, befalede Forordningen. Og Aleander skyndte sig med den til Universitetsstaden Løwen, hvor han straks fik et Baal tændt og Bogbrændingen begyndt. »Kejseren og hans Raadsherrer«, skrev han til Rom, »saa Bøgerne brænde, inden det ret var gaaet op for dem, at de var gaaet ind paa at forordne det«.

De Bogbrændinger, der saaledes kom i Gang i flere nederlandske Byer i Kraft af en kejserlig Forordning (om end kun i Kejserens egne Arvelande) var et godt Middel til at vække Opmærksomhed for Bandbullen og forberede dens yderligere Gennemførelse. Snart vil den samme Kejser Karl komme ind i Tyskland at krones og holde Rigsdag. Og Aleander vil følge ham, og det skal gaa til med sære Kunster, om han ikke skal faa den Ild, han har faaet optændt paa Torvet i Løwen, til at slaa over Grænsen og tage fat ogsaa i Tyskland udenfor Kejserens Arvelande. Og gaar det først med at brænde Bøgerne, er der ikke langt til, at Luen naar ogsaa Forfatteren.

Den 22de Oktober foregik Kroningen i Aachen (i Rhinland). Aleander var med — var i Køln, i Mainz, og virkelig viste det sig, at det lod sig gøre at faa tændt Baal og brændt Luthers Skrifter i begge disse Byer. Tyskerne fik at se, at med Kejseren drog Kætterilden ind i Landet.

»Der ser vi«, sagde Luther, »forlad jer ikke paa Fyrster; de er Mennesker; de kan jo ikke hjælpe«. (Ps. 146, 3).

Aleander var en meget energisk og snu Mand. Han havde Forstaaelsen af, at Kendsgerninger er mere overbevisende end alt andet, — at det blot gjaldt om at komme i Gang med Aktionen, — at det at brænde Baal har noget opsigtvækkende og om-sig-gribende ved sig. Kun i én Ting forregnede han sig, nemlig naar han gik ud fra, at Luther vilde sidde stille, indtil Ilden lumrede ham om Ørene. Nej, Luther havde den samme Forstaaelse af, at Aktion, Optræden

maatte til. Instinktmæssig begreb han, hvad han havde at gøre: De brænder! Jeg brænder igen! Er det Baal, de vil have at se, skal jeg vise dem et, som sandelig heller ikke skal mangle den opsigtvækkende og om-sig-gribende Karakter!

Den 10de December 1520 lod Luther stable Brænde sammen paa en Plads udenfor Wittenbergs Bymur. Ovenpaa Brændet lagde han i flere hundrede Studenters Nærværelse de pavelige Retsbøger, lod' en Magister stikke det hele an, og da Ilden flammede op, holdt han den Bandbulle, Paven og Kurien havde udstedt imod ham, den, der højtidelig i Kraft af den allerhøjeste Autoritet dømte ham til at af-

Fig. 26. Luther brænder den pavelige Bandbulle i Wittenberg i 1520.

hugges som en vissen Gren af Kristenheden — denne Bulle holdt han ud over Baalet og lod den falde med de Ord: »Fordi du har krænket Herrens hellige, saa fortære dig den evige Ild!«

Hvad det nu egentlig skal sige, at den *evige* Ild skal fortære Bandbullen, det maa man ikke forlange en logisk uangribelig Forklaring over. I det hele kan det ikke nytte at gaa Luther for skarpt paa Klingen i Anledning af Enkelthederne i hans Udtalelser fra disse Dage, da han havde Bullens Tordensky over sit Hoved. Naar han saaledes i Skriftet »Mod Antikristens Bulle« udtaler, at han bekender og fastholder med hele sin Sjæl de Sætninger, Bullen har fordømt, og at han forkynder disse Sætninger for alle Kristne under Straf af

evig Forbandelse og med den Forsikring, at de, der slutter sig til Bullen, skal regnes for Hedninger og Antikristne, som bør skyes efter Jesu Kristi Befaling, — og naar han siger til Studenterne i Wittenberg: »Dersom I ikke af ganske Hjerte vender jer bort fra Pavens Rige, kan I ikke opnaa Frelse for eders Sjæle«, da er Meningen dermed at sige til hans mægtige Modstander: Her har du Trumf igen! Slaar du, slaar jeg igen! Er du Pave, saa er jeg Pave igen!

Det er ganske sandt, at man kunde tænke sig en mere idealtkristelig Holdning end denne. Og nogle har ment, at Luther hellere skulde have siddet fromt stille, nøjedes med at forsvare sig med Grunde og undladt den Scene med Pavebullens Opbrænding. Ja, ganske vist, dersom Luther selv var bleven brændt i Stedet, var han gaaet ud af Verden med Martyrkrans om sit Hoved. Men Luther var nu netop ikke paa den Maade og i den Grad from, at han vilde lade sig slagte som et Lam, saa længe han endnu kunde slaa fra sig. Luther vilde have sin Sag frem. Han havde ikke bedt Vorherre gøre ham til Reformator. Vorherre havde »narret« ham dertil, plejede han at sige. Men stod han nu engang i Marken, vilde han sejre. Og klemte hans Modstandere ham op til Væggen, saa spændte han sit Styrkebælte om sig og løftede Hammeren i begge Hænder. *Handling* var hans Natur. Den Handling, som Situationen krævede, skulde han vide at præstere. Og saaledes kommer da, i det rette Øjeblik, inden Aleanders snu Ihærdighed og Kejser Karls Ligegyldighed endnu har faaet Stemningen vendt og faaet Folk til at betragte Luthers Sag som tabt, Ildsignalet fra Wittenberg, Frihedsbavnens Flammen mod Himlen, Synet af en hidtil uset Tapperhed og Trods af en enkelt Mand mod Verdens største Magthaver, den sindbilledlige Optænding af den »evige Ild«, Sandhedens Skærsild, hvorigennem fra nu af al overleveret Højhed og Herlighed skal gaa, og det uholdbare forbrændes.

Ordet — ja Ordet er Sandhedens Vaaben og Værktøj, Fakkel og Baal. Det vidste Luther bedre end nogen. Men Ordet behøver stundom at ledsages af synlige Tegn. Der er Lejligheder, hvor Ordet ikke strækker til — hvor Ordet ikke er tydeligt nok. *Pavebullen paa Baalet* — det var et Sprog, som alle kunde forstaa. Det er endnu den Dag i Dag det, der giver ethvert Barn et Begreb om, hvem Luther var, og hvad Protestantisme er. Saa har det da heller ikke, dengang det skete, kunnet forfejle sin Virkning. Sandsynligvis har denne kækt besluttede Handling frelst Luther og hans Sag.

Og saaledes fik da det store Aar 1520 ind imod Jul en stor og værdig Afslutning.

FJORTENDE KAPITEL.

LUTHER STÆVNES FOR KEJSER OG RIGE.

Ved Nytaarstid 1521 var alle Tysklands Rigsstænder, d. v. s. alle de høje Fyrster og Herrer, gejstlige og verdslige, der havde Sæde i Rigsdagen*), i Bevægelse mod Worms, hvor den nye Kejser havde sat dem Stævne. Overalt, hvor de paa deres Vej kom frem, hørte de Tale om Luther, og den wittenbergske Affære var det stadige Samtaleemne mellem Herrerne, naar de mødtes i Worms. De reves om Billeder af Luther, som ved denne Tid var kommen i Handelen. En af Fyrsterne, Joachim af Brandenburg, kunde fortælle, at han paa Rejsen igennem Wittenberg havde ladet Luther fremstille for sig, fordi han dog gerne vilde se Manden.

Den almindelige Mening var, at dersom Luthers Landsherre af egen Drift eller paa Kejserens Befaling vilde prøve at tage Luther til Fange, vilde Folket gøre Oprør og forhindre det.

Af egen Drift vilde Kurfyrst Frederik dog paa ingen Maade forsøge noget saadant. Rigtignok satte han Pris paa at kaldes Kirkens lydige Søn; men han holdt stift paa, at ingen tysk Mand, heller ikke Luther, kunde straffes uden først at have haft Lejlighed til at forsvare sig. Det var ogsaa de fleste andre Fyrsters og Stænders Mening. Og der opstod paa Rigsdagen en Stemning for at lade Luther komme til Worms under sikkert Lejde, saa kunde man lade ham forhøre dér.

Denne Plan, som var Pavehoffet ubehagelig, da det jo ikke saa godt ud, at Rigets høje Herrer vilde ligesom forhandle med en kætterdømt Person, gik Kejser Karl ind paa fra Begyndelsen, indtil han havde faaet sikkert Tilsagn fra Kurien om, at de før omtalte Indskrænkninger i den spanske Inkvisitions Magt skulde blive tagne tilbage. Efter dette slog Karl om og gjorde gældende, at det slet ikke gik an at kalde Luther noget Steds hen, da enhver By, hvor han kom, vilde blive ramt af Interdikt. Han forelagde Stænderne paa Rigsdagen en kejserlig Befaling, som han tænkte paa at udstede, og som truede de Myndigheder med Rigets Ahd, der unddrog sig fra den Pligt at brænde Luthers Skrifter og arrestere hans Person. Dette Forslag til en kejserlig Forordning var saa at sige dikteret af Aleander, der ogsaa havde bearbejdet Stænderne i en Tale paa tre Timer om Luthers Kætterier, der var saa frygtelige, at 100,000 Kættere fortjente at brændes for dem.

Stænderne gik dog ikke med til denne skarpe Forordning. De mente, den vilde føre til Folkeoprør og holdt paa, at Luther burde stævnes til Worms med sikkert Lejde — aldeles ikke for at man

*) De var: Gejstlige Kurfyrster, Ærkebiskopper, Biskopper, Abbeder og Ordensmestre, verdslige Kurfyrster, Hertuger, Pfalzgrever, Landgrever, Markgrever, Borggrever, Grever, Rigsfyrster og Repræsentanter for Rigsstæderne.

skulde forhandle eller disputere med ham, men blot for at man kunde forhøre, om han virkelig ikke vilde genkalde de Sætninger, han havde talt »mod den kristne Tro«. Det var, med andre Ord, de egentlig dogmatiske Afvigelser, man vilde have ham til at tilbagekalde. Hans Indsigelser mod Roms Misbrug af Kirkemyndigheden, mod Pengeudsugelserne, Valfarterne og den Slags Ting blev man nok enig med ham om. Man var just vant til paa tyske Rigsdage at rejse Klager over saadanne kirkelige Misbrug — uden at det dog havde nyttet noget. Luther vilde netop være en brugbar Mand, dersom han blot ikke paa forskellige Punkter var ligefrem faldet fra Troen. Men lad ham nu komme her til Worms, og lad Spørgsmaalene ret blive forelagt ham!

Saadan omtrent var de tyske Stænders Tankegang. Og Kejser Karl — ja han havde just nylig faaet Meddelelse om et oprørsk Foretagende af en af hans Vasaller, som han mente stod i Ledtog med Frankrig og Paven. Han ansaa da atter en Smule Gunstbevisning mod Luther for politisk hensigtsmæssig, gik derfor ind paa Stændernes Ønske og lod den officielle Opfordring til Luther affatte i en overfor en dømt Kætter paafaldende venlig Tone.

Hans Brev lød:

»Ærbare, kære, andægtige! Eftersom vi og det hellige Riges Stænder, for nærværende her forsamlede, har foresat os og besluttet at skaffe os Rede paa, hvordan det forholder sig med den Lære og de Bøger, som i den senere Tid er udgaaede fra dig, har vi givet dig hoslagt vort og Rigets hele og fulde Sikkerhed og Lejde til at komme hid og igen herfra, til du igen er i sikkert Behold. Og er det vor alvorlige Begæring, at du vil give dig snarest paa Vej, at du inden 21 Dage sikkert og vist kan være her hos os i saadant vort Lejde, og at du ikke vil udeblive, heller ikke frygte for nogen Vold eller Uret. Thi vi vil fast haandhæve vort ommeldte Lejde, og vi vil ogsaa sikkert forlade os paa saadan din Ankomst. Og du gør derved vor alvorlige Mening. Givet i vor og Rigets Stad Worms, den 6te Dag i Marts Maaned Anno M. D. 21, i vort andet Regeringsaar.«

Luther havde denne Vinter passet sin Prædikestol og sit Katheder som sædvanlig. Han skrev paa en opbyggelig Udlægning af Marias Lovsang og udsendte den første Del af en Prædikenbog med en Tilegnelse til Kurfyrst Frederik. Heri udtaler han, at han allerhelst, hvis han kunde faa Lov, vilde beskæftige sig med saadanne Arbejder. Han beklager at have spildt tre Aar med Stridsskrifter. Stadig har han haabet paa en Fredens Tid; nu indser han, at det kun har været Menneskетanker, og at han hver Dag mere omtumles paa Havet. Han vil nu ruste sig paa samme Tid til Krigens og Fredens Arbejde — holde Sværdet i den ene Haand, Murskeen i den anden.

Ja, Stridsskrifter maatte han stadig udsende. I et af dem forsvarer han sig mod forskellige Bebrejdelser, man har rettet mod ham. Man har anket over, at han ikke vil bøje sig for Autoriteternes

Udlægning af den hellige Skrift. »Jeg vil ikke regnes for lærdere end alle andre«, skriver han, »men jeg vil, at Skriften alene skal herske, ikke at den skal udlægges efter min eller noget som helst Menneskes Aand, men at man skal forestaa den alene ud af den selv og dens Aand.« Den forklarer sikrest, lettest og klarest sig selv, ogsaa for de enfoldige.

Han tilbageviser den Beskyldning, at han skulde have Lyst til at stikke sig frem. Nej, han er netop altid tilbøjelig til at krybe i Krogen. »Men selv om det var sandt, at jeg, ene Mand, havde stillet mig selv frem, saa var de dog ikke dermed undskyldte. Hvem ved, om Gud har kaldet og opvakt mig dertil, og de skal tage sig i Agt, at de ikke foragter Gud i mig.«

»Læser vi ikke, at Gud sædvanlig kun har opvakt een Profet ad Gangen i det gamle Testament? . . . Desuden har han endnu aldrig gjort Ypperstepræsterne eller andre høje Standsfolk til Profeter, men sædvanlig lavtstaaende foragtede Personer, til sidst ogsaa Hyrden Amos . . . Saaledes har ogsaa de kære hellige altid maattet prædike og skælde mod de øverste, Konger, Fyrster, Præster, Lærde, og de har maattet vove og lade Halsen derpaa.«

»Derfor saa vil jeg, uanset Paven og hans store Slæng, med Glæde, saa vidt Gud giver mig Naade, redde og beskytte de Artikler, der er fordømte i Bullen, og jeg skal forhaabentlig med Guds naadige Hjælp vel bevare dem for Uret. Til at gøre Vold paa er der ikke mere her end et stakkels Legeme; det befaler jeg Gud og hans hellige af Paven fordømte Sandhed. Amen.«

Da Luther hørte, at Præsterne mange Steder i Skriftemaalet spurgte Folk, om de havde og læste hans Bøger, udsendte han en lille »Vejledning for Skriftebørn«, hvor han raader til at nægte Besvarelsen af saadanne Spørgsmaal og ydmygt bede om, alligevel at faa Absolution og Sakramente. Nægtes dette, »saa lad fare Sakramente, Alter, Præst og Kirke. Thi det guddommelige Ord, som i Bullen er fordømt, er mere end alle Ting; det kan Sjælen ikke undvære, men kan til Nød nok undvære Sakramentet. Saa vil den rette Biskop, Kristus, selv bespise dig aandelig med det samme Sakrament.«

Jævnlig havde Luther hørt nyt fra Rigsdagen, især gennem Spalatin, der befandt sig der i sin Herre Kurfyrstens Følge. At han mulig vilde blive stævnet derhen, kom ogsaa paa Tale, og Luther skrev til Spalatin: »Naar man kalder mig, skal jeg komme, saa vidt det staar til mig, og det selv om jeg maatte lade mig slæbe syg derhen.« Og videre skrev han: »Griber de til Voldshandlinger, hvad der er sandsynligt, thi for at lade sig belære lader de mig ikke kalde, saa maa man befale Herren Sagen. Endnu lever og regerer den samme, som bevarede de tre Drenge i Kongen af Babylons gloende Ovn. Vil han ikke holde sin Haand over mig, saa har det kun lidt at betyde sammenlignet med Kristus, der blev slaaet ihjel med den højeste Forsmædelse til alles Forargelse og manges Fordærvelse. Thi her maa man ikke tage Hensyn til Fare eller Redning.

Nej, det er det, vi har at sørge for, at vi ikke lader Evangeliet, som vi nu engang har indladt os med, blive til Spot for de ugudelige og giver Modstanderne Lejlighed til at prale, som om vi ikke evnede at bekende vor Lære og var bange for at udgyde vort Blod. Saadan Fejghed hos os og saadan Pral hos dem afvende den barmhjertige Gud. Amen.«

Den 26de Marts, Tirsdag i den stille Uge, naaede Stævningen Wittenberg. Den blev overbragt af en kejserlig Herold, Kaspar Storm, som ogsaa skulde føre Luther til Worms.

Paaskehelligdagene over blev Luther i sin Klostercelles stille Ro. Han havde et skriftligt Arbejde at afslutte og Tryksager at ordne. Tredje Paaskedag brød han op. Nu Farvel Studerekammerro! Farvel til den lille hjemmevante Verden! Ud paa den store Skueplads! Denne Gang er det ikke blot at sende Bøger ud i Verden. Denne Gang er det Personen, der skal afsted, vise sig blandt Fyrster, som han staar og gaar, og vove sit Skind.

I Overensstemmelse med Ordensreglerne fulgte en Klosterbroder med. En Kollega ved Universitetet, den teologiske Professor Nikolaus Amsdorf, der var Luther meget hengiven, slog Følge. Endvidere fik en ung adelig Student Lov at tage med. Wittenbergs Raad havde sørget for et Køretøj, en Slags Kalesche. Foran red Herolden med den kejserlige Ørn paa Vaabenfrakken.

Rejsen gik over Leipzig og Erfurt, og den fik ikke Lov at gaa stille af. Luther, som brændte Pavens Bulle, vover sig virkelig til Worms! Det var en Tidende, der vakte Opsigt. Og der blev fra By til By en Sammenstrømning af Mennesker, der vilde se den modige Mand. Foran Erfurt modtoges Køretøjet af et stort Optog, der hilste ham og førte ham ind i Byen, hvor Folk stimlede i Gaderne og sad paa Tage og Skorstene og rakte Hals. Dagen efter maatte Luther prædike i Klosterkirken. Og han prædikede ikke om sig selv og sin egen Tapperhed. Nej, ganske uberørt af Sensationen gik han ud fra Herrens Ord »Fred være med eder« (Joh. 20) og behandlede det Spørgsmaal, »hvorledes man skal blive from og komme til Salighed«.

En Professor fra Erfurt, Justus Jonas, oprindelig Jurist og begejstret Humanist, sværmende for Erasmus, nu Teolog og begejstret Lutheraner, sluttede sig fra Erfurt af til det lille Rejseselskab. Amsdorf, Kollegaen fra Wittenberg, var jævnaldrende med Luther, altsaa 38 Aar. Justus Jonas var 10 Aar yngre. Saa sad da disse Mænd og rullede Syd og Vest paa igennem Thüringen i den lille Kaleschevogn.

Ja, den er nok værd at give Agt paa, denne lille Vogn. Den bærer stort Læs: den evangeliske Sags Fremtid. Det er i Virkeligheden Herrens Stridsvogn, her kører frem, og den skal rulle hen over Fjenderne.

Foreløbig staar nu alt paa, at denne lille Vogn ikke vender om. Thi den vil møde andet undervejs end Velkomsthilsener.

Den er ikke kommen langt fra Erfurt, før den kejserlige Herold begynder at vise Betænkelighed. Man har i en By fundet opslaaet en ny kejserlig Bekendtgørelse angaaende Luther, hvori denne betegnes som en ved den pavelige Bulle fordømt Mand, og alle Folk opfordres til under Straf at indlevere hvad de har af hans Skrifter til Øvrigheden. Dette saa jo ikke ud, som om der var meget for Luther at haabe, og Herolden spurgte ham da, om han under disse Omstændigheder vilde rejse videre. Luther har siden fortalt, at da rystede han. Men dog kun et Øjeblik. Det er blot noget, man har sat op for at gøre mig bange og holde mig tilbage fra at komme, mente han.

Luther tog heri ikke fejl. Med den kejserlige Bekendtgørelse hang det saaledes sammen, at Kejseren var blevet oplyst om, at han havde gjort Pavehoffet Uret i sin Mistanke om, at det skulde staa i Forbindelse med den omtalte oprørske Vasal. Kejseren og Paven var altsaa fremdeles i god politisk Forstaaelse, og der var Udsigt til, at den gode Forstaaelse kunde gaa over til en ligefrem Alliance mod Frankrig i Kampen om Mailand. Til denne Situation passede aldeles ikke Kejserens venlige Opfordring til Luther og kraftige Forsikring om Lejdebrevets Haandhævelse. Men da Opfordringen nu engang var udstedt, haabede Kejseren ved den ny Kundgørelse at skræmme Luther og saaledes undgaa hans politisk ubelejlige Optræden i Worms.

Men det lykkedes atsaa ikke. Luther afviste Heroldens Betænkeligheder. Blot videre i Guds Navn!

Fra Thüringen gik Rejsen gennem Hessen, og Luther havde allerede naaet Byen Oppenheim, da der kom et Sendebud til ham fra Frants af Sickingen, eskorteret af en hel lille Rytterskare. Sendebudet var en ung Mand ved Navn Martin Bucer, der for et Par Aar siden som Dominikanermunk i Heidelberg havde faaet en Prædiken af Luther at høre, og som siden var løbet af Klosteret og havde — som saa mange — maattet søge Tilflugt paa Ebernburg hos Ridder Frants.

Nu maa vi vide, at Ebernburg laa ikke mange Mile fra Worms. Og dér sad for Tiden Sickingen og Hutten med hinanden og iagttog som fra et Vagttaarn, hvordan Sagerne gik paa Rigsdagen. Gennem Breve og Bud havde de stadig Forbindelse med den nationale Sags Venner paa Rigsdagen, og dersom denne Aleander, hvem Hutten offentlig truede med, at han ikke skulde slippe levende ud af Tyskland, alt for meget løb af med Kejseren og fremmede Roms Vilje, da kunde vel det Øjeblik komme, tænkte de to Riddere, da man maatte slaa løs med Sværdet.

Men i disse Dage, medens Luther var undervejs til Worms, fik Ridderne paa Ebernburg Besøg af to kejserlige Hofmænd; den ene var Kejserens egen Skriftefader, den højærværdige Glapio, som ønskede en Samtale med Sickingen om Luther. Han vidste jo, at Sickingen stod Luther meget nær, og han selv, Glapio, erkendte aabent, at han gav Luther Ret i uhyre mange Ting. Der var virkelig mange Mis-

brug i Kirken, som maatte og skulde afskaffes. Men — paa den anden Side — der var dog ogsaa noget, som maatte staa fast, ligefremme Trossandheder, som man indenfor Kirken ikke maatte rokke ved. Og Luther havde — det vilde Sickingen ikke kunne nægte, det skulde Glapio paatage sig at eftervise ved Citater af Luthers Skrifter, som han havde bragt med sig, — Luther havde ikke blot paatalt Misbrug, men ogsaa angrebet selve den katolske Tro. Glapio læste op af Bøgerne, og Sickingen begyndte at føle sig ganske usikker i sin Dom over Luther. Havde Luther virkelig, sagde han, talt ilde i det, der hører til Troen, da vilde han selv, Sickingen, være den første til at slaa saadant ned. Hvordan det nu hermed forholdt sig eller ikke, saa indsaa baade Hutten og Sickingen, at der var meget stor Fare for Luther ved at komme til Worms, og at der kunde være en Mulighed for at afværge denne Fare, dersom Luther og den indflydelsesrige Skriftefader kunde faa Lejlighed til at underhandle med hinanden. Altsaa bestemtes det, at Luther skulde indbydes til en saadan Underhandling paa Ebernburg. Martin Bucer blev sendt afsted at oplede ham. Og Glapio gned sig lønlig i Hænderne. Det var just hvad han havde tilsigtet: at faa fat i Luther og faa ham holdt tilbage fra at komme til Worms.

I Oppenheim traf Bucer altsaa Luther og overbragte sit Ærinde: at Kejserens egen Skriftefader sad paa Ebernburg og ønskede at komme til Forstaaelse med ham. Men Luther lod sig ikke bevæge til at bøje ud af sin Vej. Havde Skriftefaderen noget at tale med ham, svarede han, saa kunde han lige saa godt gøre det i Worms.

Da Luther kun var nogle faa Mile fra Rejsens Maal, kom der et Bud til ham fra Spalatin, som mindede ham om, hvordan det var gaaet Huss, der jo var blevet brændt trods sit Lejdebrev under det Paaskud, at man ikke behøvede at holde sit Ord til Kættere. Men Luther svarede: »Om der var saa mange Djævle i Worms som Tegl paa Tagene, dog vilde jeg derind«.

I de 14 Dage, Rejsen varede mellem Wittenberg og Worms, var Luthers Opgave den meget simple men meget vanskelige — den, som mangt et vel begyndt stort Foretagende er strandet paa — den: ikke at vende om igen. Fjendernes Trusler raabte: Vend om! Vennernes Ængstelser raabte det samme: Vend om! vend om! Men Luther hørte hverken efter Venner eller Fjender. Han havde noget foran sig som en Lysstøtte om Dagen, som en Ildsøjle om Natten. Det fulgte han. Og naar han under Rejsen var kommen til et Herberg, hørte man ham spille paa sin Luth inde i sit Kammer.

Alle havde de travlt. Aleander havde travlt. »Gud straffe mig«, skriver han til Rom, »om jeg har forsømt et eneste Øjeblik til at virke i denne Sag. — Dag og Nat er vi hos Kejseren og hos Skriftefaderen og Medlemmerne af det gehejme Raad og gør alt hvad vi kan for at opretholde vores Herres Anseelse uantastet.« Kun en enkelt Gang hører man, at han har fundet Tid til »at beskæftige sig en Smule med Kristus og sin Samvittighed«. Den kejserlige

Skriftefader, Sickingen, Bucer har travlt med Mæglingsforsøg. Spalatin har travlt med noget lignende. Alle har de travlt. Men Doktor Martinus spiller paa sin Luth.

FEMTENDE KAPITEL.

LUTHER FOR RIGSDAGEN.

Al den Folkehyldest, der beredtes den af Paven dømte Kætter paa hans Rejse gennem Landet, var selvfølgelig Pavelegaten Aleander en Torn i Øjet. Det var jo som et helt Triumftog! Kunde man ikke hindre Luther i at komme til Worms, saa maatte man dog forsøge at hindre, at han kom i Optog. Aleander havde hørt, at han var ledsaget af hele seks Doktorer. Han anstrengte sig nu hos Kejseren for at faa det lavet saa, at disse Ledsagere ikke fik Lov at komme med ind i Worms. De var jo, ved at følge Luther, ogsaa blevet Kættere, og de havde intet Lejdebrev. Kejseren lovede at tænke over Sagen, men gjorde intet ved den. »Det er til at gøre Stene rasende, endsige da et Menneske«, skrev Aleander.

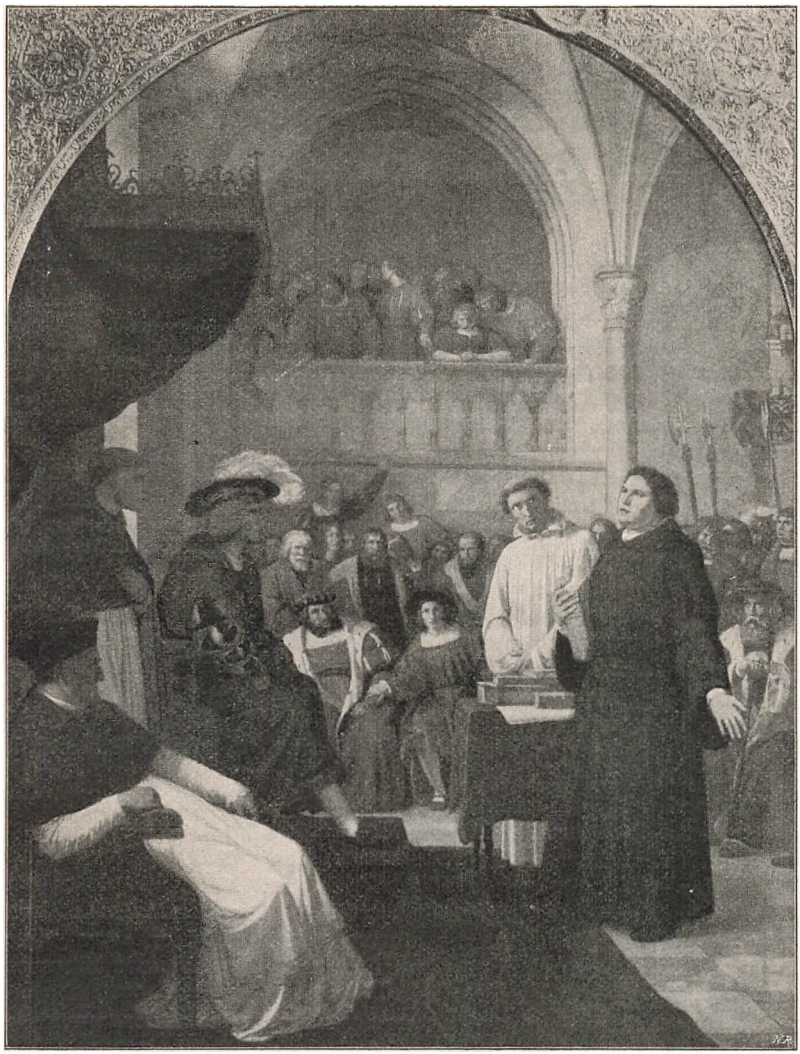
Optoget ind i Worms blev da ikke undgaaet. Det fandt Sted Tirsdagen den 16de April. Taarnvægteren i Domkirketaarnet stødte i sit Horn Kl. 10 om Formiddagen, og straks løb Folk fra deres Middagsmad — thi dengang holdt man saa tidlig Middag — ud at se den lille Vogn komme, fulgt af Ryttere, der var redet den imøde.

Luther fik anvist Herberg i Johannitterhuset, hvor han delte Værelse med to sachsiske Adelsmænd. Det vrimlede ind med besøgende, der vilde trykke hans Haand.

»Gud vil være med mig«, sagde Luther ved sig selv, da han nu var midt i Mylderet.

Næste Dag var Gaderne atter stimende fulde, da Luther førtes af Rigsmarskalken og den kejserlige Herold til Rigsforsamlingens Mødesal i Bispegaarden. Man raabte til ham om at være ved godt Mod. Det var næppe nok, at man kunde hindre Folkemængden i at trænge med ind i Salen.

Men da Luther nu stod derinde, var det forbi med Opmuntringer og Folkehyldest. Her sad den store, statelige, tavse Forsamling, Kejseren, Kurfyrsterne, alle Rigets Stænder. Og her havde Luther hverken »seks Doktorer« eller andet Optog med. Her stod han alene. Foran sig ser han Repræsentationen af den Samfundsmagt, som alt støtter sig til. Han har ingen Autoritet i Verden at støtte sig til, ikke en eneste Korporation, der anerkender ham som Medlem og tager sig af ham. Kirkens Overhoved har stødt ham ud; Rigets Overhoved ser paa ham med rynkede Bryn. Alt hvad der hedder

Luther paa Rigsdagen i Worms.
Efter Adam Müllers Maleri. Helligaandskirken i København.

Overhoved af gejstlig og verdslig Art sidder her rundt om og ser paa ham, nogle med en Del Velvilje, de fleste med Uvilje, men alle ser ham som en, der er kommen udenfor. Alene staar han — et eneste stakkels Menneske med ikke andet end sine stakkels to Fødder at staa paa.

Det første, han hører, er, at Rigsmarskalken betyder ham, at han har kun at tale, naar han bliver spurgt.

Ja, her har Aleander, Pavelegaten, Krammet paa ham. Her har han faaet Lov at bestemme Formen, hvorunder man skal gaa frem mod Luther. Og det vil sige saa meget som, at herinde skal Kætteren Luther ikke faa Lov at føle sig stor.

Han har kun at tale, naar han bliver spurgt.

Luther har ikke tænkt sig det saaledes. Han bliver øjensynlig overrasket

Saa kommer da Spørgsmaalene, fremførte af en dertil beskikket Embedsmand paa Kejserens og Rigets Vegne:

1) Vil Luther vedkende sig disse Skrifter?

2) Vil han genkalde deres Indhold eller fastholde det?

Luther svarer med at vedkende sig Skrifterne men bede om Betænkningstid med Hensyn til det andet Spørgsmaal.

Han talte med svag, næsten uhørlig Stemme, »som om han var forskrækket og forfærdet«.

Een Dags Betænkningstid bliver med Nød og Neppe indrømmet ham. Og saa — tilbage med ham i Herberget.

»Betænkningstid« vilde uden Tvivl for Luther sige det samme som Tid til at falde sig og forberede sig paa Svarets Form. At han skulde være blevet vaklende med Hensyn til Svarets Indhold, er der ingen som helst paaviselig Grund til at antage. Men alt tyder paa, at der ved Indtrædelsen i Rigsforsamlingen har mødt ham noget — formodentlig Aandepustet af den Magt, han her havde imod sig — som til at begynde med tog Vejret fra ham.

Næste Dag mødte Luther frem igen. Da var Beklemtheden forsvunden, og da gav han med fast Holdning og lydelig Stemme sit velovervejede Svar.

Han bad om Undskyldning, dersom han i sin Tiltale til Kejseren og Fyrsterne ikke brugte de rette Former og Titulaturer. Han var ikke vant til at bevæge sig ved Hoffer, men i Munkeceller. Hvad hans Bøger angik, da var de af forskellig Art. Nogle handlede kun om Fromhed og gode Sæder, dem vilde jo ingen forlange, at han skulde genkalde. Modstanderne indrømmede selv, at de var nyttige og læseværdige. Andre var Stridsskrifter mod Pavedømmet. Dersom han genkaldte dem, vilde det være det samme som at støtte Tyranniet og aabne ikke blot Vinduet, men ogsaa Døren for al den romerske Fordærvelse; den vilde gribe stærkere om sig end nogensinde før. Endelig var en Del af hans Skrifter rettede mod Enkeltpersoner, og i dem bekendte han at have været heftigere end passende kunde være, — han gjorde sig ikke til nogen Helgen. Men genkalde dem vilde han alligevel ikke, thi det vilde straks blive brugt som Paaskud for Tyranniet til at triumfere.

Nej, men han vilde sige ligesom Kristus sagde: Har jeg talt ilde, da bevis det! »Jeg beder da for Guds Barmhjertigheds Skyld Deres Majestæt, de allerdurchlauchtigste Herskaber og hvem der ellers, han

være høj eller lav, formaar det, at fremkomme med Vidnesbyrd, at godtgøre mine Vildfarelser, at overvinde mig med profetiske og evangeliske Skrifter. Naar jeg bliver overbevist derom, skal jeg være beredt til at tilbagekalde enhver Vildfarelse, og jeg skal være den første, som kaster mine Bøger i Ilden.«

I Anledning af den Strid og Tvedragt, man anklagede ham for at have vakt, mindede han om Jesu Ord: Jeg er ikke kommen for at sende Fred men Sværd. »Derfor maa vi betænke, hvor underlig vor Gud er og forfærdelig i sit Raad. Dersom man nu vil foretage noget for at skaffe Rolighed til Veje, og begynder med at fordømme Guds eget Ord, da skal man se til, om ikke det hele bagefter slaar om netop i en utaalelig Syndflod af Skade og Ulykke. Vi maa ogsaa se vel til, at der ikke paa denne Maade skal komme en ulykkelig og skæbnesvanger Begyndelse paa den fortræffelige unge Fyrste Karls Regering, han, hvem der, næst Gud, er sat saa stort Haab til.

Jeg kunde forklare dette med mangfoldige Eksempler af den hellige Skrift — fra Farao, Kongen i Babylon, Kongerne i Israel, som styrlede sig allerværst i Fordærvelse, naar de tænkte at berolige og befæste deres Riger med de allerklogeste Anslag. Thi Ham er det, der griber de kloge i deres Klogskab og bringer Bjærgene til Fald, inden de mærker det. Derfor skal man frygte Gud. Jeg siger ikke dette, som om saa høje Hoveder trængte til min Belæring og Advarsel, men fordi jeg ikke vil unddrage mig den Tjeneste, jeg er mit Tyskland skyldig. Hermed anbefaler jeg mig eders allerdurchlauchtigste Majestæt og alle Herskaberne og beder ydmygt at De ikke uden Grund vil lade mine Modstandere sværte mig hos Dem.«

Efter Luthers Tale holdt Stænderne en Raadslagning, som snart endte i den Beslutning, at man ikke kunde gaa ind paa at give Luther Beviser og Grunde, saaledes som han havde forlangt. Det vilde jo blive til en hel Disputation med den pavedømte Kætter, og den Skandale havde man højtidelig lovet Pavelegaten at undgaa.

Saa traadte da Rigets Ordfører frem og sagde til Luther, at det var ganske overflødigt at overbevise ham med Grunde af Skriften. Thi hvad han lærte, var Kætterier, som var fordømte af Konciliet i Kostnitz. Disse Koncilbeslutninger maatte ikke drages i Tvivl. Gud har ikke tilladt sin Kirke at fejle. Det skulde Luther holde paa og blive ved den kirkelige Enighed. Dersom han vilde genkalde de trosstridige Sætninger, især dem, der var fordømte i Kostnitz, vilde man finde en Udvej til at lade de andre Bøger blive, som ikke handlede om de Ting. Saa vilde han undgaa Kætteren Arius's Skæbne; thi hans Bøger blev brændt allesammen, uagtet han ogsaa havde skrevet meget godt og kristeligt. Nu maatte han derfor give et Svar uden Kruseduller, om han vilde genkalde de nævnte Sætninger og Bøger eller ikke.

Ja, Luther skulde gerne give et Svar uden Kruseduller: »Dersom jeg ikke bliver overbevist ved Vidnesbyrd af Skriften eller klare Grunde (thi jeg tror hverken paa Paven eller Koncilierne alene, da

det staar fast, at de ofte har fejlet og modsagt sig selv), saa er jeg overvundet af de af mig anførte Skrifter og min Samvittighed fanget i Guds Ord. Ingenting kan eller vil jeg genkalde, for det er usikkert og uærligt at handle mod Samvittigheden«.

Dette Svar var tydeligt nok. Men mange af Stænderne kunde næsten ikke tro deres egne Ører, at Luther virkelig havde nægtet at bøje sig for Koncilbeslutninger. Saa fik da Rigets Ordfører Paalæg om atter at spørge Luther, om han virkelig troede, et Koncilium kunde tage fejl. Ja, svarede Luther, Konciliet i Kostnitz havde i mange Stykker taget Beslutning imod tydelige og klare Ord i den hellige Skrift. Skriften nødte ham derfor til at sige, at Konciliet havde fejlet.

Ordføreren nægtede dette.

Jeg skal bevise det, sagde Luther.

Man var altsaa lige paa Nippet til at faa en Disputation i Gang efter alle Kunstens Regler. Da rejste Kejseren sig og gjorde en brat Ende paa Forhandlingerne. Rundt omkring rejste man sig, og midt i Opbrudets Støj anbefalede Luther sig sluttelig til Kejseren og Fyrsterne. Den bratte og fra Kejserens Side fortørnede Afslutning har berørt Luther smerteligt. Man hørte ham sige højt: »Jeg kan ikke andet, her staar jeg, Gud hjælpe mig! Amen!«

Luther *kan* ikke andet. *Kunde* han, saa skulde han ikke være længe om det. Det var kun de tre smaa Stavelser re—vo—co. Det havde jo allerede hin Italiener forklaret ham i Augsburg for tre Aar siden. Hvorfor *kan* Luther ikke? Hvorfor vil han, ene Mand, være klogere end alle de andre? Det har ofte forekommet ham selv skrækkeligt at være saadan ene klog. Morten Luther er jo ikke kommen svævende ned fra en af de andre Planeter. Han tilhører ved Fødsel og Opdragelse det selv samme Samfund som alle de andre, det Samfund, hvis høje Repræsentation her bryder med ham. Han er et Fattigmandsbarn, der har faaet en forfærdelig Mængde Prygl i sin Opvækst — en umaadelig Respekt for alle i Højheden, især for Helgener, Paver og alle Slags gejstlige og verdslige Autoriteter. Pryglene sidder i ham endnu, og han synes, det er skrækkeligt at se alle disse Rigets høje Herrer rejse sig og gaa deres Vej i Indignation. De har ladet ham spørge for anden Gang, om han virkelig holder paa, at et Koncilium kan fejle, om han — med andre Ord — virkelig drister sig til at sætte sin Mening mod Kirkens. Og da han har bekræftet dette, — ja, saa er det nok! Saa lad os være fri for at høre mere! Lad os gaa!

Det rykker heftigt i Luther. Men han *kan* ikke andet. Hvor megen medfødt Respekt han end har for alle Durchlauchtighederne, saa er der en anden, han er mere bange for. Paa en anden Maade, ganske vist, men alligevel meget mere bange. Guds Rædsel er over ham. De andre forholder sig til Gud igennem den bestaaende Kirke; men ham har Gud selv set ind i Ansigtet. Gud har taget ham,

maglet ham, lagt Pligten og Ansvaret paa ham. Dersom han nu gjorde de andre til Vilje, kunde de andre da klare for ham overfor Gud? Kunde Kirken, Paven, dersom han bøjede sig for dem, tage hans Ansvar paa sig overfor den evige Dommer? Nej — det er netop Sagen — denne Mand har faaet sig selv at svare for; denne Mand har overtaget sin egen Sjæl. Det er ham ikke en Sport at gøre Opposition; det er ham ikke en Forfængelighedssag at trodse sin Mening igennem. Ak nej; men han *kan* ikke andet! For sin Sjæls dyre Frelses Skyld — for at beholde en naadig Gud maa han staa fast paa dette: Guds Ord frem for Konciliebeslutninger; Samvittighedens Stemme frem for Kirkens Lydighedskrav.

I et af sine Skrifter tiltaler Luther Paven saaledes: »Du har taget Beslutning sammen med Koncilierne; men jeg har Lov at bestemme, om jeg vil gaa ind paa det eller ikke. Hvorfor? Fordi det bliver ikke dig, der kommer til at staa og svare for mig, naar jeg skal dø; men jeg maa selv sørge for at have Sagen paa det rene«. Og videre skriver Luther: »Naar du skal til at dø og saa staar paa Paven og Koncilierne og siger: Det har Paven sagt! det har Koncilierne besluttet, de hellige Fædre Augustin, Ambrosius har bestemt det saaledes, da kan Djævelen saa let faa Ram paa dig og give dig den Tanke ind: Hvad, om det var falsk? Hvad, om de havde taget fejl? Og saa staar du der. Derfor maa du holde dig til Samvittigheden, saa du kækt og trøstigt kan sige: Det er Guds Ord, det vil jeg vove Legem og Liv paa og hundredtusind Halse, om jeg havde dem«.

Dette, at et Menneske, naar det kommer til Stykket, selv har Ansvaret for sin Sjæl, og at han derfor har Ret og Pligt til at følge sin Samvittighed, det er en Tanke, som hører den ny Tid til. Alle Mennesker, høje og lave, var Middelalderen igennem opdragne til og indøvede i den Betragtning, at det eneste, man — religiøst — havde Ansvar for, var, at man bøjede sig i Lydighed under Kirken. Saa tog Kirken iøvrigt Ansvaret. En *Samvittighed*, som der kunde være Tale om at følge *imod* den hellige Kirkes Anordninger, — det vidste man ikke, hvad var. Var det noget, saa maatte det være Djævelens Indskydelse. Naar en saadan Enkeltmands-Samvittighed stundom havde rørt sig i et Bryst og fremkaldt Ytringer af Genstridighed mod Kirken, havde man slaaet saadanne Ytringer ned. Men det Øjeblik kom, da Ytringerne ikke længer kunde slaaes ned, — da det sejerrigt blev slaaet fast som en Grundlov for den ny Tid, at et Menneske er bundet af sit personlige Ansvar overfor Evigheden, og at det derfor ikke er raadeligt at handle mod Samvittigheden.

Dette blev givet, vedtaget og kundgiort paa Rigsdagen i Worms Torsdagen d. 18. April 1521, ikke af Kejseren og Rigets Stænder, men af den ene Mand, Manden, som ikke fik Lov at tage »seks Doktorer« med sig, Manden, der ikke maatte sige noget, uden han blev spurgt, Manden Morten Luther fra Wittenberg.

SEKSTENDE KAPITEL.

HVORDAN DET VIDERE GIK I WORMS.

»Jeg er over det, jeg er over det!« raabte Luther med glad Ansigt og oprakte Hænder, da han fra Rigsforsamlingens Møde kom tilbage i Herberget. Og dermed mente han vel ikke andet, end at den med Spænding og Beklemmelse imødesete Begivenhed nu var overstaaet — og det saaledes, at ingen Skade var sket den Sag og det Vidnesbyrd, der var ham betroet. Nu havde han blot at vente paa, hvad han vilde faa at høre fra Kejser og Rigsdag.

Kejseren havde straks næste Morgen Stænderne samlede og forelagde dem en Erklæring, hvori det hed, at han var fast besluttet paa, ligesom sine Forfædre, at støtte den katolske Tro, dens Ordninger og Indretninger. Med sin Privatmening kæmpede denne enkelte Klosterbroder mod den hele Kristenhed, som om den hidtil havde været paa Vildspor. Alle sine Kongeriger og Provinser, Legem og Liv, ja Sjælen selv vilde han sætte ind paa denne Sag. Det havde trukket længe nok ud med denne Sag; nu maatte Forhandlingerne om den have en Ende. Det sikre Lejde skulde staa ved Magt; men derefter skulde der fares frem mod Luther som mod en erklæret Kætter.

Stænderne mente dog, det kunde prøves en Gang endnu at faa Luther til at give efter. De frygtede et Oprør, dersom man gik for rask frem. Og sandt var det, at man f. Eks. havde fundet et Opslag paa Raadhuset i Worms, skrevet i 400 Adelsmænds Navn. Der stod tilsidst: »Slet skriver jeg, men en stor Skade mener jeg, krige med oltetusind Mand vil jeg: Bundschuh, Bundschuh, Bundschuh«. Det sidste Ord hentydede til den Sko paa en Stang, der ved tidligere Bondeoprør havde været Fanemærke, og skulde altsaa varsle om en Forbindelse mellem Riddere og Bønder.

Kejseren lo ad den Slags Demonstrationer, men gik dog ind paa at forlænge Fristen til at forhandle med Luther. Et Udvalg paa ni Medlemmer blev nedsat under Forsæde af Richard af Greiffenklau, Kurfyrste og Ærkebiskop af Trier, en meget god Ven af Kurfyrst Frederik. Ved en tidligere Lejlighed havde Luther vist, at han vilde have Tillid netop til Greiffenklau som Mægler, saa det var tydelig nok Meningen, at en Udjævning af Striden skulde forsøges. Aleander havde gjort hvad han kunde for at forpurre Nedsættelsen af dette Udvalg; thi over det vilde ikke hans og Pavehoffets Aand komme til at raade. Det var en god *tysk* Forsamling, opsat paa at gøre Pavemagten saa meget Afbræk, som ske kunde uden Skade for den katolske Tro. At faa Koncilierne spillet ud mod Paven var for Øjeblikket de tyske Stænders Politik. Og da det nedsatte Udvalg fik Luther for sig, anvendte dets Orfører al mulig mild og alvorlig Overtalelseskunst paa at faa Luther til at slippe sin Paastand om,

at Skriften staar over Konciliebeslutningerne. Især trængte man ind paa ham, for at han skulde opgive sin Opposition mod Kostnitzer-Konciliet. Dersom Luther kunde have givet efter paa dette Punkt, og dersom han i det hele kunde have opgivet sin Paastaaelighed i, hvad man kaldte Trossagerne, saa vilde han til Gengæld have vundet Tilslutning til sit mere ydre Reformprogram af dette Udvalg og dermed af Rigsdagen og det vil sige af det samlede Tyskland. Naar man ved, hvorledes Tyskland siden blev delt i to Parter paa Reformationsspørgsmaalet, ser man det betydningsfulde i Situationen, som den nu forelaa, og føler sig maaske fristet til paa Luthers Vegne at gaa ind paa det tilbudte Kompromis. Men som Luther nu engang havde taget sin Sag op, var det ganske udelukket, at politisk-kloge Beregninger kunde faa Indflydelse paa hans Holdning. Han havde ikke andet at gøre end at staa fast uden at se til højre eller venstre — staa fast paa det, han i sin Sjæls haarde Kampe havde indvundet, disse »Troslærdomme«, der forekom de andre kun at være halsstarrige Indfald.

De andre saa paa *Tilstandene* i Kirken, i Riget, i Samfundet. Dem ønskede de reformerede uden at røre ved Tro og Børnelærdom. Men Luther saa — eller følte — at Troen og Børnelærdommen laa til Grund for Tilstandene, at Skaden for Kirke, Rige, Samfund til syvende og sidst laa i, at det hele var kommen bort fra sin Forbindelse med Gud. Sandheden om Gud var det første. *Den* maatte frem for alt opfriskes og fornyes. En virkelig Fornyelse af Folkelivet maatte begynde med, at Folket igen fandt Vej til Livets Kildevæld.

Derfor var Luther ikke til at rokke fra sit Standpunkt: Samvittigheden i Pagt med den hellige Skrift. Og da man gav ham Udsigt til at faa sin Sag paadømt af et almindeligt Koncilium, fastholdt han, at han kun vilde underkaste sig Konciliets Afgørelse, dersom Konciliet vilde underkaste sig Skriften.

Herpaa strandede dette oprigtig mente Mæglingsforsøg. Og da saa atter Kejseren fremlagde Forslaget om skarp Fremfærd mod den haardnakkede Kætter, kunde ingen sige noget derimod. *Skulde* Luthers Sag drages ind under et retsligt Synspunkt, blev der i Virkeligheden ingen anden Dom at fælde end Fordømmelsesdommen. Forpligtelsen til at være Kirken lydig hørte unægtelig med til den Tids gældende Ret. Og Konciliernes Beslutninger var ligesaa unægtelig Kirkens højeste Afgørelse. Højere Instans gaves ikke. Bøjede man sig ikke for dem, da hørte alt op; da stillede man sig selv udenfor Retssamfundet. Dette, at den enkelte skulde have Lov til at holde sig til Skriften og sin Samvittighed imod Kirkens Afgørelse, var i Virkeligheden en revolutionær Paastand.

Saa fik da Kejser og Rigsstænder — dog først langt hen i Maj, da Kurfyrst Frederik og flere andre var rejst hjem fra Rigsdagen — i Stand en Beslutning, der erklærede Luther fredløs i det tyske Rige.

Kejseren havde ladet Aleander affatte Rigsdagsbeslutningen. I den

blev det forbudt alle og enhver under de strengeste Straffe at huse eller hæle Luther, bespise eller skænke ham, eller yde ham nogensomhelst Haandsrækning. Derimod befaledes det at fange ham og sende ham til Kejseren. Ogsaa alle hans Tilhængere skulde fanges, og deres Gods konfiskeres. Luthers og hans Tilhængeres Skrifter skulde være forbudte og dømte til Baalet.

Det var, med andre Ord, besluttet, at den lutherske Bevægelse skulde knuses. Den verdslige Magt havde sluttet sig til den gejstlige. Kejser og Rige havde sat sit Segl under Pavens Tilintetgørelsesdom.

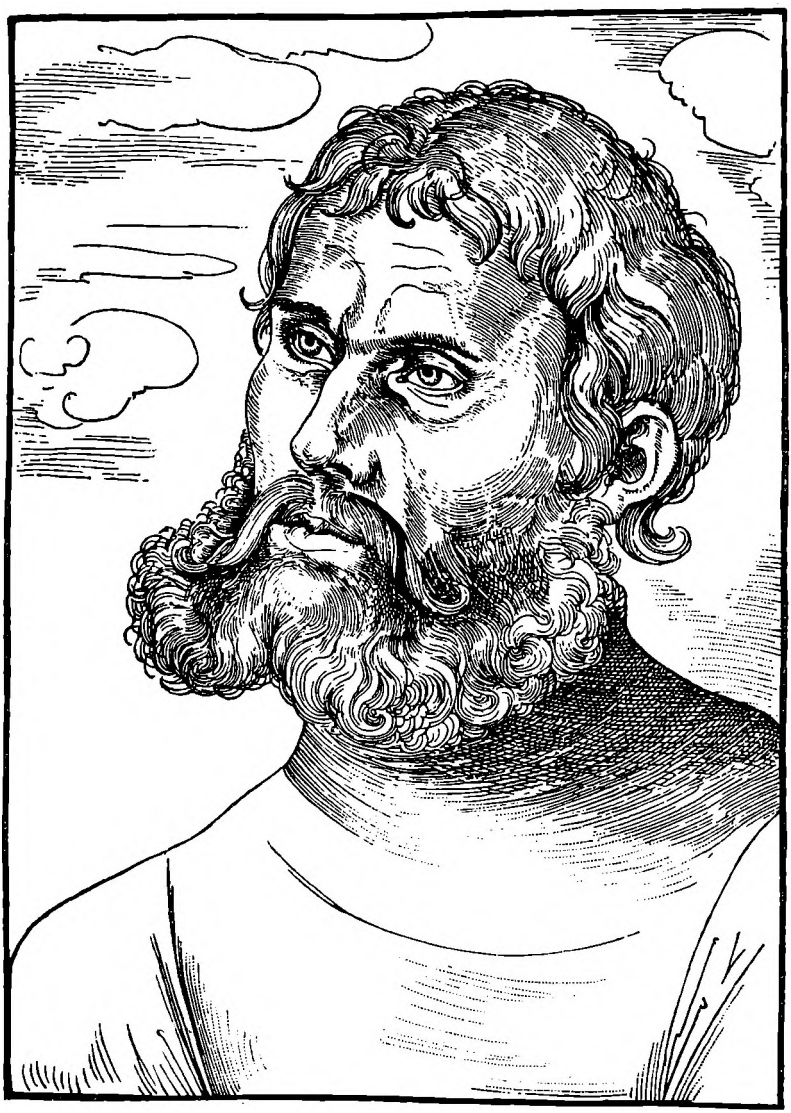
Det eneste, Luther havde reddet i Worms, var det fri Lejde. Det havde Kejseren ikke været at formaa til at bryde. Den 26de April havde Luther tiltraadt Hjemrejsen, altsaa en Tid før Rigsdagen havde taget sin Beslutning. Men Luther kunde ikke være i Tvivl om, hvad den vilde falde ud til, — at naar de 21 Dage, der var indrømmet ham til Hjemrejsen, var forløbne, vilde han staa udleveret, ene, forladt af alle jordiske Magter. Nu kom det saa an paa, hvad Gud vilde gøre. Ham havde han fra Begyndelsen sat sin Lid til, ham alene. Gud havde Legioner af Engle til sin Raadighed. Vilde han sende nogle til Beskyttelse for sin i Verden ensomme Kæmpe?

Ja, vist vilde han det. Og en af de første Majdage, da Luthers lille Køretøj rullede hen gennem Thüringens nysudsprungne Skove, kom de. En Flok Ryttere var det, som brød frem af Skoven, omringede Køretøjet, smed Kusken fra Bukken og satte Luther en spændt Laasbue for Brystet. Amsdorf, der sad ved Luthers Side, protesterede heftigt mod saadan Voldsdaad. Men det var blot beregnet paa at skuffe Kusken. Thi baade Luther og Amsdorf var paa Forhaand indviede i, at der vilde foregaa noget saadant, og at det kom fra Venners Side. Luther var derfor slet ikke forfærdet, da han blev sat op paa en Hest og rask ført afsted gennem Skoven. Man red rundt med ham ad en lang Omvej, og først efter Mørkets Frembrud førte man ham til Bestemmelsesstedet, det højtliggende Slot Wartburg ved Eisenach. Dér fik han et Værelse anvist og en Ridderdragt at tage paa, og saa var der ingen Morten Luther længer, men blot en »Junker Georg«, der var kommen som Gæst paa Wartburg, men som ikke kom noget Menneske ved.

Denne Forsvindingsplan var udklækket i Kurfyrst Frederiks Omgivelser, ogsaa billiget af ham; men han havde frabedt sig at faa Planens Enkeltheder at vide, for at han med Sandhed kunde sige, at han ikke vidste, hvor Luther var blevet af.

Kurfyrst Frederik vilde jo ellers have været den, hvem det var tilfaldet at bringe Wormsbeslutningen om Luthers Paagribelse til Udførelse. Ved Luthers Forsvinden opnaaede han, at der vandtes Tid, og imidlertid kunde Forholdene forandre sig.

Planen var lykkedes fortrinligt. Mange mente, at Luther var slaaet ihjel af Fjender. Albrecht Dürer, den bekendte Kunstner fra Nürnberg, der dengang opholdt sig i Antwerpen, skrev i sin Dagbog: »Har de myrdet ham, saa er han død for den kristelige Sandhed,

Luther som »Junker Georg« paa Wartburg.

og fordi han har straffet det ukristelige Pavedømme, der staar Kristi Frigørelse imod med alle sine tyngende Menneskebud . . . O Gud! er Luther død, hvem skal nu kunne udlægge os det hellige Evangelium saa klart? Ak Gud, hvad kunde han ikke endnu have skrevet i 10

eller 20 Aar! O alle I fromme Kristenmennesker, hjælp mig flittig at begræde dette gudbeaandede Menneske og bede Gud sende os en ny oplyst Mand«.

De i Worms forsamlede Herrer vidste heller ikke, hvad de skulde tro. Mange mente, at Aleander, Pavelegaten, stod bagved det Overfald. Men Aleander anede det rigtige, at det var »den sachsiske Ræv«, der havde en Finger med i Spillet. »Den sachsiske Ræv« var hans Yndlingsnavn til Kurfyrst Frederik og den Form, hvorunder han ydede sin Anerkendelse til de Egenskaber hos denne Fyrste, der, sete med andre Øjne, har skaffet ham Navnet »Frederik den vise«.

SYTTENDE KAPITEL.

WARTBURG. BIBELEN.

Luther var paa een Gang blevet hentet — som Elias i den gloende Vogn — lige op i Himlen. Naar han saa ud af sit Vindue fra Wartburg, var der dybt ned. Hinsides Dalen tabte skovklædte Bjærgrygge sig i det fjerne. Den, der sad her, var oppe over det altsammen.

Paa een Gang ude af det hele! Han, der havde staaet midt i Larmen og Striden og haft Verdens Opmærksomhed henvendt paa sig, var nu, saa at sige, ikke til for nogen undtagen den brave Slotshøvidsmand Hr. von Berlepsch og hans Frue.

Denne fuldstændig skjulte Rolighed skulde jo være et Himmerig, i det mindste efter Kloster- og Studerekammerbegreber. Men for Luther var det en alt for brat Stansning i Farten. Han havde været ude at fare paa Stormens Vinger og vidste nu, til at begynde med, slet ikke, hvad han skulde gøre af Stilheden. Han havde haft alle Muskler og Sener spændt til at brydes med Verden og kunde ikke straks vende Øjet med beskuende Rolighed mod den Himmel, der her var hans eneste Omgivelse. »Jeg vil hellere brænde paa gloende Kul«, skrev han, »end saadan halvt levende raadne op«.

Det var en streng Lektie, han havde faaet for nu, den: at være stille. Han havde sat sig i Lave til saadanne Ting som at gaa igennem Baal, der naaede til Himlen, eller at gaa ind i Byer, hvor Djævle grinte imod ham, talrige som Tegl paa Husene. Og nu skulde han bare denne ene Ting: være stille.

Det lykkedes ham nogenlunde, efterhaanden som han fik fat paa sine Bøger og Manuskripter og kom i Arbejde. Da kunde han opleve Stunder af nyfødt, lykkelig Sjælero. Han kunde sidde helt optaget af den spændende verdenshistoriske Begivenhed, om nu den dér lille Fugl vilde vove sig helt hen og tage Brødkrummerne, han havde lagt til den og dens Kammerater i Vindueskarmen.

Men ligesom i Solskin ikke blot Sommerfuglene flyver, men ogsaa Snogene kommer frem, saaledes fik ogsaa Luther i Feriedagene paa Wartburg, hvor han ikke havde Verden at slaas med, desto mere at brydes med i sin egen Natur. »Jeg er i denne Ørken givet 1000 Djævle til Pris«, skriver han i et saadant anfægtet Øjeblik.

Og naar Luther taler om »Djævle«, er det ikke i blot figurlig Forstand. Han følte sig overbevist om, at der var alt muligt Djævlekram paa Færde for at gøre det af med ham. »Da jeg«, fortalte han mange Aar senere, »i Aaret 1521 rejste fra Worms og blev sat som Fange paa Wartburg, da sad jeg fjernt fra Folk i en Stue, og der kunde ingen komme til mig, uden to adelige Drenge, som to Gange om Dagen bragte mig Mad og Drikke. Nu havde de bragt mig en Sæk Hasselnødder, som jeg af og til spiste af, og som jeg havde sat ned i en aflaaset Kasse. Da jeg om Natten gik til Sengs, klædte jeg mig af i Stuen, slukkede Lyset, gik ind i Kammeret og lagde mig i Sengen. Da regner det med Hasselnødder over mig; de slog mægtig haardt mod Bjælkerne, den ene efter den anden, de brasede mod min Seng; men jeg brød mig ikke derom. Da jeg nu havde blundet et Øjeblik, begynder der saadan en Støj paa Trappen, som om man rullede en Mængde Tønder ned ad den. Og dog vidste jeg, at der var lukket saaledes for Trappen med Kæder og Jærn, at ingen kunde komme op. Det blev ved at rulle med Tønder derude. Jeg staar op, gaar ud paa Trappen, vil se, hvad der er paa Færde: da var der lukket for Trappen. Da sagde jeg: Er det dig, saa lad det være dig! Jeg befaler mig den Herre Kristus, om hvem der er skrevet: Alle Ting har du lagt under hans Fødder! Og jeg lagde mig igen til Sengs.«

Dersom denne Histories naturlige Sammenhæng skulde opklares, vilde sagtens enhver moderne Forhørsdommer først tage de »to adelige Drenge« for sig og undersøge, om de kunde ordentlig bevise deres Alibi. Men denne Side af Sagen interesserer mindre. Det er Luthers Person, der interesserer, saaledes som *den* træder os i Møde gennem Begivenheden. Enhver kunde i de Dage tænke sig Djævelen rumstere udenfor hans Sovekammerdør. Men hvor mange kunde staa i Døren og sige: Er det dig, saa lad det være dig! Jeg befaler mig den Herre Kristus!

Her har vi den Morten Luther, der i sin Herres Navn tager det op med Satan selv og — efter Sagnet — kyler ham Blækhuset i Hovedet, da han paa Wartburg kommer ind og vil forstyrre hans Arbejde.

Og det maa indrømmes, at Satan har god Grund til at ville forstyrre ham. Thi kiger vi Luther over Skulderen, som han sidder ved sit Blækhus, vil vi opdage, at han skriver paa en Bibel for Folket. En *Oversættelse* af Bibelen kunde vi ogsaa sige; men det i sig selv var ikke saa farligt. Tyske Bibeloversættelser havde der været 14 af inden Luthers Dage; men deres Eksistens havde Satan ikke behøvet at tage sig nær: Ingen af dem havde haft nogen syn-

derlig Udbredelse, og et Middel til kristelig Folkeoplysning har de neppe egnet sig til at blive. For det første var det andenhaands Arbejde, ikke Gengivelser af den oprindelige hebraiske og græske Tekst, men af den gamle latinske Oversættelse, og denne var gengivet saaledes, at den latinske Sprogbygnings Knokler hele Vejen stak frem.

Anderledes med det Arbejde, Luther her havde lagt Haand paa. Han havde Grundteksten for sig og gengav den i det gode tyske Folkemaal, saa det blev en Fornøjelse at læse den. Det viste sig

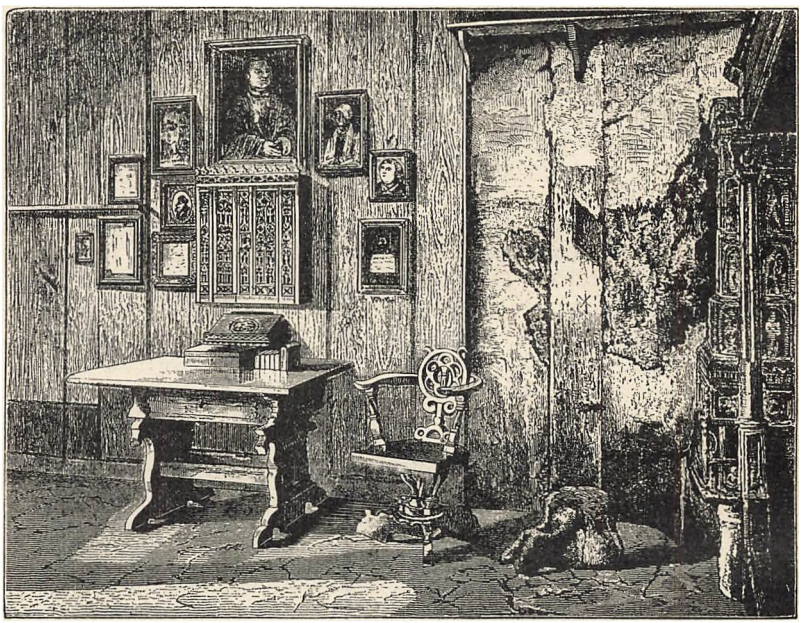

Fig. 29. Luther-Værelset paa Wartburg.

da ogsaa, da foreløbig det ny Testamente udkom næste Aar, at det første Oplag solgtes paa et Øjeblik, skønt Prisen var temmelig høj, $1^1/_2$ Gylden, hvilket dog ikke var Luthers Skyld, da han ikke tog noget Forfatterhonorar. Og at Bogen ikke blev købt for at lægges paa Hylden, derom har vi blandt mange Vidnesbyrd ogsaa et fra en Modstander af Luther, der fortæller, hvorledes »Skomagere, Kvindfolk og alle mulige Lægfolk, som blot nogenlunde havde lært at læse Tysk, slugte det ny Testamente, som om det var Kilden til al Visdom. De gik med Bogen i Lommen og læste i den hvert Øjeblik og bankede Indholdet ind i Hovedet, saa at de paa et Par Maaneder blev i Stand til at tage det op, ikke blot med Lægfolk af

det katolske Parti, men med Munke og Præster, ja selv med Magistre og Doktorer i Teologien, og kunde disputere med dem om Troen og Evangeliet.« Der var adskillige ældre Folk, som tog fat paa Abc'en og lærte sig at læse for Bibelens Skyld. Der udkom Hjælpemidler til tysk Sprogundervisning, hvis Udgivere i Fortalen begrundede deres Foretagende med, at der var opkommen saadan en stor Lyst hos Folk til at kunne læse i Bibelen.

Det var netop, hvad Luther havde ønsket: at faa Bibelen udbredt blandt Folket. Bibelen — det følte han — havde han med sig, om han saa havde baade gejstlige og verdslige Myndigheder imod sig. Med Bibelen skulde der gaa Lys ud over Landet. Og Bibelen i Folkets Haand skulde blive den aandelige Autoritet, der kunde træde i Stedet for den tyranniske romerske Autoritet. Bibelen, saaledes som den udlægger sig selv for den jævne, sunde aandelige Forstand, skulde være Regel og Rettesnor for kristelig Lære og kristeligt Liv. Det var ganske, som Luther vilde have det, naar Folk, efter hvad der berettes, meget ofte tog deres ny Testamenter med i Kirken, og det skønt de var trykte i stort Folioformat, og sad og fulgte med i den Tekst, Prædikeren udlagde, for at se, »om det ogsaa stemmede«.

Selvfølgelig kunde paa den Maade Per og Povl faa nok af Indvendinger at gøre, dersom Prædikenen skulde stemme med Tøddel og Bogstav i Bibelen. Men hvad Luther mente, var, at den skulde stemme med Helheden i Bibelen, med Bibelens væsentlige Indhold, med den Kærne i Bibelen, som er *Evangeliet*. For Luther var Bibelen aldeles ikke en Koran, falden ned fra Himlen, en Samling af Optegnelser, alle lige sande og lige guddommelige. For Luther var Bibelen en Bog til Læsning, til Studium, til Tilegnelse. Og naar man skal læse og tilegne sig noget, gælder det om at faa fat paa det væsentlige, holde sig til *det* og lade det uvæsentlige fare. For Luther havde det, der handlede om *Troen*, vist sig som det væsentlige Indhold i Bibelen. Og naar han da fandt Bibelsteder, der efter hans Skøn satte *Gerningerne* højere end Troen, saa skød han disse Bibelsteder til Side som uvæsentlige. »Naar man trænger ind paa dig,« skrev han, »med Bibelsteder, der taler om Gerningerne, og som du ikke kan faa til at passe sammen med de andre, saa skal du sige: da Kristus selv er Skatten, med hvem jeg er løskøbt og frigjort, saa spørger jeg slet ikke efter det ene eller det andet Skriftsprog, hvorved Gerningernes Fortjenstlighed kunde gøres gældende og Retfærdiggørelsen ved Troen omstyrtes. Nej, jeg har ham paa min Side, han er Mester og Herre over Skriften; ham vil jeg holde mig til; thi jeg ved, at han vil ikke lyve eller forføre mig. Og du kan længe nok raabe paa, at Skriften ikke stemmer overens med sig selv. Det er dog umuligt, at Skriften skulde slaa sig selv for Munden; det er kun de grove, uforstandige og forhærdede Hyklere, som mener dette. Derfor maa du se til, hvorledes du faar de

Skriftsprog til at rime sammen, som du siger, ikke stemmer overens. Jeg holder mig til ham, som er Skriftens Herre og Mester.«

Som man ser, er Luther ingenlunde til Sinds at lade sig tyrannisere af Skriftens Enkeltheder. Det er Skriften *som Helhed,* han anerkender som Regel og Rettesnor, og de stridige Enkeltheder maa finde sig i at blive ved Fortolkning bragte til at stemme med Helheden. Skulde det vise sig umuligt at faa dem saaledes fortolkede ind i Helheden — hvad Luther dog højst nødig indrømmer Muligheden af — da kasserer han uden videre disse Enkeltheder.

Saaledes skriver Luther paa sine ældre Dage (1542) om Jakobs Brev, det Skriftstykke, han havde vanskeligst ved at forlige sig med, fordi det synes at prise Gerningerne paa Troens Bekostning:

»Jakobs Brev gør os mange Bryderier. Det er det, Papisterne klamrer sig til og stiller foran alt andet. Min Fremgangsmaade har hidtil været den, at jeg har holdt paa det Brev og udlagt det efter de andre bibelske Skrifters Tankegang; thi det gaar ikke an at udlægge noget af det Brev saaledes, at det kommer til at stride mod den klare Tankegang i Skriften som Helhed. Men vil man ikke lade mine Udlægninger gælde, da vil jeg gøre kort Proces med Brevet. Jeg vil tage og smide Jakel i Ovnen ligesom Præsten i Kalenberg.«

Om Præsten i Kalenberg gik den Historie, at han havde varmet sin Stue med de tolv Apostles udskaarne Træbilleder. Da han kom til Jakobus, sagde han: Buk dig, Jakel, du skal i Ovnen!

Denne mildest talt pietetløse Fremgangsmaade er altsaa i et nidkært Øjeblik blevet fremstillet af Luther som Forbillede ved Behandlingen af et nytestamentligt Skrift, der ikke vil lade sig bringe i Samklang med de andre Skrifter, især med Johannes' Evangelium, Pauli Breve til Romerne, Galaterne og Efeserne, og Peters første Brev. Det er for Luther Hovedværkerne i det ny Testamente; det er dem, der »ret viser os Kristus«. De andre Skrifter, der ikke i den Grad lader Kristus og hans Forsoning træde frem, kommer ikke saa højt i Rang. De er ganske vist gudindblæste, men i lavere Grad. Men selv i det kære Galaterbrev kan Paulus forsøge at godtgøre sin Tankegang med noget, hvorom Luther dømmer, at det er for svagt til at tjene som Bevis.

Og staar han saaledes overfor det ny Testamente, kan det ikke undre os, at han vælger og vrager i det gamle. Første Mosebog sætter han meget højt, men om Moses maaske ikke har skrevet den, om i det hele taget flere af det gamle Testamentes Bøger har været omarbejdede, hvad gør saa det? Og om Forfatterne ikke altid byggede med lutter Guld, Sølv og Ædelstene, men ogsaa af og til anvendte en Smule Hø, Straa og Træ, saa bliver dog altid Grundvolden tilbage. Det andet faar man lade Dagens Ild fortære. Saaledes gør vi jo ogsaa med Augustins Skrifter, siger Luther.

Om Bogstavtrældom under Skriften var der altsaa ikke Tale hos ham. Dersom han en og anden Gang kunde begynde at presse andre

med Skriftens Bogstav, var det af den Slags Inkonsekvenser, en kraftig og brusende Natur let vil komme til at gøre sig skyldig i. Selv gav Luther aldrig Afkald paa sin kristne Ret og Frihed til suverænt at veje, maale og vrage paa det bibelske Omraade. Han følte sig nemlig aldeles sikker paa, at den Aand, der var i ham, stemmede med den Aand, der var i Bibelen, og at den Kritik, han øvede over Skriftens Enkeltheder, var indgivet ham af Skriftens Helhed, — at det altsaa paa en Maade var Skriften, der gennem ham øvede Kritik over sig selv. Der dannede sig for ham under hans indtrængende Bibelstudium noget, der kunde kaldes Bibelen i Bibelen, Evangeliet i Evangeliet. Og *det* var Autoriteten; det blev for ham Reglen og Rettesnoren; derefter skulde alle Enkelthederne fortolkes. Men mod en hvilken som helst Regel og Fortolkningsmaalestok, som ikke var Skriften iboende, protesterede Luther udtrykkelig, hvad enten det skulde være den apostoliske Trosbekendelse eller Kirkelæren. Nej, omvendt skal Trosbekendelse og Kirkelære netop bedømmes efter Skriften, d. v. s. efter Skriftens Helhed og samstemmende Enhed. Det modsatte, hævder Luther, vilde være at trykke Skriften ned under Kirken, medens det dog er Guds Ord, der skaber Kirken, og ikke først Kirken, der frembringer Guds Ord.

Det ny Testamente paa Tysk. Wittenberg. Saaledes (uden Tilføjelse af Luthers Navn) lød Titelen paa den Oversættelse, der forelaa trykt i September 1522, og hvoraf Luther sendte et af de første Eksemplarer til Hr. von Berlepsch, Slotshøvidsmanden paa Wartburg, under hvis Vinger han Aaret i Forvejen havde siddet og udarbejdet Værket.

ATTENDE KAPITEL.

CARLSTADT OG PROFETERNE FRA ZWICKAU.

Ved sin Forsvinden fra Wartburg blev Luther for en Stund taget bort baade fra Venner og Fjender. Og Vennerne var ham maaske i Øjeblikket de farligste. Dersom Luther ikke var blevet nødt til det meste af et Aar at sidde stille og samle sig, — dersom han i fuld Kampglød var kommen hjem til Wittenberg lige fra de bevægede Dage i Worms, havde han maaske ikke kunnet staa blandt sine opildnede Tilhængere med et roligt Sinds Overlegenhed, men kunde let have ladet sig rive med til saadanne forhastede Skridt, som det bagefter vilde have faldet ham vanskeligt at tage Foden tilbage fra. Nu blev det ham givet som Tilskuer fra det fjerne at iagttage Begivenhedernes Gang, indtil han, i rette Øjeblik, med hele

sin Anseelse og Myndighed i Behold, kunde træde frem paa Skuepladsen og lede Bevægelsen ind i sin rette Bane.

Og hvad var det da, der foregik i Wittenberg og Omegn, medens Luther sad paa Wartburg? Det var en Række Forsøg paa at praktisere Ideen om et Kristenmenneskes Frihed. Luther havde skrevet om det. Nu skulde det være Alvor.

Det begyndte med, at nogle Præster satte sig ud over Cølibatsforpligtelsen og tog sig Hustruer. Og dette var ikke andet, end hvad Luther ligefrem — som vi erindrer — havde givet Anvisning paa. Men nu optraadte en Præst og Universitetskollega af Luther, Andreas Carlstadt, med en Frihedsfordring, der gik videre. Han hævdede, at ogsaa Munke og Nonner skulde frit kunne forlade deres Kloster og gifte sig. Dette var et meget større Brud med nedarvet Velanstændighedsfølelse. Præsternes Tvang til ugift Stand beroede kun paa et kirkeligt Magtsprog; men Munkenes og Nonnernes beroede paa et frivillig aflagt Løfte og var væsentlig medhørende til det Liv i større Hellighed, disse Mænd og Kvinder for Kristi Skyld havde forpligtet sig til. I sig selv kan et Munkeløfte ikke siges at stride mod et Kristenmenneskes Frihed. Tværtimod; den, der er fri, maa ogsaa have Frihed til at binde sig ved et Løfte, hvad Luther netop bemærkede mod Karlstadt. »Du gode Gud,« skrev han fra Wartburg, »vore Wittenbergere vil nu ogsaa give Munkene Koner. Men mig skal de ikke faa paanødt nogen.«

Det Spørgsmaal om Munkeløfterne, som Karlstadt havde rejst, vedblev dog at beskæftige Luther i hans Ensomhed og gav ham saa meget Hovedbrud, som han ikke længe havde haft. Spørgsmaalet maatte blive, om Munkeløfterne stred mod Evangeliet. I saa Fald vilde det være syndigt at holde dem. Men *om* de stred mod Evangeliet, det kom an paa, i hvad Aand de var aflagt. Dersom en Mand var blevet Munk i den Tanke derved at erhverve sig Fortjenester overfor Gud, da stred dette klarlig mod den evangeliske Grundsætning om, at Troen er det eneste, som retfærdiggør, og da maatte vedkommende helst opgive sit Løfte og gaa ud af Klosteret saa snart som muligt og tage fat paa at tjene Gud og Næsten med nyttigt Arbejde og virkelige Kærlighedsgerninger i Stedet for at spilde sit Liv paa Opfyldelsen af Pligter, Gud ikke havde befalet, men som han havde lavet sig selv. Noget andet var, dersom Klosterløftet var aflagt i fri evangelisk Aand, eller dersom man, efter at være blevet evangelisk oplyst, vilde forny det i den Aand. Der har altsaa forresvævet Luther en Tanke om en Slags reformeret Munkevæsen, et Klosterliv, Mennesker hengav sig til som til et virkeligt Kald, af Aandens Drift, og hvor man altsaa aflagde Løftet uden nogen Tanke om, at man derved fortjente sig Frelse og Salighed. Men hvor mange af de nuværende Munke, spørger Luther, vilde vel have aflagt Løftet, dersom de ikke havde kunnet gøre det i denne Tanke om at tjene Salighed derved. Han selv vilde i hvert Fald ikke have

gjort det. Og det staar kun som en tvivlsom Mulighed for ham, at i det hele nogen vil kunne gøre det uden Selvskuffelse.

Medens Luther saaledes overvejede Mulighederne for en evangelisk Reformation af Klostervæsenet, havde Carlstadt altsaa rask udstedt Løsenet: Ud af Klostrene! Og det varede ikke længe, før Augustinerne i Wittenberg, Luthers Klosterfæller, vedtog, at Klostertvangen var uevangelisk, og at det derfor skulde staa enhver Broder frit for at forlade Klosteret.

Nu derfor straks at løbe ud paa Gaden, saa længe de ikke havde faaet andet Sted at være, var jo ikke Klosterbrødrenes Sag. Men saa gik de ind i deres Klosterkirke og gav sig til at jævne Altrene med Jorden. Altrene var de Steder, hvor mumlende Præster plejede at staa og foretage Indvielser af Brød og Vin, ikke for at uddele det til en Menighed, men for derved, som de mente, at gentage Jesu Kristi Offer — saa at sige paa ny lade ham bløde, og derved hver Gang paa ny forsone Guds Vrede. Altsaa, af Nadverbordet havde man gjort et Offerpræste-Alter, og af den Slags plejede der at være flere i hver Kirke. Men mod dette Afgudsoffervæsen havde Luther jo skrevet. Og nu havde en lille enøjet Augustinermunk, Gabriel Zwilling, i nogen Tid prædiket ivrigt og flammende fra Klosterkirkens Prædikestol mod disse Privatmesser og de dertil hørende Altre. Og det endte altsaa med, at Munkene rev Altrene om.

I Stedet for »Messeofferet« vilde man have en virkelig Nadver efter Herrens Indstiftelse, altsaa »i begge Skikkelser«, d. v. s. saaledes, at Nadvergæsterne fik Vinen med — ikke nøjedes med at faa Brødet, medens den tjenstgørende Præst alene drak af Kalken, saaledes som Skikken hidtil havde været, naar der overhovedet *var* Nadvergæster. Kravet om Indførelse af Nadveren i begge Skikkelser havde jo været fremført af Luther. Men Carlstadt erklærede det nu ligefrem for en Synd at deltage i en Altergang uden Kalken. Her fremtræder tydeligt Forskellen mellem de to Mænd. Luther kunde finde sig i en forkert Kirkeskik, indtil den med Lempe kunde blive ændret og rettet. Han havde Fornemmelsen af, at det fuldkomne jo dog aldrig naas, — at man i saadanne Ting maa nøjes med Tilnærmelser, og at den, der slet ikke kan finde sig i Forkertheder, ender med at faa gjort rent Bord. Carlstadt derimod gik frem med en vis ubønhørlig Logik: Enten maa Tingen være rigtig eller forkert, og er den forkert, bliver det *Synd* at deltage i den.

I Julen holdt Carlstadt Altergang under begge Skikkelser og fortsatte dermed flere Søndage, ofte med mange hundrede Altergæster. Skriftemaal holdtes ikke foran Altergangen. Det var unødvendigt, hævdede Carlstadt.

Det mærkedes i det hele snart, at Carlstadt havde faaet den store Fejekost i Gang i Wittenberg. Mod Helgendyrkelse og mod Billeder i Kirkerne prædikede han og hans Discipel Gabriel Zwilling

med stor Iver. Og da Øvrigheden ikke hurtigt nok vilde fjerne Billederne, begyndte Menigheden i nogle Kirker paa egen Haand at gøre det. Ogsaa andre Udskejelser forefaldt. Saaledes trængte en Del Studenter og andre unge Mennesker en Dag ind i Sognekirken, tog Messebøgerne og drev Præsten fra Alteret. At slaa Ruder ind hos gejstlige Personer, blev en ret almindelig Sport. Byens Raad maatte give Barfodmunkene en Sikkerhedsvagt; thi Studenterne havde villet storme deres Kloster og havde virkelig faaet fat paa et Alter af Træ, som de spliltede ad.

Kurfyrsten gjorde vel nogle svage Forsøg paa at holde igen; men i det hele lod han Tingene gaa, som de vilde. Der vilde maaske komme noget godt ud deraf. Carlstadt indvarslede jo en ny evangelisk Kirkeordning, der skulde bringe stor Velsignelse, ikke mindst gennem en »Fælleskasse«, hvoraf Enker og faderløse skulde underholdes, og som tillige skulde være en billig Laanekasse for Haandværksfolk. Der var Planer nok i Gære. Skænkestuer og Utugtshuse skulde afskaffes. Alt godt skulde komme med den ny Menighedsorden. Men foreløbig gik alting i Skuddermudder, og der var ingen anden Orden end den, at enhver Præst gjorde, hvad han vilde. Al Sjælesorg hørte op. Ingen tog sig af de syge og døende.

Fig. 30. Filip Melankton.

Og nu kom oven i Købet »Aanden« til Wittenberg. Det var tre Mænd fra den sachsiske By Zwickau, der bragte den ved Nytaarstid 1522. De to var Vævere, den tredje en studeret Mand. Alle hørte de til en nydannet Menighed, der stod paa, at man som Kristen hverken behøvede Præster eller Bibel, man havde nok i den Helligaands Vidnesbyrd i Hjertet. Disse Mænd meldte sig hos Melankton og Carlstadt, beraabte sig paa Luthers Lærdomme og paastod iøvrigt, at de var kaldede af Gud selv som Profeter til at udbrede den rette og sande Lære om, at alt Lys meddeles umiddelbart af Aanden. Der stod nu Carlstadt, den lærde Professor, med al den Viden, han havde øst af Skriften gennem et møjsommeligt Studium. Han mente at vide Besked om, hvad der var evangelisk og kristeligt. Men ét eneste Ord af »Aanden« kunde omstyrte det altsammen. Karlstadt overgav sig. Han pakkede sin teologiske

Dømmekraft sammen og gik ind paa for Fremtiden at lade sig bestemme af Aandens Indgivelser. Han kunde i de følgende Dage komme ind til en Haandværksmand og spørge ham, hvorledes han havde forstaaet det og det Skriftsted. Thi Gud aabenbarede jo for de umyndige, hvad han havde skjult for de vise og forstandige.

Men dersom Lys og Sandhedserkendelse saaledes blev givet umiddelbart af Aanden, hvad skulde da Undervisning nytte? Carlstadt meddelte fra sit Universitetskateder, at han var kommen til den Erkendelse, at han ikke længer kunde indlade sig paa at være Lærer for nogen. Herren havde forbudt Disciplene at lade sig kalde Mester. En sand Kristen kunde derfor ikke beklæde nogen akademisk Værdighed. Det var i det hele taget unyttigt, ja hindrende for Saligheden at stræbe efter Lærdom.

Med denne Forkyndelse af Universitetsprofessoren stemmede det jo godt, naar Rektoren ved Byens Drengeskole fra Skolevinduet bad Folk for Guds Skyld tage deres Børn ud af Skolen.

Virkelig blev flere og flere grebne af Aanden. Drengeskolen lukkedes. Studenterne begyndte at rejse hjem, og hvor de kom hen, bragte de den ny Oplysning med sig, at det var rent galt at studere; man burde lære sig et Haandværk. Professorerne rystede paa Hovedet og gjorde sig allerede færdige til at rejse bort fra den By, hvor man havde saa lidt Brug for dem. Ogsaa Melankton, der fra først af havde været lige ved at lade sig imponere af Zwickauprofeterne, men som nu begyndte at kende »Aanden« af dens Frugter, agtede, naar Paasken kom, at vende Wittenberg Ryggen.

NITTENDE KAPITEL.

LUTHERS HJEMKOMST TIL WITTENBERG.

Nu kom Luther hjem. Nu *maatte* han hjem, hvor meget end Kurfyrsten søgte at formaa ham til at blive i det sikre Skjul. Skulde Luther vedblive at føje Kurfyrsten? Var maaske Luther ikke selv en Fyrste, — havde han ikke i Wittenberg sit lille Rige, og viste det sig ikke nødvendigt, at han kom og varetog sit Riges Tarv?

Studierne i Forfald — Teologien foragtet — Universitetet i Opløsning, — det var just, hvad der skulde til for at vise Luther rigtig klart, at Bevægelsen var kommen af Sporet. Thi Teolog var Luther med Liv og Sjæl. Præst, romersk Offerpræst, kunde han give Afkald paa at være; Munk var han i Grunden færdig med at være; men Teolog var og blev han. En reformatorisk Bevægelse, der vilde sætte Teologien til Side for en Uldvævers Syner og Aabenbaringer — nej, her stod Luther imod. Teologien, den evangeliske bibelske Teologi,

hvori han var en kyndig og uddannet Mester, var, næst Gud, denne Reformators faste Borg.

Luther maatte hjem — hjem at *styre*. Havde han i Worms staaet som en tapper tysk Ridder, hvem ogsaa den djærve Georg Frundsberg havde klappet paa Skuldren og beundrende anerkendt, saa var det nu Tid for ham at indtage sit Sæde blandt tyske Fyrster og Regenter og begynde at udfolde den retledende og fredstiftende Myndighed, der gjorde ham til selve Kejserens Overmand.

Foreløbig er rigtignok Luther kun en stakkels Flygtning, der maa rejse formummet som »Junker Georg« og passe vel paa ikke at blive opsnappet af *Hertug* Georg, gennem hvis Landomraade en Del af hans Rejse gaar. Og foreløbig kan det se haabløst nok ud for ham. Hvem véd, om han i Wittenberg — og dermed i Tyskland — vil kunne vende Strømmen, eller om den blot vil skylle ham til Side. Den har allerede faaet en mægtig Fart. For de flestes Øjne ser det ud, som om Lutheriet allerede er løbet ud i Vildskab og snart vil have sunget sit sidste Vers.

Men hvad Luther angaar, da er hans Holdning tillidsfuld nok under denne hans Hjemrejse. Det Brev, han skrev undervejs og sendte foran sig til Kurfyrst Frederik, er — hvad Aanden angaar — ikke en Undersaats Brev, men en Fyrstes Skrivelse til en anden Fyrste.

»Jeg har nu«, hedder det i Brevet, »længe nok føjet Eders kurfyrstelige Naade og holdt mig skjult i et Aar for at tjene Eder. Thi at jeg ikke har gjort dette af Frygt, det véd Djævelen meget godt . . . Men nu er Hertug Georg langt fra at kunne lignes endog blot med en eneste Djævel . . . Eders kurfyrstelige Naade maa vide, at jeg kommer til Wittenberg under meget højere Beskyttelse end Kurfyrstens. Jeg har da heller ikke i Sinde at bede om Beskyttelse af eders kurf. Naade. Nej, jeg mener, jeg kunde snarere beskytte eders kurf. N., end I kunde beskytte mig. Ja, hvad mere er, dersom jeg vidste, eders kurf. N. kunde og vilde beskytte mig, saa vilde jeg ikke komme. Disse Sager skal og kan intet Sværd raade eller hjælpe paa; Gud maa her klare det alene, uden al menneskelig Indblanding. Derfor, hvem der har mest Tro, han vil her være den bedste Beskytter. Og da jeg nu nok kan mærke, at Eders kurf. N. endnu er helt svag i Troen, kan jeg paa ingen mulig Maade anse eders kurf. N. for den Mand, der skulde kunne beskytte eller redde mig.

Men da nu eders kurf. Naade forlanger at vide, hvad I skal gøre i denne Sag, og tilmed mener, at I har gjort for lidt, saa svarer jeg underdanigst herpaa: Eders kurf. N. har allerede gjort alt for meget og skal slet ingen Ting gøre. Thi Gud vil og kan ikke lide eders k. Naades eller min Indblanding. Han vil have sig denne Sag overladt, — det har eders fyrstelige N. at rette sig efter . . .

Siden jeg altsaa ikke vil gøre, hvad eders kurf. N. siger, saa er eders kurf. N. uden Ansvar for Gud, om jeg skulde blive fanget eller

slaaet ihjel. Og overfor Mennesker skal eders k. N. forholde sig saaledes: nemlig som Kurfyrste være Øvrigheden lydig og lade hans kejserlige Majestæt frit raade i eders k. Naades Stæder og Lande og over Legem og Gods, saaledes som det sig hør og bør efter Rigets Orden, og slet ikke sætte Magt mod Magt, ifald de vil fange eller dræbe mig Thi Magten skal ingen bryde eller modstaa, uden han alene, der har indsat den, ellers er det Oprør imod Gud. Men jeg haaber, de vil bruge deres Fornuft og indse, at eders kurf. N. er født i en for høj Vugge til selv at blive Stokmester over mig. Naar eders kurf. N. lader Porten staa aaben og lader dem have frit kurfyrsteligt Lejde, dersom de selv kommer for at hente mig, eller deres Sendebud, saa har eder kurf. N. gjort Lydigheden Fyldest. Thi Kristus har ikke lært mig at være en Kristen til nogen andens Skade. Men skulde de blive saa ufornuftige at befale eder selv at lægge Haand paa mig, saa skal jeg til den Tid nok sige eders kurf. N. hvad der bør gøres. Jeg vil holde eders kurf. N. fri for al Skade og Fare paa Sjæl, Legeme og Gods, hvad min Sag angaar, og det hvad enten eders kurf. Naade tror det eller ikke.

Hermed befaler jeg eder i Guds Naade, Resten vil vi tale videre om, naar Behov gøres. Dette Brev har jeg kun skrevet i Hast, for at Rygtet om min Ankomst ikke skal forurolige Eders kurf. N. Thi dersom jeg vil være en sand Kristen, saa skal og maa jeg være alle til Trøst og ingen til Skade. Det er en ganske anden Mand end Hertug Georg, jeg har Krig med; han kender mig saare vel, og jeg kender ogsaa ham ret godt. Dersom eders k. N. blot troede, saa skulde I se Guds Herlighed; men da I ikke tror, saa har I heller intet set. Gud være elsket og priset i al Evighed! Amen.«

Dette Brev giver os et Indblik i det høje Trosmod, der bar Luther i dette for ham selv og hans Sag saa kritiske Øjeblik, da han drog fra Wartburg til Wittenberg. Han drager frem som den, der har sin Støtte i sig selv og ikke ser sig om efter nogen beskyttende Magt paa Jorden.

Dersom vi ellers vil se et Glimt af ham paa Rejsen, da kan vi slaa Følge med to Studenter fra Schweiz, der er paa Vej til Wittenberg og d. 3die Marts tager ind i Værtshuset Sorte Bjørn i Jena. Der ser de en Mand i Ridderdragt sidde ved Bordet med Haanden paa Sværdknappen, fordybet i Læsning. Han ser op fra Bogen, hilser dem venligt og giver sig i Samtale med de unge Mennesker om forskellige lærde og gudelige Sager. En af dem faar Lejlighed til at kaste et Blik i Bogen, han har lagt fra sig, og ser, at det er en hebraisk Bog. De mente da, Ridderen maatte være Ulrich af Hutten. Imellem Gæsterne faldt Talen paa Luther. En mente, Luther maatte være enten en Engel fra Himlen eller en Djævel fra Helvede; men han for sit Vedkommende vilde gerne give ti Gylden for at holde sit Skriftemaal for Luther. Den fremmede Ridder, hvis Væsen og Tale stemmede saa lidt med hans Dragt, vakte mere og mere Opmærksomhed. Tilsidst sagde Værten ligefrem til ham, at

han var nok Luther. »De dér vil gøre mig til Hutten«, svarede han, »og I gør mig til Martinus Luther; nu bliver jeg nok snart til Martinus Markolfus!« Dermed tømte han sit Krus og rejste sig for at gaa ind paa sit Værelse. Studenterne bad han, naar de kom til Wittenberg, at hilse Dr. Hieronymus Schurf fra ham. Fra hvem? spurgte de. »Sig ham blot: Den, som kommer, sender Dem sin Hilsen.«

Da de to Studenter nogle Dage senere traadte ind til Hieronymus Schurf, sad Riddersmanden fra Sorte Bjørn i hans Stue. Det var Luther. Han var nu i Wittenberg igen.

Søndag d. 9de Marts 1522 var han atter kommen i Munkedragten og stod paa sin gamle Prædikestol. Otte Dage efter hinanden prædikede han. Nu skulde det ham betroede Guds Ord kraftig lyde og genoprette sit vaklende Herredømme. Den Luther, der her stod paa Prædikestolen som i sin Skanse, var den samme faste Skikkelse, der i Worms havde budt Kejser og Pave Trods. Men der var her et Præg af rolig Klarhed og hjertevindende Mildhed over ham, som overraskede dem, der kun kendte ham fra hans Skrifter, saaledes de ny Studenter. »Hvem der én Gang har hørt ham«, skrev en af disse til sin Hjemstavn, »maatte være en Sten, hvis han ikke ønskede at høre ham igen og atter igen.« Luther stod ikke her og slyngede Tordenkiler; de kunde let være prellet tilbage. Han kom ikke over de udskejende som et Stormvejr; man véd jo ogsaa, at Stormen ikke faar Manden til at lægge Kappen, men kun at svøbe den tættere om sig. Nej, Luther stod som Udøver af den lige saa milde som alvorlige Magt, der faar al Modstand til at strække Gevær. Hans Vældighed bestod her i det Greb, han havde, paa at tage sine Tilhørere lige om Hjertet.

Hans Prædikener gik ud paa at faa slaaet fast den kristelige Grundsætning, at man maa læmpe sig efter hinanden overalt, hvor det paa nogen Maade er muligt og forsvarligt. Det var jo meget godt, at de i Wittenberg var bleven saa stærke i Troen og ikke vilde lade sig Evangeliet frarøve. Lad kun Troen være fast og urokkelig. Men der er noget andet, som hedder Kærligheden; den skal ikke paa den Maade holde sig stiv, men den maa netop kunne bevæge sig og læmpe sig og tage Hensyn. Vi har mange Brødre og Søstre, som ikke kan løbe saa stærkt; nogle af dem kan næppe krybe. Dem skal vi da ikke løbe fra og heller ikke forlede dem til at gaa længere frem, end de med Sandhed kan. Men vi skal for de svages Skyld lade saadanne Indretninger bestaa, som man ikke ligefrem for Troens og Salighedens Skyld er nødt til at forandre. At f. Eks. Privatmesserne er afskaffede, det er godt og rigtigt. Men hvorfor saare saa mange Menneskers fromme Følelse ved at rive Billederne ned i Kirkerne? Luther har selv, vil han tilstaa, faaet Afsmag for Billederne paa Grund af den Misbrug, der er drevet med dem. Men der er jo saa meget i Verden, der misbruges, uden at der derfor er Mening i at afskaffe det. Saa har Wittenbergerne

endvidere ikke blot forlangt, at Nadveren *skulde* nydes i begge Skikkelser, men ogsaa, at Nadvergæsterne *skulde* røre ved Brødet og Kalken for at protestere mod de hidtil gældende Forbud mod saadan Berøring fra Lægfolks Side. Det er en ny Tvang i Stedet for den gamle, og den tjener ikke til andet end at vække Forargelse. At hans Wittenbergere har kunnet finde paa saadan noget, har gjort Luther bitterlig ondt. Og »vil I ikke give Slip paa *det*, saa behøves der ingen Kejser eller Konge eller nogen som helst til at jage mig herfra; saa gaar jeg af mig selv min Vej. Ja, lad mig sige det rent ud, der er ingen af mine Fjender, hvor hadefulde de saa har været, som har voldt mig saa megen Smerte som I, mine Venner, har gjort med denne ene Ting. I har rigtig ramt mig herinde!«

I det hele taget maa Regelen være den, at man ikke opstiller nye Ting og omstyrter gode gamle Sædvaner, uden at Evangeliet først er blevet ordentligt og grundigt prædiket og atter prædiket. Ad den Vej skal det komme. Ordet skabte Himmel og Jord og alle Ting. Det samme Ord maa ogsaa nu skabe og ikke vi stakkels Syndere. Lad blot Ordet have sit fri Løb, saa rører det idag ved én, imorgen ved en anden — falder efterhaanden i Hjerterne og tager Hjerterne fangne. Og saa gaar det fremad, uden man ret véd, hvordan det gaar til. Men ingen Nøden og Tvingen! Det vil jeg ikke være med til. Jeg vil prædike det, sige det, skrive det, men ikke tvinge og nøde nogen til det; thi Troen skal komme frivillig og uden Tvang.

Velan! Gud vil endnu vende alt til det bedste, blot I vil følge efter og holde op med denne Rasen og Stormen, og det stoler jeg saa sikkert paa, I vil!

Luther tog ikke fejl heri. Han vandt en afgørende Sejr, fik sin Menighed helt og holdent med sig. Byens Raad forærede ham Tøj til en ny Munkedragt, sendte ham Øl og Vin og ærede ham paa andre Maader. Carlstadt følte sig slaaet af Marken og holdt sig ganske tavs.

Hvad der her giver Luther den store Overlegenhed over Carlstadt, er hans levende og kraftige Samfundsfølelse. Det er den, der aander gennem hans Prædikener. Carlstadt tænker blot paa at faa Ideen virkeliggjort. Lad Retfærdigheden ske og Verden gaa under! Lad mig og de, der ser lige saa klart som jeg, blot gaa fremad, og lad dem blive tilbage, som ikke kan følge! Luther derimod vil bie og tage de smaa med. Han siger ligesom Jakob sagde til Esav: Min Herre maa vide, at Børnene er svage, og her er nybære Køer blandt Kvæget, og overdrev man dem én Dag, saa døde alt Kvæget. Jeg vil drive saa sagtelig, efter som Hjorden, jeg har, kan gaa, og Børnene kan følge med!

Saadan en Omhu for Almenhedens Tarv, saadan et Blik for, hvad der tjener Helheden, maa findes hos den, der skal blive virkelig Fører i en stor Folkebevægelse. Men da alt ikke er gjort med Nænsomhed og Besindighed, trænges der ved Siden af til haardhændede Murbrækkere, der ikke betænker sig for længe, men først og fremmest

sørger for, at Sagen bliver til noget. Hvad Carlstadt angaar, da kan den Omstændighed, at han gik for vidt og gik i en skæv Retning, ikke fratage ham Fortjenesten af at være den, der først *tog fat*. Hvem véd f. Eks., om Luther, dersom Carlstadt ikke havde slaaet Hul paa Klostermuren, nogensinde selv var gaaet ud paa Trods af sit Løfte?

Men lige saa utvivlsomt er det, at Carlstadt ved fortsat Førerskab kunde have ødelagt hele Reformationsværket, og vel var det, at hans Herredømme i Wittenberg nu var til Ende.

Profeterne fra Zwickau var ikke tilstede i Wittenberg ved Luthers Tilbagekomst. Men nogle Uger efter kom de og søgte Luther for at indvirke paa ham. Luther vilde ikke høre noget om deres himmelske Aabenbaringer. Vis mig det af Skriften, sagde han, om eders Forkyndelse er Sandhed. Kunde de ikke dette, maatte han forlange at se Undere og Tegn, før han vilde tro paa deres profetiske Sendelse. Ja, Undere og Tegn skulde han faa nok af, sagde en af dem, dersom det var derpaa det kom an. Men Luther svarede: Min Gud skal nok forbyde din Gud, at du skal gøre noget Tegn! Under en anden Samtale tilbød en af Profeterne at bevise sin guddommelige Sendelse ved at sige Luther, hvad han just nu tænkte paa. Lad os da høre, sagde Luther. I tænker inde i eders Hjerte, svarede Profeten, at mit Budskab er Sandhed. Da raabte Luther: Vig fra mig, Satan! Og paa denne dramatiske Maade endte Forhandlingen. I et Brev til en Ven har Luther oplyst, at virkelig i det Øjeblik en Tanke bevægede sig hos ham om Muligheden af, at Profeterne kunde have Gud med sig. Ja, skriver han, en Aand var der tydeligt nok i dem; men hvad andet kunde det være end den onde Aand!

TYVENDE KAPITEL.

EVANGELIETS UDBREDELSE.

Ikke al den Travlhed med at lave om paa Formerne! Blot drive paa med *Guds Ord!* Det var Luthers Grundsætning, som kom til Gyldighed i Wittenberg, efter at Carlstadt var bragt til Tavshed. Guds Ord, der har skabt Himmel og Jord og alle Ting, lad det komme til at skabe ogsaa nu — skabe først og fremmest Liv, og derefter de Former, hvorunder Livet bedst kan trives. Disse Omlavninger efter Kogebog, selv om Kogebogen hedder Bibelen, fører til Tilstande, der kan være meget tilfredsstillende for det lille Mindretal, der nu engang er optændt af den reformatoriske Iver, men Folket i sin Helhed vil blive uberørt deraf eller kun forarget. Nej, *Folket* maa vi have med! Lad derfor Guds Ord lyde vidt og bredt!

Lad Guds Aand ved Evangeliets Prædiken komme ud at sveve over Vandene!

Luther selv gik her i Spidsen. Han »drev paa med Guds Ord«, dels ved at fortolke de hellige Skrifter for Studenterne, dels ved at udlægge Bibeltekſterne fra Prædikestolen. Altid Bibelen og atter Bibelen. Om det skulde være otte Dage i Rad, Luther kunde ikke blive træt. Han var som drukken af den hellige Skrift, og blev det mere og mere. Men denne Rus var ikke af den Slags, der slapper. Det var ikke blot Krafts, men ogsaa Sindigheds Aand, han

Fig. 31. To Sider i en luthersk Bønnebog.
Trykt i København 1582.

inddrak af de hellige Tekster. Og her var nok til hele Folket. Denne Mand havde faaet Staven til at slaa paa Klippen med, den hellige Skrifts gamle fortørrede Klippe, saa at det levende Vand vældede ud. Hvor tørstige Sjælene havde været, disse Sjæle, der dog havde haft Præster og Hyrder nok, viste sig nu, da *den* bibelske Prædiken kom ud blandt Folket, som Luther havde faaet i Gang, og som hans Venner og Disciple snart fik Greb paa at gøre ham efter. Man havde ogsaa tidligere kunnet faa Prædikener at høre paa Modersmaalet. Og de bibelske Søndagstekster var ogsaa blevet oplæste foran Prædikenerne. Men en Udlæggelse af Bibelordet var der alligevel sædvanligvis ikke Tale om. Hvad man fik, var en mere

eller mindre vel tillavet Ret skolastisk Teologi. Det hele blev derfor ogsaa, hvad Sprog og Form angaar, ved at være en Slags Latin. »Du evige Gud«, siger Erasmus om de sædvanlige Munkeprædikanter, »hvor de gestikulerer, hvor de fordrejer Stemmen, hvor de kaster sig fra den ene Side til den anden, hvor de af og til tager et andet Ansigt paa, hvor de skriger og skraaler! Og denne Prædikenkunst overleverer den ene Broder til den anden som en Hemmelighed. De begynder med Paakaldelser, som de har laant af Poeterne; naar de derpaa skal til at tale om Kærlighed, tager de deres Udgang fra Nilfloden i Ægypten; eller naar de skal fortælle om Korsets Hemmelighed, begynder de med Dragen Bel i Babylon; eller naar de skal tale om Faste, gaar de ud fra de tolv Tegn i Dyrekredsen; eller naar de skal prædike om Troen, holder de først en lang Prolog om Cirkelens Firkanter.« Man hører om Prædikanter, der, for at bringe et oplivende og underholdende Element ind i Prædikenerne, gav sig til at kukke som en Gøg eller snadre som en Gaas. — Under alt dette fik Folket Lov at leve hen uden næsten at vide, at der var en Bibel til.

Saa meget stærkere vaagnede Opmærksomheden, da disse ny Prædikanter traadte frem med en Prædiken, som ikke var et sammenkunstlet Væv af Skolelærdomme, men en virkelig Oplukkelse af Bibelen. Kom her og se! Kom og hør, hvad Gud selv siger os i dette Evangelium — i denne Epistel — i denne apostoliske eller profetiske Tekst! Lad os tage det Stykke for Stykke, Vers for Vers! Lad os uddrage Lærdommen, Formaningen, Trøsten! Lad os drikke og læske vore Sjæle!

Ja, det viste sig, hvorledes Jorden havde tørstet efter dette Vand. Overalt, hvor man kunde faa fat paa en af disse ny Prædikanter, der kunde udlægge af Bibelen, at Mennesket retfærdiggøres af Troen alene, ikke ved Ceremonier, og ikke ved Bodsgerninger, der stimlede man sammen om ham og vilde høre ham. Fra Wittenberg kom de fleste af Prædikanterne. Ikke saaledes at Luther havde udsendt dem eller at der paa nogen Maade var organiseret en evangelisk Missionsvirksomhed. Nej, det gik ganske af sig selv. Allerførst var det de wittenbergske Augustinermunke, Luthers Ordensbrødre, der jo, som vi erindrer, havde vedtaget, at enhver frit kunde forlade Klosteret. De fløj snart ud til alle Verdens Kanter. Nogle af dem gik som Bønder bag Ploven eller svang Smedehamren eller et andet nyttigt Værktøj med de Hænder, der saa længe kun havde famlet med Rosenkransen. Men en stor Del af dem helligede sig til at prædike efter Bibelen som smaa Luthere. De havde jo hørt ham saa ofte, baade paa Katedret og paa Prædikestolen i deres Kloster; de kunde skænke den ny Vin nogenlunde fra Fadet. Ogsaa de hjemvendende Wittenbergstudenter maatte mange Steder op og gøre Rede for, hvad de havde lært af den berømte Doktor. Hvor en Kirke havde en af disse Prædikanter at byde paa, sad Folk ovenpaa hinanden i Stolestaderne. Og var der ingen Kirke til Raadighed,

gik det ogsaa godt an at slaa en Prædikestol op paa Torvet, paa Kirkegaarden, eller hvor man kunde komme til. Havde man ingen evangelisk Prædiker af den studerede Stand, kunde en jævn Haandværksmand ogsaa samle en Kreds og læse op af Bibelen for den og maaske ledsage Oplæsningen med et Par formanende Ord.

Og havde man ikke andet at stille Appetitten paa, saa var der en stor Mængde ny folkelige Smaaskrifter, allesammen mere eller mindre bibelske i deres Præg og Sving, forfattede af Folk af alle Stænder. Bogkræmmeren, der drog Landet rundt med sin Kærre, var en viglig Person i de Dage. Naar han indfandt sig i Gaarden eller paa Markedspladsen, var der altid nok, der skulde hen at se, hvilke interessante Nyheder, han bragte med sig. Ad denne Vej blev den ny evangeliske Folkelitteratur bragt til de fjerneste Afkroge.

Guds Ord! Guds Ord! det var Efterspørgselen i de Dage. Guds Ord i en eller anden Form! Blot hjerteligt og frit og kækt paa Modersmaalet! Og det var ingen tom Nysgerrighedssag. Det trængte virkelig til Hjerte, Sjæl og Sind, saaledes som det især kunde kendes paa den Syngen, der blev. Det skulde ikke fejle, at Bogkræmmeren, naar han kom i Gaarde, havde med sig en eller anden skøn ny Sang, der handlede om Guds fri Naade i Jesus Kristus og kunde synges paa en kendt Folkemelodi. Snart lød saa den ny Sangs fromme troskyldige Toner ved Menighedsforsamlingerne, bag Ploven, over Barnets Vugge. Det tyske Folks Hjerte begyndte at blive muntert og kraftigt. Thi det tyske Folk begyndte at komme nær til Gud. Og hos Gud er Livets Kildevæld.

Evangeliet bredte sig over alle tyske Lande — og videre ud til Danmark, Skandinavien, Polen, Ungarn. Det var ingen Overdrivelse, naar Erkehertug Ferdinand skrev fra Nürnberg til sin Broder Kejseren, at neppe nok én af tusind Tyskere var ganske fri for det lutherske Væsen. Indtil videre fik man lade det have sin Gang. Kun i Kejserens Arvelande blev der gjort Forsøg paa med haard Haand at standse Bevægelsen. Saaledes brændte man d. 1ste Juli 1523 foran Raadhuset i Bryssel to ganske unge Augustinermunke fra Antwerpen Henrik Voes og Johan Esch, fordi de ikke, ligesom deres Klosterbrødre, havde villet lade sig bevæge til at afsværge det lutherske Kætteri, hvormed Klosteret havde været befængt. De to unge Mennesker gik tappert i Døden og sang glade Salmer, medens Flammerne slog op om dem.

Den Flamme kom til at lyse vidt ud, især fordi Luther skrev en skøn Vise derom, det første Digt, vi kender fra hans Haand: *En Vise om de tvende Kristi Martyrer, brændte i Bryssel af Sofisterne fra Löwen, sket i Aaret 1523.*

Deri hedder det:

»En ny Vise stemmer vi op. Det give Gud, vor Herre, at vi kan synge om, hvad han har gjort til sin Lov og Ære. I Bryssel i Nederland — ved to unge Drenge — har han bevist sin Vidundermagt.

»Johannes hed den ene, Henrik den anden. Fra denne Verden er de borte. Kronen har de vundet. For Guds Ord har de lidt Døden; hans Martyrer er de blevne.

»De trak Klostertøjet af dem og tog Vielsen fra dem. Drengene sagde gladelig Amen dertil. De takkede deres Gud og Fader, at de blev fri fra Djævelens Mummespil og falske Bedrag.

»Da gjorde Gud i sin Naade, at de netop blev rette Præster. Sig selv maatte de ofre til ham og gaa ind i Kristi Orden — afdø helt fra Verden, aflægge Hykleriet, feje Munkeriet ud, lade al Menneskelant blive her og komme til Himlen fri og rene.

»Deres største Vildfarelse var denne: Man skal tro paa Gud alene og ikke sætte sin Lid til Mennesker. Derfor maatte de brænde.

»To store Baal tændte de an. Drengene bragte hid. Det maatte storlig undre alle og enhver, at de foragtede saadan Pine. Med Glæde gav de sig derind, med Lov og Pris og Syngen. Modet sank paa Sofisterne for disse ny Ting, at Gud saaledes lod sig mærke.

»Asken vil ej lade af; den fyger i alle Lande. Her hjælper ingen Bæk, Hul, Grøft eller Grav; Fjenden maa staa til Skamme. De, han i Live ved sit Mord har tvunget til at tie, dem maa han høre synge i Døden saa gladelig allevegne med klar Stemme og Tunge.

»Endnu holder de ikke op at lyve; de vil smykke det store Mord og vanærer derfor de Guds hellige endnu efter deres Død. De siger: i den sidste Nød skal Drengene have omvendt sig.

»Lad dem blot lyve, saa galt de vil. Det nytter dem ikke noget. Vi skal takke Gud, fordi hans Ord er kommet tilbage. Sommeren er lige for Døren. Vinteren er forgangen. Smaa fine Blomster vrimler frem. Han, der har begyndt dette, han skal nok fuldende det.«

ENOGTYVENDE KAPITEL.

RIGSFYRSTERNES HOLDNING.

I Kejserens Arvelande blev der altsaa taget fat paa at gennemføre Beslutningen fra Worms om, at den lutherske Bevægelse skulde knuses. Men i det egentlige Tyskland gik Bevægelsen sin Gang, uden at voldsomme Forholdsregler blev sat i Værk imod den. Den forsvundne Luther var dukket op paany; men ingen krummede et Haar paa hans Hoved, skønt han havde baade en Bandbulle og en Fredløshedserklæring svævende over det.

Ved Pavehoffet i Rom følte man dette som en Ydmygelse, og der blev gjort Skridt til at minde de tyske Myndigheder om deres Pligt. Den ny Pave Hadrian d. 6te — Leo var død sidst i Aaret

1521 — skrev indtrængende til Kurfyrst Frederik og besvor ham ved Jesu Kristi Kærlighed og ved den kristelige Enighed at gøre Luther uskadelig. Det vilde Paven, det vilde Guds Engle i Himlen glæde sig over. Gjorde han det ikke, skulde han erfare, at Kejser og Pave vilde vide at ramme ham.

Desuden sendte Pave Hadrian en Legat til de Rigsstænder, der var forsamlede til Rigsdag i Nürnberg 1522. Legaten skulde overbringe dem en pavelig Skrivelse, hvori den hellige Fader beklagede sig over, at Luther gik ustraffet hen, og gav Fyrsterne at betænke, at det vilde komme til at svie til dem selv, dersom de bar over med hans og hans Tilhængeres Trods mod den hellige Kirke; det vilde nemlig snart ende i Oprør ogsaa mod alle verdslige Love og Myndigheder. Derfor, dersom Luther og hans Tilhængere ikke vilde lade sig føre tilbage til den rette Vej, maatte der gaas frem mod dem med al Strenghed, ligesom man behandler en ondartet Byld med gloende Jærn.

Paven bemyndigede sin Legat til at gøre Stænderne den Indrømmelse, at der havde hersket en stor Fordærvelse blandt Præsterne og især ved Pavehoffet, og at det nok var tænkeligt, at hele den lutherske Ulykke var sendt af Gud som en Straf for Fordærvelsen i Rom. Men det skulde blive anderledes. Paven havde den alvorlige Hensigt at reformere sit Hof og sit Præsteskab. Han maatte kun have nogen Tid dertil, saa han kunde gaa frem Skridt for Skridt. Det var farligt at foretage alt for hurtige Forandringer i de offentlige Forhold; den, der snød sin Næse for stærkt, drev Blodet frem.

Saaledes lød det i Pavelegatens skriftlige Instruktion om, hvad han skulde foreholde de tyske Stænder. Og disse Ord om en pavelig Reformation var alvorlig mente. Hadrian havde virkelig overtaget sin Stillings Byrder alene for at kunne gennemføre en saadan Reformation. Den gamle Mand havde holdt sit Indtog i Rom paa bare Fødder og førte et Liv som en bodfærdig Munk med Beden og Fasten. Han havde en Husholderske med sig fra Nederlandene, som hver Dag fik udbetalt en Dukat at holde Hus for. Paa samme Tid levede hans Kardinaler som Fyrster — gik paa Jagt, spillede, holdt Taffel. Disse Herrer havde altsaa ikke noget godt at vente sig af den ny Pave. Og hans hastige Død (1523) har man været tilbøjelig til at tilskrive en Forgiftning.

Den pavelige Henvendelse, hvor bevægelig den end kunde være, hjalp dog ikke paa de tyske Stænder. De greb Pavens Indrømmelse af, at der var meget at reformere, og opsatte — for at han kunde have noget at begynde med — 100 Klagepunkter, de for deres Vedkommende havde mod Pavehoffet, Klager, de tidt og ofte havde fremført, men som de nu haabede at faa Ørenlyd for. Hvad Lutheriet angik, da vilde de opfordre Paven til i en tysk By at samle et Koncilium, hvortil ogsaa Lægmænd skulde have Adgang, og hvor den Sag kunde blive ordentlig behandlet. Indtil Konciliets

Afgørelse forelaa, vilde de holde over, at Angrebene paa Pavedømmet indstilledes, og at alene det rene og pure Evangelium prædikedes i Tyskland. Wormsbeslutningen var det umuligt at overholde.

Efter dette saa det altsaa virkelig ud til — især da Paven neppe gik ind paa at sammenkalde det forlangte Koncilium — at Tyskland havde i Sinde, helt og samlet, at give sig det »rene og pure Evangelium« i Vold. Naturligvis var der en stor paveligsindet Minoritet paa Rigsdagen. Men alle de tyske Stænder var paa det rene med, at den Wormsbeslutning, hvis Gennemførelse nu saa heftigt krævedes, oprindelig var bragt i Stand af Kejseren for dermed at købe Pavens Alliance mod Frankrig, — at, med andre Ord, Tysklands Sager var bleven ofrede for Kejserens og hans Huses politiske Interesser. Dette æggede den nationale Følelse. Og denne tysk-nationale Følelse beskyttede Luther og lagde en Dæmper paa den paveligsindede Minoritet paa Rigsdagen. Dertil kom, at man maatte være forberedt paa et almindeligt Oprør, dersom man virkelig gjorde Skridt til at gennemføre Wormsbeslutningen. Frants af Sickingen vilde man straks have paa Nakken i Spidsen for en stor Del af Ridderskabet. Og man vilde faa at høre Raabet: »Bundschuh! Bundschuh!« Almuen paa Landet og Borgerskabet i Byerne — alle hang de ved deres Luther.

Og havde ikke denne samme Luther netop i de sidste Dage vist sig som en Støtte og Frelsens Engel for Kurfyrst Frederik, da Uordenerne i hans Stad Wittenberg havde været nær ved at vokse ham over Hovedet! Begyndte Fyrsterne at ane, at Luther netop kunde blive den Mand, de kunde faa Brug for, dersom den bestaaende Orden blev alvorlig truet? Mod Pavestolens Anmasselser havde de i hvert Fald Brug for ham. Ja, selv de Fyrster, der var nok saa langt fra at dele hans »Kætteri«, har dog neppe været blinde for den lokkende Udsigt, der aabnede sig til at faa Raadighed over Kirkens Gods, dersom man lod hans »Evangelium« komme frem.

Det saa da ikke ud til, at Paven kunde komme nogen Vegne med de tyske Stænder. Men nu skete det, at Frants af Sickingen drog sit Sværd og faldt med 5000 Fodfolk ind i Ærkebisp-Kurfyrsten af Triers Land for, som han bekendtgjorde, at udløse Indbyggerne af det antikristelige Præsteherredømme og bringe dem den evangeliske Frihed. Det tyske Ridderparti havde han bag sig, og hans Standsfæller strømmede til fra alle Sider for at følge ham i den Fejde, de troede vilde være Indledningen til en alvorlig Opgørelse med Fyrstemagten. Fyrsterne havde trængt dem alt for meget til Side, fandt Ridderne. Og hvad duede de saa til? Hvordan gik det Tyskland under denne Fyrstestyrelse? Nu skal det vise sig, havde Hutten skrevet lige efter Luthers kække Optræden i Worms, om Tyskland har Fyrster, eller det bliver regeret af udpyntede Statuer. Og hvad havde saa vist sig? At Fyrsterne havde ladet den skændige Wormsbeslutning komme, og at de siden ikke havde rørt sig. Nej, Ridderne maatte tage Sagen i deres Haand! Og de fri tyske

Rigsstæder burde træde til! Til dem havde Hutten rettet et Digt for at faa dem med til et Forbund mod den Fyrstemagt, der trykkede alle andre ned.

Mange Riddere fulgte altsaa Sickingen — foreløbig mod det gejstlige Fyrstendømme Trier. Men Kurfyrsten af Pfalz og Landgreven af Hessen kom deres betrængte Nabo til Hjælp, og Sickingens Foretagende mislykkedes. Dødelig saaret maatte han overgive sig i sin Borg Landstuhl og døde der under Sejrherrernes Øjne d. 7. Maj 1523. »Lad mig i Ro,« sagde han, »thi det er nu paa Tide, at jeg bereder mig til at gøre Regnskab for en mægtigere Herre end eder.«

Nu havde Ulrich af Hutten mistet sin Beskytter. Han flygtede til Zürich og kom syg og uden en Skilling i Lommen midt om Natten til den frisindede Præst og Folkeleder Ulrich Zwingli, der tog sig af ham og hjalp ham til et skjult Opholdssted paa den lille Ø Ufnau i Züriehersøen, hvor han bukkede under for sin Sygdom et Fjerdingaar efter.

Luther havde bestemt fraraadet Sickingen det krigerske Foretagende og havde ikke villet have noget med det at gøre. Men Kurfyrsten af Trier gav alligevel Luther Skylden for Angrebet, og man var over hele Tyskland tilbøjelig til at slaa Sickingens og Luthers Sag i Hartkorn.

Og dette havde sin Virkning, da Rigsdagen samledes — atter i Nürnberg — 1524. Pavelegaten Campeggi, udsendt af Hadrians Efterfølger, den verdsligsindede drevne Politiker Klemens d. 7de, vidste her at benytte Fyrsternes Opskræmthed til at faa drevet en Kile ind. Ganske vist holdt der sig endnu et evangelisksindet Flertal paa Rigsdagen, der vedtog en Beslutning om, at der snart efter skulde holdes en tysk Nationalforsamling med det særlige Formaal at tilvejebringe en Kirkeordning for Tyskland, der skulde vare, indtil Paven sammenkaldte det fordrede Koncil (hvilket jo muligvis kunde vare meget længe). Men det lykkedes Campeggi at faa det paveligsindede Mindretal til at samles paa et Særmøde i Regensburg, hvor man vedtog et kirkepolitisk Program, hvortil hørte Opretholdelse af Wormsbeslutningen og Bibeholdelse af Gudstjenesten i den gamle Stil. Det lovede Deltagerne at staa fast paa og afgjorde saaledes paa egen Haand de Sager, som efter Beslutningen i Nürnberg skulde komme til fælles Raadslagning og endelig Afgørelse for hele Riget paa den berammede Nationalforsamling.

Hermed var da Udsigten til en fælles og samlet Udvikling af Kirkeforholdene ødelagt og Grunden lagt til Tysklands Spaltning.

Nationalforsamlingen til Ordning af Kirkevæsenet kom slet ikke i Stand. Kejseren forbød Deltagelse i den som en Majestætsforbrydelse.

En Ting til havde Campeggi opnaaet paa den anden Rigsdag i Nürnberg. Han havde faaet Flertallet til at anerkende Wormsbeslutningens Lovskraft og love at overholde den »saa vidt mulig«.

Fig. 32. Forskellige Straffe, som Kejseren brugte i Anvendelse mod Religionsforbrydere.

Altsaa, hvis det var »muligt«, skulde Luther og hans Tilhængere fængsles og straffes. Men den samme Rigsdag, som siger dette og kundgør det i Kejserens Navn, siger tillige, at den ny Lære skal bedømmes og Bestemmelse træffes om den paa den berammede Nationalforsamling. Luther blev fnysende vred over denne Holdningsløshed og udsendte et lille Skrift, hvori det hed: »Her er jeg paa én Gang fordømt og sparet til kommende Dom; Tyskerne skal holde mig for en fordømt og forfølge mig og paa samme Tid vente og se, om jeg bliver fordømt. Det maa jo være drukne og gale Fyrster.« Og han fortsætter: »Velan, vi Tyskere maa være og blive Tyskere og Pavens Æsler og Martyrer. Om man saa støder os i en Morter (som Salomo siger), alligevel vil Daarskaben ikke ud af os.« Fyrsterne, siger han videre, skulde ikke være saa hastige med at faa Livet af ham. »Hvad siger I, dersom Luthers Liv gjaldt saa meget for Gud, at, om han ikke levede, vilde ingen af jer være sikker paa sit Liv eller Herredømme, og at hans Død vilde være eders alles Ulykke. Gud er ikke til at spøge med. Far kun frisk til! Slaa ihjel og brænd! Jeg vil ikke vige, saa sandt Gud vil. Her er jeg! Og beder jer saa venligt, naar I har dræbt mig, I da ikke vækker mig op igen og dræber mig nok en Gang. Gud har, som jeg ser, ikke givet mig med fornuftige Folk at gøre, men tyske Bæster skal dræbe mig (og det er vel, hvad jeg fortjener) ganske som om jeg blev revet ihjel af Ulve eller Svin.« Han opfordres over, at Kejseren, denne »arme dødelige Maddikesæk«, der ikke et Øjeblik er sikker paa sit Liv, vil tale om sig selv som den rette øverste Beskærmer af den kristne Tro, den Tro, som Skriften siger om, at den er en guddommelig Kraft og en Klippe, der er Djævelen, Døden og alle Magter for stærk. Det er rasende, vanvittige Narre, der taler saaledes. Det er deres fortjente Løn, at de forfølger Guds Ord. »Gud befri os for dem og give os af Naade andre Regenter. Amen.«

Saaledes kan Luther lejlighedsvis tage sit Lands øverste under Behandling. I et lidt tidligere Skrift havde han ytret: »I maa vide, at saa længe Verden har staaet, har en klog Fyrste været en sjælden Fugl, endnu sjældnere en from Fyrste. Sædvanlig er de de største Narre eller de værste Slyngler paa Jorden, hvorfor man altid maa belave sig paa det værste fra dem og ikke vente sig meget godt, især ikke i gudelige Sager, som angaar Sjælenes Frelse. Thi de er Guds Stokmestre og Bødler, og hans guddommelige Vrede bruger dem til at straffe og overholde den ydre Fred.«

Et Brev fra Luther til Hertug Georg af Sachsen begynder saaledes: »Hold op at larme og rase mod Gud og hans Kristus — i Stedet for min Tjeneste tilforn. Unaadige Fyrste og Herre.« Og i et Svar til Kong Henrik d. 8de i England, der har udsendt et Skrift imod ham, skriver Luther: »De passer godt til hinanden, Paven og Heinz af England. Den ene har vel erhvervet sig sit Pavedømme med lige saa god Samvittighed som den anden sit Kongerige. Derfor klør de hinanden ligesom to Mulæsler.« Og tilsidst hedder det:

»Jeg har fuldt op at gøre med at fortyske Bibelen og andre Ting, saa jeg kan ikke længer sidde og rode i Heinzes Møg.«

Dette sidste *kan* ikke kaldes nogen egentlig gejstlig Vending. Det vidste Luther meget godt, ligesom i det hele taget, at han bar sig ad i en forskrækkelig Grad anderledes end man efter hans Stand og Stilling kunde vente. Han sagde da ogsaa til en Ven, engang han troede at ligge paa Dødslejet: »Jeg har ofte forsøgt at stille mig noget alvorligere og helligere. Men Gud har ikke givet mig det.« Og nu, saa længe efter, kan vi vel blive enige om at sige: det kunde ogsaa være det samme

Det omtalte Sammenstød med Henrik d. 8de fik iøvrigt et ejendommeligt Efterspil. Da der var gaaet et Par Aar, fik den fordrevne danske Konge, Kristian d. 2den, der ofte opholdt sig i Sachsen og kom sammen med Luther, ham til at tro, at den engelske Konges Stemning overfor Evangeliet skulde være i Færd med at forandre sig. Luther blev da hed om Ørerne ved Tanken om, at hans grove Behandling af Kongen mulig kunde staa som en Hindring for dennes afgjorte Tilslutning til Evangeliet og dermed for Reformationens Indførelse i England. Saa skrev han et meget ydmygt Om-Forladelse-Brev, men fik ikke andet ud deraf end offentlig Haan fra Kongens Side. »Ja,« skrev Luther, »jeg er et Faar og bliver et Faar, at jeg kan være saa godtroende!« Men han fortrød ikke, hvad han havde gjort; thi det var gjort for Evangeliets, ikke for hans egen Skyld.

Hvad nu de skarpe Udfald mod Konger og Fyrster angaar, vi her har lært at kende, da er den egentlige Hensigt den at sige dem Besked, naar de gaar udenfor deres Begrænsning og vil antaste det, der for Luther staar som Guds hellige Ting. Alligevel kan det ikke undre, at Folk gennem saadanne Ytringer fik Indtryk af en ligefrem oprørsk Holdning, og at saadanne, der havde Voldsomheder i Sinde, kunde føle sig bestyrkede ved at læse f. Eks. en saadan Ytring af Luther: »Det var bedre, at alle Biskopper blev myrdede, alle Stiftelser og Klostre udryddede, end at én Sjæl skulde gaa fortabt . . . Naar de ikke vil høre Guds Ord, men raser og støjer med Banden, Brænden, Myrden og alle Ulykker, hvad fortjener de saa bedre end et ordentligt Oprør, som kan udrydde dem af Verden.« Luthers Mening er den, at dersom der kommer et saadant Oprør, har de selv raget sig det til; thi »det er ikke Guds Ord, der laver Oprør.«

Nej, trods de enkelte truselignende Udbrud, der kunde falde ham af Munden, var det Luthers stadige Lære, at Oprør mod den verdslige Øvrighed kan et kristent Menneske ikke befatte sig med. Straks efter sin Tilbagekomst fra Wartburg udsendte han, foruroliget af ængstende Rygter, et lille Skrift: »En velment Formaning til alle Kristne om at vogte sig for Oprør.« Paven og hans Tilhængere, hedder det her, skal der nok blive gjort Ende paa; men det skal ske uden Haand ved et Pust af Herrens Mund (2 Thess. 2, 8). Tanken om Oprør er noget, Satan indgiver for at skænde vores Lære.

Det er Øvrigheden, ikke »Hr. Allemand«, der skal gribe ind med Handling, naar der er noget galt at rette. Og gør den det ikke, maa vi andre med bodfærdigt Hjerte erkende, at vi har fortjent vor Skæbne, og saa iøvrigt bede, tale, skrive mod Tyranniet.

Men Øvrigheden skal saa ogsaa holde sig til det Omraade, der er den anvist, og ikke blande sig i Folks Trossager, saa længe der ikke sker Overtrædelser af den ydre Orden. Dette udvikler Luther i et lidt senere Skrift: »Om den verdslige Øvrighed, hvor vidt man skylder den Lydighed.« Dér hævdes det, at den verdslige Lov og Øvrighed kun har at gøre med »Legem og Gods og hvad der er udvendigt paa Jorden. Thi over Sjælen kan og vil Gud ikke lade nogen regere, andre end han selv alene. Derfor, hvor verdslig Magt formaster sig til at give Lov for Sjælene, der griber den Gud i Regimentet og forfører og fordærver kun Sjælene.« Om nogen tror eller ikke tror, det er en Samvittighedssag, som den verdslige Magt ikke behøver at bryde sig om. Den skal blot »passe sine Ting og lade Folk tro saa eller saa, som man kan og vil og ikke nøde nogen med Magt.« Der har somme Steder (saaledes i det hertugelige Sachsen) været udstedt Befalinger til at udlevere de tyske Ny Testamenter. Men Luther raader til, ikke at adlyde dette tyranniske Bud. »Ikke et Blad, ikke et Bogstav skal de udlevere,« og straffes de saa paa deres Gods og Ejendom, skal de prise sig salige, at de lider for Troens Skyld. Med det samme advarer Luther Fyrsterne om at regere med Betænksomhed og Fornuft. Thi »Pøbelen og den menige Mand begynder nu at faa Forstand og taler meget om Fyrsternes Plage. Man vil ikke, man kan ikke i Længden taale eders Tyranni og Overmod. Kære Fyrster og Herrer, lad mig se, I retter jer derefter, Gud vil ikke længer have det. Det er ikke mere en Verden som i tidligere Tider, da I kunde jage Folket som Vildt.«

Det er atter her det samme, — Luther vil ikke prædike Oprør; men kommer Oprøret, saa har de mod Gud og hans Ord genstridige Fyrster selv skaffet sig det paa Halsen.

Men den utaalmodige Tone, hvori Luther siger dem denne Sandhed, har unægtelig en Klang af, at der bliver slaaet paa Sværdet. Og denne Klang, der blev hørt ud over Tyskland, har ikke kunnet undgaa at virke æggende paa den utaalmodige Almues Stemning.

TOOGTYVENDE KAPITEL.

DØBERNE. BONDEKRIGEN.

Tiden var kommen, da Luther skulde staa Ansigt til Ansigt med den Aand, han havde manet op af Jorden, forfærdes over dens

Udseende, forsøge at tilraabe den et »Holdt«, se sig om efter Midler til at tæmme og tøjle den.

Det var gaaet let nok med at bringe Carlstadt til Tavshed, d. v. s. i Wittenberg By. Dér følte Carlstadt sig ikke vel længere. Han købte sig en Gaard i en Landsby i Nærheden, levede her som »Nabo Andres« blandt Bønderne, og kom næsten aldrig ind til Wittenberg at passe sit Embede ved Universitetet. Men i Høsten 1523 flyttede Carlstadt til Orlamünde oppe i det Thüringske, hvor han overtog Forretningerne ved et Præsteembede, hvis Tiende hørte til hans Embedsindtægter som Ærkediakon i Wittenberg. Her i Orlamünde tog han straks fat med at faa Billederne fjernede fra Kirken og indførte i det hele alle de Forandringer ved Gudstjenesten, Luther havde faaet forpurret i Wittenberg. Vi har ingen Forpligtelse til at holde stille og vente paa de Dovenkroppe i Wittenberg, sagde han. Hans Overtagelse af Præsteembedet havde imidlertid været uregelmæssig, og han blev tvungen til at træde tilbage; men han havde købt sig Hus og Grund i Orlamünde og blev hos Menigheden, der holdt fast paa ham og gik ind paa alle hans Ideer.

Bevægelsen bredte sig i Thüringen, og i Høsten 1524 tiltraadte Luther efter fyrstelig Anmodning en Rejse rundt til de Byer, der var draget ind i Røret. Han skulde forsøge her — ligesom i Wittenberg — at lade Guds Ord lyde og skaffe sig hørt. Sindig og fast gik han op paa Prædikestolen, ogsaa hvor der — som Tilfældet var et Sted — var strøet Ærter paa Trappen, for at han skulde glide og falde. Et andet Sted maatte han gaa hen over Stumperne af et sønderbrudt Krucifiks.

Luther kom ogsaa til Orlamünde, hvor han i en Samtale med Bevægelsens Førere kom ind paa Spørgsmaalet om Billeder. Det blev til en hel Disputation om, hvad der i Bibelen var tilladt eller forbudt angaaende Billeder. Især var der en Skomager, der gik tappert løs paa den wittenbergske Doktor theologiæ og fortalte ham baade hvad der stod i Bibelen og hvorledes det var at forstaa. Tilsidst sagde Skomageren: »Jeg holder dig og enhver anden for at være fordømt, saa længe han taler eller læser imod Gud og Guds Sandhed.« Luther havde nu nok af det. Han skyndte sig at stige til Vogns og kørte ud af Byen, ledsaget af Mængdens lydelige Forbandelser.

Luther gav en Indberetning, som havde til Følge, at Kurfyrsten under 17. September 1524 forviste Carlstadt fra sit Landomraade. Den samme Lod traf to andre thüringske Præster af hans Parti.

Altsaa Landsforvisning — Indgreb af den verdslige Magt! Og det er Luther, der paakalder den verdslige Magt for at faa fjernet den Mand, der staar ham imod og konkurrerer med ham om aandelig Indflydelse hos Folket. Naturligvis er det Frygten for Oprør, der har været den egentlige Bevæggrund. Men Carlstadt har hverken stiftet eller planlagt noget Oprør mod Øvrigheden. Det indrømmer Luther. Men, siger han, Carlstadt og hans Disciple »trak

Pøbelen til sig mod Øvrighedens Vilje og lavede oprørsk Væsen«, og selv om Carlstadt ikke havde Oprør i Sinde, saa havde han dog en oprørsk, morderisk Aand. Alt kom hos ham an paa det udvortes, paa Værket, og han vilde anvende Tvang.

Saaledes siger Luther. Men hvad man ved, er, at Carlstadt lige før sin Landsforvisning havde tilbudt at forsvare sin »kristelige, gudelige, efterviselige og vel begrundede Lære« i en offentlig Disputation mod Luther. Men denne vilde ikke gaa ind derpaa. Maaske vilde der heller ikke være kommet noget ud deraf. Og Luther kunde i saa Fald med god Grund undslaa sig. Men at anbefale Modstanderens Udjagelse af Landet, det er en afgjort Falliterklæring fra den Mands Side, der saa stærkt har holdt paa, at i aandelige Sager skal Ordet alene staa i Marken og gøre Sagen klar.

Ingen anden Undskyldningsgrund for denne Fremfærd mod Carlstadt kan findes, end den, at Luther og Kurfyrsten var begyndt at blive nervøse. Det ulmede med Oprør rundt omkring. I Foraaret havde Præsten Thomas Münzer i Allstedt (ogsaa i Thüringen) faaet udsendt en Del sammensvorne Borgerfolk, der havde stukket et Valfartskapel i Byens Nærhed i Brand. Det var fra Münzers Side tænkt som Signal til en almindelig Rejsning. Thi denne Mand var bestemt paa at gøre Ende paa al nuværende Øvrighed, baade gejstlig og verdslig, og oprette et nyt Samfund med ligelig Fordeling af alle Samfundets Goder. En vidt forgrenet Sammensværgelse havde han faaet i Gang. Men han kom til kort med dette første Forsøg paa at skride til Handling. Kapellet brændte vel, og dets Kostbarheder blev baaret bort som godt Bytte. Men Oprøret blev der ikke noget af. Deltagerne i Ekspeditionen blev dragne til Regnskab, og Münzer maatte forlade Allstedt.

I Løbet af Sommeren forud for Carlstadts Landsforvisning skrev Luther et »Sendebrev til Fyrsterne i Sachsen om den oprørske Aand«, hvori han opfordrer dem til at dæmpe oprørske Bevægelser med Magt, men samtidig paa det stærkeste indskærper, at Øvrigheden ikke maa skride ind for *Lærens* Skyld. »Lad dem frisk væk prædike hvad de kan og mod hvem de vil.« Guds Ord skal ikke beskyttes mod Modsigelse; nej »Guds Ord maa ligge til Felts og kæmpe.« Og videre hedder det: »Lad blot Aanderne tørne sammen og prøve Kræfter. Bliver saa nogle forført, velan, saa gaar det, som det sig hør og bør i Krigen. Hvor der staar et Slag, dér maa nogle falde og blive saarede; men hvem der fægter redelig, bliver kronet.« Luther raader Fyrsterne til at sige til vedkommende: »Vi skal ganske roligt sidde og se paa, at I fægter med Ordet, saa den rette Lære kan gøre sig gældende. Men hold Næven stille, eller pak jer ud af Landet.«

I Løbet af samme Sommer, hvori Luther skrev dette, begyndte man imidlertid at høre om alvorlige Bonderejsninger i Sydtyskland. Bønderne paaberaabte sig Bibelen og Doktor Morten Luther. De vidste, at han havde skrevet en Bog om et Kristenmenneskes Frihed,

og at deri stod, at en Kristen er en ganske fri Herre over alle Ting og ikke undergivet nogen. Men hvis dette var sandt, hvorfor skulde da de, Bønderne, finde sig længer i Livegenskabet og alle de Byrder og Undertrykkelser, der var forbundne dermed? Der talles nu i Tiden saa meget om *Evangeliet:* men var Evangeliet ikke netop glad Budskab for de fattige? Forkyndte det ikke netop de undertrykte Frihed? Jo, nu var Friheden i Luften. Nu var Timen der. Nu maatte man rejse sig og ryste Aaget af!

Efterretningerne om disse begyndende Rejsninger kan nok have indvirket saaledes paa Luther og Kurfyrsten, at de forhastede sig med at udvise Carlstadt, skønt han *havde* opfyldt Fordringen om at »holde Næven stille«, ja havde endog i et aabent Brev til Münzer om, »hvorledes man kristelig skal fægte,« udtalt sig bestemt imod at fremme sine Planer med Vold.

Fig. 33. Fra Bondekrigen.

Münzer havde, som vi hørte, maattet fortrække fra Allstedt; men snart efter slog han sig ned i Mühlhausen, der vel laa i Thüringen, men i sin Egenskab af fri Rigsstad stod udenfor Kurfyrstens Kontrol. Her blev han Præst og begyndte at forkynde sine himmelske Syner og Aabenbaringer om en snarlig Omdannelse af Verden til et Gudsrige, hvor de fromme skulde nyde Fred og Lyksalighed, efter at alle ugudelige først var udryddede. Han, Münzer, han var Herrens Profet og Udsending til Fuldbyrdelse af Herrens Domme. Det gjaldt blot at følge ham, saa laa Vejen aaben til den fremtidige Herlighed. Foreløbig fik han Borgerne til at afsætte Mühlhausens Raadsherrer og indsætte et nyt Raad af hellige og troende, det saakaldte »evige Raad«. Her havde nu Münzer faaet sig et Hovedkvarter, hvorfra Folket i Omegnen, ja vidt og bredt gennem hele Thüringen, bearbejdedes ved Smaaskrifter, Sendebreve og omrejsende Prædikanter. Münzer havde desuden ved Rejser sat sig i Forbindelse med beslægtede Aander rundt omkring i Tyskland, især i det sydlige, og søgte at forene dem med sig til en samlet Optræden. »Døberne« var det fælles Navn for dette religiøse Parti, der ved Tomas Münzer blev organiseret som politisk Enhed. Thi det

var det mest fremtrædende ydre Kendetegn hos disse Folk, at de — med Forkastelse af Barnedaabens Betydning — lod sig døbe ved Indtrædelsen i den ny aandelige Tilværelse. Men det væsentligste hos dem var dog dette, at de nægtede at anerkende Øvrigheden, baade den gejstlige og den verdslige, og at de ventede det ny Gudsrige, der med det første skulde komme. Døberne var sædvanlig grebne af virkelig religiøs Begejstring; de kunde trodse de haardeste Forfølgelser og blive deres Sag tro til Døden. De gik gerne i simpelt graat Tøj og holdt sig borte fra al verdslig Lystighed. Men iøvrigt var det uberegneligt, hvad de kunde finde paa desuagtet at tillade sig. Thi Aandens Indgivelser var for dem den højeste og i Virkeligheden den eneste Lov. Og hvad kan ikke, naar man har slaaet sig løs fra al Autoritet og al Overlevering, komme til at gælde for Aandens Indskydelse?

Zwickauer-Profeterne havde hørt med til denne Retning. Thomas Münzer havde ogsaa været i Wittenberg paa den Tid, de andre Profeter huserede der. Ogsaa han havde forsøgt at komme til Enighed med Luther, som han fra først af havde set beundrende op til. Først efter at Reformationens Hovedkvarter havde lukket sig saa afgjort for dem, drev den døberske Bevægelse ud paa det politiske Farvand. Münzer fattede Planen om at gaa med i den almindelige Bondeopstand og ved dens Hjælp faa omstyrtet den bestaaende Retstilstand for saa at lade den døberske Fremtidsherlighed staa frem af Ruinerne.

Foreløbig holdt Münzer alt rede i Mühlhausen og afventede Begivenhedernes Gang.

Ved Begyndelsen af Aaret 1525 tog Bondeopstanden i Sydtyskland Fart. Da Bønderne havde samlet sig med Vaaben i Haand, fremsatte de deres Fordringer i »tolv Artikler«. De vilde have Lov til selv at vælge deres Præster. Livegenskabet skulde hæves »i Betragtning af, at Kristus har løskøbt os alle med sit dyrebare Blod, lave saa vel som høje.« Kvægtienden skulde ophøre og Korntienden bruges til Præsternes Underhold. Hoveritjenesten skulde lettes. Alle skulde have Ret til at jage og fiske. Bønderne skulde uforment kunne tage deres Brændsel og Bygningstømmer i Skoven. Man erklærede sig rede til at afstaa fra en hvilken som helst af de fremsatte Fordringer, dersom det kunde bevises af Skriften, at den var ukristelig. Og man nævnte forskellige ansete Prædikere, hvis Dom man i saa Henseende vilde bøje sig or, deriblandt først og fremmest Doktor Morten Luther.

Som man ser, var Fordringerne aldeles ikke overdrevne eller ubillige. Her stod en Flok Almuesmænd, der krævede hverken mer eller mindre end deres gode kristelige Ret og appellerede til den hellige Skrift og Morten Luther.

Luther blev da nødt til at træde frem.

Det er umuligt at holde den Tanke borte, at dersom Luther nu havde stillet sig paa Bøndernes 12 Artikler — eller deres væsent-

lige Indhold — og lagt sin Autoritet afgjort i Vægtskaalen til den Side, da vilde han have faaet Byerne og hele Mellemstanden med sig, og Fyrsterne havde set sig nødsagede til at give efter. I saa Fald vilde Bondekrigens Rædsler have været undgaaede og et stort Frigørelsesarbejde være fuldbyrdet, som det nu kom til at vente Aarhundreder med.

Men — man kan naturligvis dertil sige, at det var *bedst* at vente, og at Bønderne og Smaafolk i det hele *skulde* lide Uret gennem de Aarhundreder. I hvert Fald var det noget i den Retning, Luther sagde, da han traadte frem med et Skrift om de 12 Artikler. Dér klager han over, at Bønderne ikke vil taale Uret, men rejser sig og rotter sig sammen. Derved viser de tydeligt nok, at det ikke er alvorlig ment med den Kristendom, de skriver paa deres Fane. Han kan kun raade til og bede Gud om, at Fyrsterne og Herrerne paa den ene Side og Bønderne paa den anden vil se at komme til Rette paa en god og fordragelig Maade.

Dersom Luther havde sagt kort og godt: Hvad kommer hele den Sag mig ved? vilde Virkningen have været ganske den samme. Bevægelsen gik nu sin Gang, som om der ingen Luther var til. Fyrster, Adelsmænd og Stæder sluttede sig sammen mod Bønderne, som, da de følte sig ladte i Stikken, blev rasende. Som en voksende Lavine væltede de sig frem, afsatte Øvrighederne, tvang Herremændene til at give Jordegodserne fra sig, ja til at klæde sig som Bønder og antage Bondenavne. Et Sted myrdede de Slotsherren for hans Hustrus Øjne og satte saa hende og hendes lille Dreng paa en Møgvogn og kørte bort med dem.

Der var fuldt af Prædikanter i Bøndernes Skarer, mest forhenværende Munke, ogsaa Døbere som Heinrich Pfeiffer, der holdt Taler af denne Slags: »Jeg saa i Drømme en Mængde Mus, som styrtede sig over en Lade for at æde Kornet. Men Musene, det var jer, I Fyrster, som plyndrer os! Det var jer, I Øvrigheder, som undertrykker os! Det var jer, I Adelsmænd, som æder os op! Men i Drømmen gik jeg løs paa Dyrene og slog dem ihjel. Altsaa til Vaaben! Ud af Lejren! Israel, til dine Telte! Det er Kampens Dag! Falde skal vore Undertrykkere og deres Borge! Rigt Bytte venter os!«

Da Bevægelsen var naaet op mod Nord til Thüringens Grænse, rejste Thomas Münzer sig, udstedte sine Udsigelsesbreve til Fyrster og Herrer, underskrevne »Thomas Münzer med Gideons Sværd« og sendte sine trofaste ud med Opraab som dette: »Gaa løs paa dem, Tiden er kommen. De ugudelige skal slaas ned som Hunde! Ingen Medlidenhed! Lad dem bede, lad dem tude som Børn, men ingen Medlidenhed! Løs paa dem! Ilden brænder! Lad Blodet ikke blive koldt paa eders Sværde!«

Overalt, hvor Münzers Bander kom frem, betegnedes deres Vej ved Mord og Brand. Münzer havde i Længden mindre og mindre Herredømme over sine Skarer. Næsten mod sin Vilje maatte han,

for at hævde sin Anseelse, indlade sig paa det afgørende Slag ved Frankenhausen. Han havde lovet sine Folk, at der skulde komme Engle fra Himlen og stride for dem, naar det kneb. Men da Englene udeblev, led han et stort Nederlag. I tusindvis blev hans Folk slaaede ned med Sværd og Køller. Münzer selv blev fanget og henrettet i Lejren.

Paa lignende Maade gik det nu de oprørske Bondeskarer overalt. Man regner, at 100,000 Bønder sloges ihjel. Markgreven af Ansbach lod Øjnene stikke ud paa 85 Bønder, som havde svoret paa, at de aldrig mere vilde se ham for deres Øjne.

Det er nok muligt, at Sejrherrerne følte sig opmuntrede til disse Slagterier ved et Skrift, Luther havde udsendt, dengang Oprøret var paa det højeste, og hvori han opfordrede til at slaa Oprørerne ned som gale Hunde. »Saadanne underlige Tider er det nu«, skrev han, »at en Fyrste bedre kan fortjene Himmerig ved Blodsudgydelse end ved at bede. Derfor stik, slaa, stød ned, hvem der bedst kan!«

Dermed tænkte Luther dog, som han senere oplyste, kun paa »Ihjelslagning i Kamp«, ikke paa blodtørstigt Raseri efter Kampen. Og det var jo i sig selv ganske sandt, at der, efter at Sagerne havde taget den Vending, og Bønderne var blevet vilde og gale, virkelig ikke var andet at gøre end at sætte haardt mod haardt og med alle Midler bringe Orden til Veje igen.

At Luther sagde denne Sandhed uden Sky, og det paa et Tidspunkt, hvor det endnu kunde se ud til, at Oprørerne vilde vinde Magten og blive Herrer, det er hvad man kunde vente af hans mandige Aabenhed. Men det sørgelige er, at Luther ikke havde vidst at hindre denne Situations Opstaaen. Han stod jo dog som en Fader og Fører for den vaagnende Nation, og der er noget uendelig tragisk i, at han — af hvad Grunde det nu er — skal være nødt til at staa stille og se Nationen oprive sig selv i indbyrdes Kamp, og først finde sin Mund og sit Mæle til en nødvendigbleven Opfordring om at slaa løs paa Landets Almue.

Luther forvandt i Virkeligheden aldrig dette. Efter Bondekrigen er det forbi med hans Stilling og Autoritet som Nationens udkaarne Helt og opløftede Hoved. Hans Reformation gaar videre sin Gang — men den er ikke længere helt ud *hans* og heller ikke, i den Grad som hidtil, det tyske Folks.

TREOGTYVENDE KAPITEL.

EVANGELISKE LANDSKIRKER.

Efter at Luther har mistet sit Rygstød i det menige Folk, maa han udlevere sin Sag saa temmelig til Fyrstemagten — med ikke

anden Støtte mod denne Magts Tilbøjelighed til Overgreb end den Alliance, han vil kunne vedligeholde med Fyrsternes Samvittighed. Alt staar nu paa, at det i Fremtiden aldrig vil komme til at mangle paa ubøjelig Sandhedskærlighed hos Ordets Tjenere, og at Regeringsmagten vil give det evangeliske Vidnesbyrd Gehør. Den frittalende Hofpræst i Luthers Lignelse vil i Fremtiden blive den Skikkelse, der vil faa en betydningsfuld Rolle tildelt.

Kurfyrst Frederik var død midt under Bondekrigen. Hans Broder Johan, med Tilnavnet den standhaftige, tog Styret efter ham og gav sig snart til at ordne sit Lands Kirkevæsen efter det, man kaldte evangeliske Grundsætninger. Dette bestod først og fremmest i, at Bispernes Myndighed ophævedes*). Efter Luthers Ideer om det almindelige Præstedømme maatte det nu blive Menighederne, der, hver for sig, arvede Bispemyndigheden — altsaa valgte sig Præster og vedtog en Ordning af Gudstjenesten. Men dertil var der ikke aandelig Kraft i Menighederne. Det vidste Luther og lod derfor ganske rolig Fyrstemagten tage Sagerne i sin Haand. Ikke engang en lille Spire til Selvstyre blev indrømmet Menighederne, ikke saa meget som en Smule Medbestemmelse ved Præstevalget. Men Luther holdt paa, at det ogsaa kun var foreløbigt — paa Grund af aandelig Nødtilstand — at man maatte lade Statsmagten udøve den Myndighed, der egentlig tilkom Menighederne. Fyrsten skulde betragte sig som en Slags »Nødbiskop«.

Luther takkede altsaa paa Menighedernes Vegne Kurfyrst Johan, fordi han vilde gøre dem den Tjeneste at bringe Orden og Styrelse til Veje i deres Kirkesager. Men han maatte rigtignok ofte ryste paa Hovedet ved at se, hvilken Masse Forordninger der kom, og hvorledes alt skulde gøres ganske ens i alle Kirker. Det blev nok saa meget Melankton som Luther, der blev taget paa Raad med ved Gennemførelsen af den ny Kirkeordning. Og hvad kunde ikke den kurfyrstelige Regering finde paa! Der kom f. Eks. en Forordning om, at Folk, der var mistænkte for Vildfarelser i Troen, skulde underkastes et Forhør — altsaa en ligefrem Inkvisition —, og dersom de overbevises om Vildfarelse og ikke vilde genkalde, skulde de straks forlade Landet.

Saaledes vidste denne Regering straks at gennemføre den Grundsætning, som de tyske Fyrster kort efter Bondekrigen havde fastslaaet mellem hinanden, og som kan udtrykkes saaledes: den, der har Landet, har Religionen. Med andre Ord: lad hver Fyrste ordne Kirkesagerne i sit Land, som han kan forsvare det for Gud!

Det gik glat nok med Gennemførelsen af denne Grundsætning. Der var ingen Tomas Münzere mere eller i det hele nogen, der

*) Naar man nu i lutherske Lande taler om Biskopper, er det blot det gamle Navn, der er gaaet over paa de ny gejstlige Embedsmænd, som slet ikke er Biskopper i oprindelig Forstand, og som ogsaa fra Begyndelsen kaldtes Superintendenter.

kunde paatale Menigmands kirkelige Ret. Skomageren, som havde sagt den wittenbergske Doktor, den kurfyrstelige Udsending, Besked ud af Bibelen, — hvor var han henne? Var han maaske en af de 100,000, der havde rakt Hals under Bondekrigen? Det menige Folk var blevet grundig læmmet for lange Tider.

Intet kunde foregaa mere idyllisk roligt end Ordningen af Kirkesagerne i Kursachsen. Imellem Teologerne kunde der lejlighedsvis opstaa nogen Meningsforskellighed, f. Eks. angaaende den Instruks, der skulde gives Præsterne, om den skulde paalægge dem at prædike Bod paa den eller paa den Maade. Men fra Menighedernes Side hørtes ikke et Kny. Saaledes som den høje Øvrighed lavede det for dem, saaledes tog de det.

Og som i Kursachsen gik det i andre tyske Lande, hvis Fyrster stod paa den evangeliske Side, og som nu fulgte Eksemplet fra Sachsen med at indføre en ny Kirkeordning. Den store Forøgelse af Fyrstemagten og Behageligheden ved at faa Raadighed over Kirkegodset har sikkert mange Steder fremskyndet Fyrsternes Overgang til den evangeliske Side.

Idyllen vilde have været fuldstændig, dersom ikke Uvejrsskyer udefra — fra Kejseren og det romersksindede Parti blandt Rigsstænderne — havde vedligeholdt en vis Spænding hos Evangeliets Tilhængere. Det var foreløbig højst usikkert, om de ny Kirkeordninger vilde faa Lov at bestaa. Ja, i Virkeligheden blev Aftalen om, at hver Fyrste maatte ordne Religionsvæsenet i sit Land, som han kunde forsvare det for Gud, omstyrtet paa Rigsdagen i Speyer 1529, hvor nemlig det romersksindede Parti for første Gang siden Rigsdagen i Worms igen havde Flertallet. Her blev det vedtaget, at Biskopperne skulde i alle tyske Lande have deres Magt igen og ligesaa deres Indtægter. Det var det samme som at gøre Ende paa det hele Reformationsværk. Men de modigste blandt de evangeliske Stænder (6 Fyrster og 14 Stæder) nægtede da ogsaa at bøje sig for denne Afgørelse. Ganske vist var den fattet med Stemmeflerhed. Men »i Ting, som angaar Guds Ære, vor Sjælefred og Salighed, maa enhver selv staa til Regnskab for Gud, saa at ingen kan undskylde sig med andres, flere eller færres, Afgørelse og Beslutning« — udtalte de nævnte evangeliske Stænder i den højtidelige »Protestation«, de paa Stedet nedlagde mod Rigsdagsbeslutningen, og hvoraf kommer Fællesbenævnelsen »Protestanter« for alle dem, der frigjorde sig for Romerkirkens Myndighed.

Denne Protestation mod Rigsdagsbeslutningen var jo et meget vovelig Skridt. Og en af Deltagerne, den energiske Landgrev Filip af Hessen, drev da ogsaa stærkt paa, at nu burde de evangeliske Fyrster og Stæder slutte sig tættere sammen, end de hidtil havde gjort, for at kunne forsvare sig og Sagen mod Kejserens Straffedomme. Især gjaldt det for Landgreven at faa Kursachsen med til et saadant alvorligt Forsvarsforbund. Men Luther holdt sin Kurfyrste tilbage derfra. »Den Herre Kristus«, sagde han, »som hidtil

har hjulpet uden Landgreven, kan ogsaa fremdeles.« Et Forbund med Front mod Kejseren var i Luthers Øjne en slet og ret oprørsk Sammenrottelse. Og tilmed kunde Luther i det hele taget ikke forlige sig med, at man, ogsaa i religiøse Sager, skal se sig for og bruge sin Fornuft. Nej, »lad Gud gøre sin Gerning i dig og omkring dig«, saaledes var Løsenet hos de fromme Mystikere fra Middelalderen, hvis Betragtninger han havde inddrukket i sin Klostertid. »I har ingen Tro«, sagde Luther derfor til de evangeliske Fyrster, der tænkte paa at indgaa Alliance, »I sætter ikke eders Lid til Gud; bed til ham, og overlad ham saa hele Sagen.«

Landgrev Filip var ikke fornøjet med dette Raad, der ikke forekom ham tilstrækkelig praktisk, og saa kom han desuden under Vejr med, at der var noget andet, der gjorde Luther og Wittenbergerne uvenligt stemte mod Allianceplanerne. Iblandt de Stæder, der havde medundertegnet Protestationen i Speyer, var der flere, som modtog deres kirkelige og teologiske Ideer ikke fra Wittenberg men fra Zürich i Schweiz. Dér havde Ulrich Zwingli siden 1519 virket som selvstændig Reformator. Bevægelsen i Schweiz gik væsentlig i samme Spor som den lutherske i Tyskland; men Zwinglis Aandsretning var hvad man i vore Dage vilde kalde rationaliserende, og mellem Luther og Zwingli var der opstaaet særlig ét teologisk Mellemværende: Opfattelsen af, hvad der foregaar i den hellige Nadver.

Det var i Virkeligheden en Hovedhindring for Luther i Spørgsmaalet om Alliancen, at zwingliansksindede sydtyske Stæder allerede var optagne i den. »Jeg ser«, sagde Filip af Hessen, »at Wittenbergerne er imod Alliancen for disse Zwinglianeres Skyld. Lad os da se, om vi ikke skulde kunne faa disse teologiske Uenigheder til at forsvinde». Og Landgreven indbød Teologer fra begge Sider til en Samtale paa sit Slot i Marburg.

Der laa for Landgreven som det evangeliske Partis politiske Leder megen Magt paa, at der kom Enighed til Veje. Fra Kejserens Side var der Tordenskyer i Luften. Men Landgreven havde knyttet Forbindelser med Zürich, som igen havde Forbindelse med den franske Konge. Der var i Færd med at danne sig et stærkt Bolværk mod alle Forsøg paa at knuse Protestantismen. Nu maatte ingen unødvendige teologiske Spaltninger have Lov at ødelægge det hele.

Det lykkedes da ogsaa i Marburg at faa vedtaget fjorten teologiske Artikler, som Lutheranere og Zwinglianere var enige om, eller hvor i hvert Fald ingen vilde modsige. Men den 15de Artikel, som skulde handle om Nadveren, lykkedes det ikke at faa vedtaget i eenslydende Form. I hele to Dage forhandlede fra den ene Side Luther og Melankton, fra den anden Side Zwingli og Økolampadius. Og man enedes vel om, at Jesu Kristi Legeme og Blod *er* i Sakramentet; men Wittenbergerne vilde have en Indrømmelse af, at det er *legemlig* tilstede i Sakramentet. Og dette kunde Schweizerne ikke med deres bedste Vilje gaa ind paa.

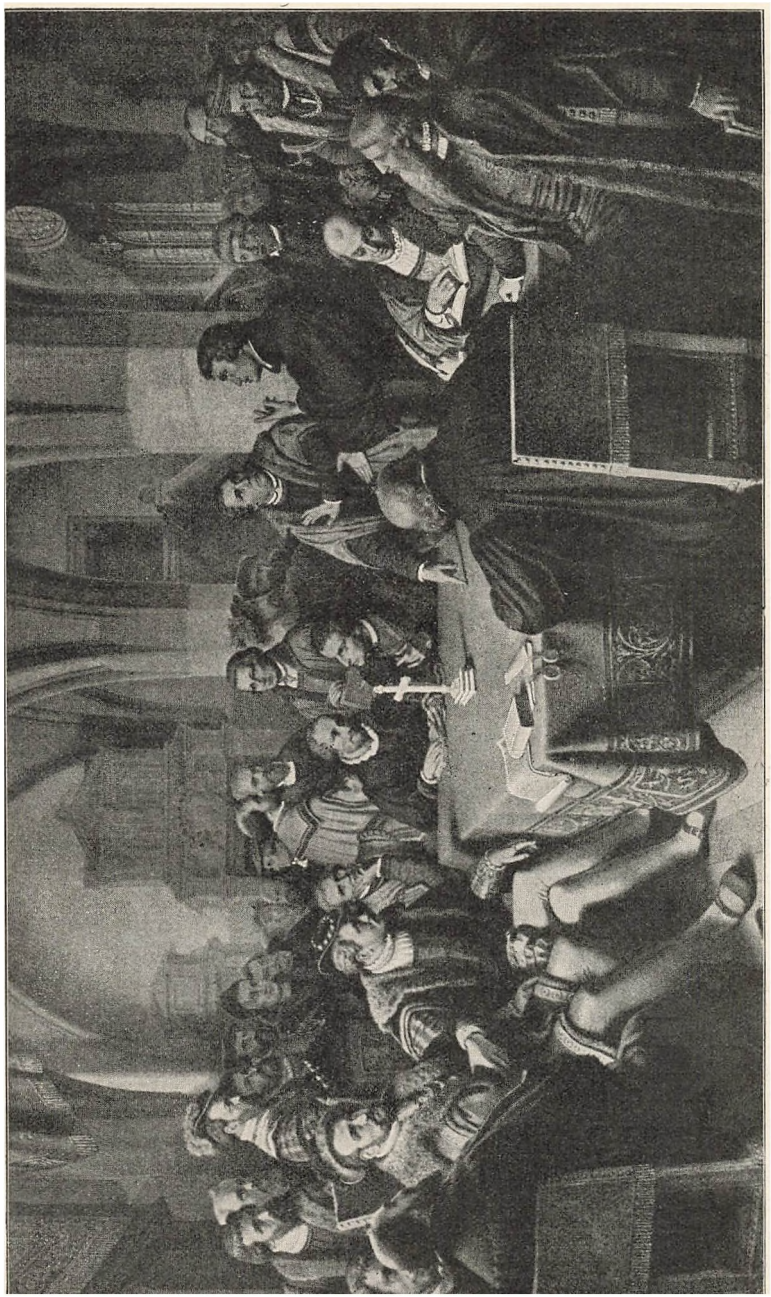

Fig. 33. Mødet mellem Luther og Zwingli i Marburg 1529.

Saaledes endte Samtalen i det væsentlige resultatløs, Og paa Rigsdagen i Augsburg næste Aar (1530), hvor Kejser Karl gav Møde for første Gang igen efter Worms, og hvor han ønskede at faa klart fremlagt, hvad Protestanterne førte i deres Skjold, blev der fremlagt ikke een, men to protestantiske Bekendelser. Riglignok havde den af Melankton affattede og af Luther billigede »augsburgske Konfession« de fleste og vægtigste Underskrifter, nemlig syv Fyrster og to Stæder, medens den anden kun havde fire Stæder. Men i det mindste een af de underskrivende Fyrster, Landgreven af Hessen, var først gaaet med efter megen Betænkelighed. I selve Augsburg bekrigede lutheranske og zwinglianske Prædikanter hinanden fra Prædikestolene. Spørgsmaalet om, paa hvad Maade Kristi Legeme og Blod skulde tænkes nærværende i Nadveren, fjernede Protestanterne fra hinanden paa en Tid, da Kejseren for Alvor traf Forberedelser til at slaa dem alle ned og sagtens ogsaa havde gjort det, dersom ikke den tyrkiske Sultan havde givet ham andet at tænke paa ved at true Wien. Nu trængte han til de tyske Fyrsters Hjælp, og han matte lade det blive ved at gaa, som det nu en Tid havde gaaet: At enhver Fyrste ordnede Kirkevæsenet i sit Land, som han mente at kunne forsvare det. Sætningen »den, som har Landet, har Religionen», blev det kirkeretlige Grundlag for det tyske Rige.

»I har en anden Aand end vi!» havde Luther tilraabt de schweiziske Teologer under Samtalen i Marburg. Og dersom han ved »en anden Aand« havde forstaaet en anden teologisk Retning, vilde der ikke have været noget at sige dertil. Men det lader sig ikke skjule, at Luthers Mening var at tage — ikke blot teologisk, men kirkeligt og kristeligt, Afstand fra Zwinglianerne, — at han forlangte ligefrem Underkastelse i det paagældende Lærepunkt, dersom han skulde anerkende dem som Kristne. Zwinglianerne forsøgte efter den mislykkede Samtale at udrække Broderhaand; men de blev afviste.

Zwinglianerne skulde underkaste sig. Hvad skulde de underkaste sig? Skriften, Ordet, det »klare og tydelige« Ord hos Matthæus i det 26. Kapitel: »Dette er mit Legeme«, som Luther havde skrevet foran sig med Kridt paa Bordtæppet, og som han under Samtalen idelig henviste til. Men Sagen var, at Zwinglianerne ikke ansaa dette Ord for i sig selv at være saaledes klart og tydeligt, at det kun kunde indeholde een Mening. De trak andre Skriftsteder frem, for dermed at belyse det. De benyttede altsaa den Frihed, Luther selv altid havde benyttet, Friheden til at fortolke de dunkle Steder med de klare, — Friheden til i det hele at hævde Aanden imod Bogstaven. Men dette gælder nu ikke i Luthers Øjne. Nu hedder det, at »dersom hvert Stykke af Skriften skal forklares eller udlægges ved et andet Stykke, hvornaar vil det saa faa Ende med at sammenholde og jævnføre?« Det vil blive det samme som at »røre hele Skriften sammen i een Grød«. Sagen er, at han, den tidligere

Hævder af et Kristenmenneskes Frihed, er nu kommet i Vaande for at finde Autoritet til dermed at standse Frihedens virkelige eller formentlige Misbrug. Luther skal nu stemme Strømmen, og hvor det — som i Striden med Schweizerteologerne — ikke lykkes ham at slaa igennem med den aandelige Autoritet, der løfter han Bordtæppet op og peger paa Bogstaverne.

Og hvor fuldstændigt Luther har brudt med Zwinglianerne, kommer frem i en Skrivelse af 1542 til en Bogtrykker i Zürich, der har vist ham den Opmærksomhed at sende ham en ny af zwinglianske Præster besørget Bibeloversættelse. »Saasom det er et Arbejde af eders Prædikere«, skriver Luther, »som jeg og Guds Kirke ikke kan have noget Samfund med, saa gør det mig ondt, at de arbejder forgæves og desuden oven i Købet er fortabte. De er noksom advarede om, at de skal afstaa fra deres Vildfarelse og ikke saa ynkeligt drage det stakkels Folk med sig ned i Helvede.« Luther frabeder sig alle Tilsendelser for Fremtiden fra den Side, for han vil ikke, ved at modtage det, udsætte sig for at blive fordømt sammen med de reformerte. Skrivelsen ender med en Bøn til Gud om, at han snart vil befri sin Kirke fra disse falske, forføreriske Prædikere. I en anden Skrivelse kalder Luther Mænd som Zwingli og Økolampadius »Kristi Fjender og Bespottere« og siger, at han vil rive deres Breve, Bøger, Hilsener, Skrift, Navn, Minde, ud af sit Hjerte. »Hvilket Kristenhjerte kan og vil tro«, spørger han, »at det er den Helligaand og ikke meget snarere den lede Djævel, som er i dem?«

Det er en anden Mand, vi her har for os, en Luther, der er afveget fra sig selv og taler Fjendens Sprog. Under Nadverstridighederne løb Luther sig mere og mere fast i et lige saa aandløst som kærlighedsløst Rethaveri overfor teologiske Modstandere. Han kan lade sig henrive til Ytringer, der er ganske tilintetgørende for alt hvad der hedder Lærefrihed, og som man da ogsaa, lige til de sidste Dage, kan se citerede med Bifaldsklap af romersk-katolske Forfattere. Saaledes følgende Ytring: »Djævelen kan ikke holde op; hvor han faar anstiftet ét Kætteri, maa han anstifte flere, saa en Vildfarelse bliver aldrig alene. Naar Ringen er itu paa ét Sted, saa er den ikke nogen Ring mere, holder ikke mere, men bliver ved at gaa itu. . . . Saa meget er vist, at den, der ikke rigtig tror én Artikel, han tror ikke alvorligt paa nogen af dem, . . . derfor gælder det: Enten tro rundt og rent, helt og holdent, eller slet ikke tro noget. Den hellige Aand lader sig ikke skille eller dele, saa han skulde lade lære og tro ét Stykke sandt og et andet falsk.«

Naar det siden i de lutherske Kirker blev til et rent Slaveri under Rettroenheden, da har denne tyranniske Rettroenheds Forkæmpere ganske vist kunnet beraabe sig paa Luther, d. v. s. paa den fra sig selv afvegne Luther.

FIREOGTYVENDE KAPITEL.

LUTHER I SIN HJEMLIGE KALDSVIRKSOMHED.

Vi har fundet, at der, efterhaanden som Tiden led frem, opstod Situationer, vigtige og afgørende Situationer, hvor Luther ikke strakte til. Vil vi i denne senere Periode finde den rette og egentlige Morten Luther, maa vi vende vor Opmærksomhed bort fra de ydre Forviklinger, som han ikke var Manden for at klare, og hvor Ledelsen i Virkeligheden ogsaa mere og mere gik over i andre Hænder, og derimod opsøge ham ligesom bag Kulisserne i de mere tilbagetrukne Virksomheder, i Udførelsen af de egentlige Kaldspligter, i Hjemlivet og Privatlivet. Det er noget af det største ved Luther, at han under de mangfoldige Berøringer med den store Verden altid vidste at holde Hævd over sin egen lille Verden. Luther kunde, som vi har set, lejlighedsvis afvige fra sig selv, d. v. s. fra sine egentlige, oprindelige Anskuelser og Grundsætninger. Men han forvildede sig ikke bort fra sig selv — fra sin Sjæls indre Samling og faste Hold. Dersom vi i Thomas Münzer har Eksemplet paa en Mand, der begynder med at være virkelig religiøst grebet, men ender med at være tumlet om paa det verdslig-politiske Livs Malstrøm, saa viser derimod Luthers Sjæleliv os Billedet af den »kloge Jomfru«, der sørger for altid at holde sin Lampe i Brand og varlig skærme for den med Haanden, at ikke Trækvinden skal blæse den ud.

Lampen brændende! det er for Luther det første og det sidste, hvad enten det gælder Kirkelivet eller hans private Tilværelse. Derfor kan han finde sig i næsten hvilke Forfatningsforhold for Kirken, det skal være, blot Ordets Lysestage ikke maa blive flyttet bort. Og hvad ham selv angaar, da er det stadig det store Spørgsmaal for ham — det, han prædikede over paa Vejen til Worms: Hvordan man bliver from og kommer til Salighed. »Her er jeg igen blevet en Skoledreng, der lærer de ti Bud, lærer dem igen Ord for Ord udenad og ser, hvor sandt det er, at hans Visdom har ingen Ende«, skrev han fra Koburg Fæstning, hvor han paa kurfyrstelig Foranstaltning var anbragt under de spændte Forhold i Sommeren 1530, da Rigsdagen blev holdt i Augsburg. Den første Dag efter sin Ankomst til Fæstningen havde han skrevet til Melankton: »Saa er vi da endelig ankomne til vort Sinai; men vi vil gøre et Sion deraf og bygge tre Hytter der, en for Psalteren, en for Profeterne, en for Æsop.« Det skulde være hans tre Studere-Arbejder. Saaledes indretter han sig stille med sine Studier, medens de for ham og hans Sag saa afgørende Begivenheder forberedes. Men inden hans Bøger kommer ham i Hænde, har han god Tid til at nyde Foraaret. Han melder i et Brev, at Kukkeren er kommen, og nu vil sagtens Nattergalen ogsaa snart være der. Et Par Dage efter kan han meddele, at nu har han hørt den. Og han fortæller om den Masse Krager og Alli-

ker, han kan sidde og iagttage fra sit Vindue. Han forestiller sig, at Kragerne holder Rigsdag derude, og beskriver med et muntert Humør, hvorledes det gaar til.

Men mellem Brevene fra Koburg er der et, vi maa høre fra Ende til anden. Det er det, han skriver til sin lille Søn Hans.

»Naade og Fred i Kristus, min kære lille Søn! Jeg ser gerne, at du lærer ordentlig og beder flittig. Gør det, min lille Søn, og bliv ved med det. Saa skal jeg have en køn Markedsgave med til dig, naar jeg kommer hjem.

Jeg ved en smuk, dejlig Have; dér gaar mange Børn i og har smaa Guldkjoler paa og samler smukke Æbler under Træerne og Pærer, Kirsebær, Spillinger og Blommer. De synger, hopper og er lystige. De har ogsaa kønne smaa Heste med Guldtømmer og Sølvsadler. Saa spurgte jeg Manden, som har Haven, hvad det var for Børn. Da sagde han: Det er de Børn, som gerne beder, lærer og er fromme. Da sagde jeg: Kære Mand, jeg har ogsaa en Søn; han hedder Hansemand Luther; kunde han ikke komme i Haven, saa han ogsaa kunde spise saadanne dejlige Æbler og Pærer og ride paa saadanne smaa Heste og lege med disse Børn? Da sagde Manden: Naar han gerne beder, lærer og er from, saa skal han ogsaa komme i Haven, Lippus og Jost*) ogsaa, og naar de kommer der allesammen, saa skal de ogsaa faa Fløjter og Trommer, Luter og alle Slags Strengespil, og de skal danse og skyde med smaa Flitsbuer.

Og han viste mig dér en pæn Eng i Haven, indrettet til Danseplads; dér hang en hel Masse Guldfløjter og Guldtrommer og fine Sølvflitsbuer. Men det var endnu saa tidlig paa Dagen; Børnene havde ikke spist; derfor kunde jeg ikke vente, til Dansen begyndte. Jeg sagde da til Manden: Ak, kære Herre, jeg vil med det samme gaa hen og skrive det altsammen til min kære lille Søn Hansemand, at han rigtig flittig beder og dygtig lærer og er from, at han ogsaa kan komme i denne Have; men han har en Tante Lene; hende maa han bringe med. Da sagde Manden: Ja vel, gaa hen og skriv det til ham.

Derfor, kære lille Søn Hansemand, lær og bed rigtig flittig, og sig til Lippus og Jost, at de ogsaa skal lære og bede, saa vil I med hinanden komme i Haven.

Hermed den almægtige Gud befalet, og hils Tante Lene og giv hende et Kys fra mig.

Anno 1530.

Din kære Fader
Martinus Luther».

Her har vi Luther i Udøvelsen af sit Kald som Husfader, det, han regnede for et af de allerhøjeste og helligste Kald, ligesom Kone og

*) Melanktons og Jonas's Sønner.

Fig. 134. Morten Luther i sit Hjem.

Børn var ham den dyreste Skat paa Jorden. Det var straks efter Bondekrigen, i Sommeren 1525, at Luther en Dag havde bedt sin Ven, den wittenbergske Sognepræst Bugenhagen, lægge hans og hans Käthes Hænder i hinanden. Käthe eller Katharina af Bora var en Nonne, der havde forladt Klosteret, og Luther en Munk, der havde gjort det samme, saa de to passede godt nok sammen, naar det gjaldt om at vise Verden, at det var meget kristeligere at opfylde sit Kald som Stiftere og Opretholdere af en Familie, end at gemme sig hen for Verden, — at det var meget sundere at tage alle Huslivets Byrder og Savn og Prøvelser paa sig sammen med dets Glæder, end at øve sig ved selvopfundne Bodsgerninger. Naar det gjaldt om at faa gjort grundigt op med den Misforstaaelse om Munkelivet som det »hellige« Liv, — naar det gjaldt om at slaa fast, at der findes ikke noget andet *helligt* Liv end det, der bestaar i en samvittighedsfuld Opfyldelse af sit Kald, da var det næsten nødvendigt, at Luther traadte ind i den almindelige borgerlige Tilværelse som slet og ret Ægtemand. Det ser da ogsaa ud, som om han selv tilsidst har følt, at det Skridt maatte han have fra Haanden, inden han med god Samvittighed kunde forlade Verden. Midt under Bondekrigen, da han var beredt paa at falde som et Offer for Oprørernes Vrede, udtalte han i et Brev, at han kom nok til, inden han døde, at ægte sin Käthe, Djævelen til Trods.

Fig. 35. Luthers Hustru, Katharina af Bora.

Altsaa, huggede Bønderne Hovedet af ham, skulde dette dog være besørget først. Nu gik det ikke saa galt; men i over 20 Aar fik han Lov at leve et lykkeligt Husliv, hvormed kan ret havde Held til at »ærgre Satan« og give sine Medkristne, ikke mindst sine Medgejstlige, et uforglemmeligt Eksempel.

Daglig holdt Luther Morgenandagt med sine Børn. »Naar jeg staar op om Morgenen,« skriver han, »saa beder jeg med Børnene de ti Bud, Troen, Fadervor og en eller anden Salme dertil«. Baade Børn og Tjenestefolk blev jævnlig overhørte i Katekismen. Ja, skriver Luther et Sted, »de unge Folk og de enfoldige Kristne maa daglig øves og opdrages i Skriften og Guds Ord, for at de kan blive rigtig hjemme deri, saa de kan gøre Rede for deres Tro og med Tiden lære andre og hjælpe at udbrede Kristi Rige. Man skal lære dem

at falde i deres Hjerter den hele Sum af den kristelige Forstand i to Stykker, ligesom i to smaa Sække, den ene er Troen, den anden Kærligheden. I Troens Sæk er der to smaa Punge. I den ene Pung ligger det Stykke, at vi ved Adams Synd alle er bleven fordømte; i den anden ligger det Stykke, at vi alle ved Jesus Kristus er forløste fra dette fordærvede, syndige fordømte Væsen. I Kærlighedens Sæk er der ogsaa to Punge; i den ene ligger det Stykke, at vi skal tjene og gøre vel imod enhver, ligesom Kristus har gjort imod os; i den anden ligger det Stykke, at vi skal gerne lide og taale alslags ondt. Naar nu et Barn begynder at begribe dette, saa skal man vænne det til at bringe Skriftsprog med hjem fra Prædikenen og sige dem for Forældrene, naar man sidder til Bords, ligesom man i tidligere Dage gjorde med Latinen. Og saa skal man stikke Bibelsprogene i Sækkene og Pungene, ligesom man stikker Skillinger eller Gylden i Lommen. Som for Eksempel, Troens Sæk kalder vi Guldsækken. I den første Pung gaar et Ord som dette: Ligesom Synden kom ind i Verden ved et Menneske og Døden ved Synden o. s. v. (Rom. 5,12) og »i Synd er jeg født« (Ps. 51, 7). Det er to rhinske Gylden i Pungen. I den anden Pung gaar de ungarske Gylden, f. Eks. dette Ord: Kristus er død for vor Synd etc. (Rom. 4, 25), ligesaa: Se, det er det Guds Lam, som bærer Verdens Synd (Joh. 1, 29). ... Og nu skal ingen her gøre sig for klog og foragte saadan Børneleg. Kristus maatte blive Menneske, da han vilde opdrage Mennesker. Skal vi opdrage Børn, maa vi ogsaa blive Børn med dem.«

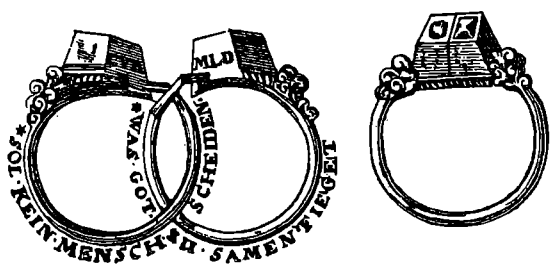

Fig. 36. Luthers Vielsesring.

Saadanne Ting kunde denne af store Kampe optagne Mand gaa og sysle med, — hvorledes han bedst skulde komme ned til Børnene og gøre sig forstaaelig for dem.

Ogsaa paa Prædikestolen er Luther opfyldt af denne Tanke, at det gælder frem for alt om at gøre sig forstaaelig for Smaafolk. »Naar jeg prædiker«, siger han, »saa gaar jeg saa langt ned, som jeg kan. Jeg ser ikke paa de Doktorer og Magistre, som der kan være en 40 Stykker af, men paa alle de unge Mennesker, Børn og Tjenestefolk, som der er hundrede eller tusinde af. Dem prædiker jeg for. Dem retter jeg mig efter. De trænger til det. Vil de andre ikke høre det, saa staar Døren aaben. Jeg ser, at Ærgerrigheden hos Prædikanterne bliver større og større. Den vil gøre den største Skade i Kirkerne og volde stor Uro og Uenighed. Thi de vil lære høje Ting, og de vil tale prægtigt derom, for at de

kan opnaa Ære og Berømmelse. De vil behage de selvkloge og derover forsømme de enfoldige og Menigmand. En retskaffen, from, tro Prædikant, som lærer Guds Ord rent, purt og klart, skal se paa Børn, Karle og Piger og paa den fattige, menige, enfoldige Hob, paa dem, som trænger til Undervisning. Dem skal han rette sig efter. Ligesom en Moder, der har sit Barn ved Brystet, snakker og leger for det, giver det Mælk, men hverken tør give det Vin eller Malvasier, saaledes skal ogsaa Prædikanterne gøre. De skal i deres Prædikener lære enfoldigt, slet og ret, at de enfoldige kan fatte og beholde det.«

Her er en Prøve paa Luthers Prædikemaade. Teksten er Ordet: »Se til Fuglene under Himlen« o. s. v. (Matth. 6, 26).

»Det er«, siger Luther, »som om Herren vilde sige: I har jo dog aldrig set en Fugl med en Le, eller en, som har indhøstet og samlet i Lade. Dermed vil nu Herren ikke sige, at vi ikke skal arbejde, men han vil med dette Eksempel tage Bekymringerne fra os. Thi en Fugl kan ikke drive Agerbrug som vi. Derfor er den ikke uden Arbejde, men den bestiller det, den er skabt til, nemlig at faa Unger og ernære dem og synge vor Herre Gud en lille Sang derfor. Havde Gud givet den mere Arbejde for, vilde den ogsaa gøre mere. Tidlig staar den op, sætter sig paa en Gren og synger den Sang, den har lært, og ved ikke, hvor den skal faa Føden, bekymrer sig heller ikke derfor. Men naar den bliver sulten, saa flyver den hen og søger sig et lille Korn, og saa har Gud et eller andet Sted lagt et til den, hvad den slet ikke tænkte paa, da den sang, skønt den kunde haft Aarsag nok til at bekymre sig for Næringen. Aa, skam jer dog, at Fuglene er frommere og mere troende end I. De er lystige og synger med Fryd, og ved dog ikke, hvad de skal faa at spise. Det er jo sagt os til mægtig og stor Skam, at vi ikke kan gøre saa meget som Fuglene kan. En Kristen skulde skamme sig for en lille Fugl, som kan den Kunst, som den ikke har lært; uden Prædiken og Formaning stoler den paa Gud og lader ham sørge for sig.«

Luther er en af de Stormænd, som kan taale at ses nærved. Lykkelig var den Student, der i de Dage kunde rejse til Wittenberg og sidde ved den berømte Doktors Fødder; men endnu lykkeligere var den, der kunde faa Plads ved hans Bord som Kostgænger og komme ind under den umiddelbare Virkning af hans trohjertede, friske, muntre Væsen. Luther havde Trang til at se Mennesker om sig og at kunne meddele sig. Naar de efter Middagsmaaltidet sad og spiste Vindruer, Nødder og Konfekt, kunde han udbryde: »Hvad siger nu vor Herre Gud deroppe i Himlen til, at vi saadan sidder her og gør os til gode? Naa, han har skabt det, for at vi skal bruge det, og fordrer ikke andet af os, end at vi skal erkende, at det er gode Ting fra ham, og nyde det med Taknemlighed.« Da Luther en Aften var kommen til at skræmme en lille Fugl, der byggede i hans Have, sagde han: Men, kære lille Fugl! du skal ikke flyve din Vej! jeg mener dig det rigtig godt, blot du kunde tro mig. Saadan er det

ogsaa med os, at vi har ingen Tro til vor Herre Gud, som dog mener os saa vel og viser os alt godt. Han vil da ikke slaa os ihjel, han, som har givet sin Søn for os«. — En Dag, da Skyerne var trukne bort uden at give Regn, sagde Luther: »Vor Herre Gud gør ligesom vi: han lader som om han vilde lade det regne og gør det dog ikke; vi lader som om vi vilde blive fromme og bliver det dog heller ikke«.

En hel Bog er der blevet af, hvad Husets Gæster saaledes lejlighedsvis optegnede af Luthers Smaasnak. Det er et Vidnesbyrd om, hvorledes denne Mand har forstaaet at meddele, udstrø, sprede Liv omkring sig. Hvor Ordet holdt op, tog Musikken fat. Hvis Luther havde en lille Afgud i sit Hus, var det hans »Fru Musika«. Dog — her kan ikke være Tale om Afguderi. Musik og Sang maatte i dette Hus tjene Guds Ære. Ligesom det ved den Kirkeljeneste, Luther havde faaet i Gang, virkede usædvanligt og gribende at høre Menigheden — ikke længer et Præstekor — istemme: »Vi tro, vi alle tro paa Gud«, saaledes var det ogsaa i det nye Præstehjem *Sangen*, der i fortrinlig Grad gav Indtryk af, at her var et Arnested for nyt aandeligt Liv. Luther sang sammen med Børnene, sammen med Studenterne, sammen med Melankton, Jonas og hvem det nu kunde være, der havde gæstet ham og muligvis haft videnskabelig Raadslagning med ham angaaende det gamle Testamentes Oversættelse, men hvem han efter endt Arbejde fik med ind i Stuen at sidde ned ved et Glas Øl.

Naar alt dette Liv kunde strømme ud fra Luther, enten han stod paa Prædikestolen, paa Katedret, eller sad ved Bordet derhjemme, — naar den Sprudlen kunde vedblive ikke blot at *holde* sig, men ogsaa at holde sig frisk og salt, da hang det sammen med, at Luther var meget omhyggelig for at holde Vældet aabent i sin Sjæls Bund og hindre dets Tilsanding. Boret, han brugte, var først og sidst Bønnen. Her staar vi ved Mandens inderste og privateste Indre. Men siden nu hans gode Ven og Sekretær Veit Dietrich har beluret ham, saa lad os dog for en Gangs Skyld høre, hvad han fortæller. Dietrich skriver fra Opholdet i Koburg, at just i denne svære Tid, hvor saa meget staar paa Spil, er Luther paafaldende munter, fuld af Tro og Haab. Daglig beder han tre Timer og det netop af de bedste Arbejdstimer. Dietrich har engang hørt ham gennem Døren. »Du gode Gud«, skriver han, »hvilken Aand, hvilken Tro var der ikke i hans Ord. Med saa stor Ærefrygt beder han, at man mærker, han taler med Gud, og dog igen med saadan en Tillid, at man skulde tro, han talte med en Fader og Ven. Jeg ved, sagde han, at du er vor Gud og Fader, derfor er jeg vis paa, at du vil gøre dine Børns Forfølgere til Skamme. Gør du det ikke, saa er det dig selv, lige saa godt som os, det gaar ud over. Thi din er hele denne Affære; kun nødtvungent er vi gaaet til det. Du kommer altsaa til at tage dig af den . . . «.

Luthers Bøn i Øjeblikke, hvor det kneb, var en Bøn, som ordentlig

Fig. 37. Luther som ældre.

tog fat paa Gud. Han har selv fortalt om, hvorledes han bar sig ad den Dag, han var blevet forfærdet over den syge Melanktons Udseende og var gaaet hen til Vinduet og havde givet sig til at bede. »Da«, siger han, »maatte vor Herre Gud ordentlig holde for; thi jeg satte ham Stolen for Døren og ringede for hans Ører med alle de Forjættelser om Bønhørelse, jeg kendte fra den hellige Skrift, saadan at han maatte bønhøre mig, om jeg ellers skulde tro hans Forjættelser«.

Det var jo imidlertid ikke hver Dag, Luthers Bøn saaledes af sig selv stormede mod Himlen. Til daglig var Bønnen noget, Luther *passede*, noget, han *flittig* øvede. Saaledes skriver han i den lille Bog »En enfoldig Maade at bede paa. For Mester Peter Barber«:

»Kære Mester Peter, jeg giver jer det, saa godt jeg har det, og saadan som jeg selv bærer mig ad med at bede. Vor Herre Gud give eder og enhver at gøre det bedre. Amen.

For det første, naar jeg føler, at jeg af fremmede Forretninger eller Tanker er bleven kold og utilpas til at bede — for Kødet og Djævelen gør hvad de kan for at hindre Bønnen —, saa tager jeg mine Davidsalmer, saa løber jeg ind i Kammeret, eller, hvis det er Dag og Tid dertil, hen i Kirken med de andre, og begynder at sige de ti Bud, Troen og, om jeg har Tid, nogle Ord af Kristus, Paulus eller Salmerne, mundtlig for mig selv, ganske ligesom Børnene gør. Det er godt, at man om Morgenen tidlig lader Bønnen være det første og om Aftenen det siste Værk. . . . . Og ligesom en god, flittig Barber maa rette Tanker, Sind og Øjne rigtig nøje paa Ragekniven og Haaret og ikke glemme, hvor han er i Strøget eller Snittet; men om han paa samme Tid vil snakke løs eller have Tanker og Øjne andensteds, kan han komme til at skære baade Næse og Mund, ja Struben over paa Folk; saadan er det netop med enhver Ting, som skal gøres ordentligt: den vil have Mennesket helt, med alle Sandser og Lemmer, som man siger: Pluribus intentus, minor est ad singula sensus: den, som tænker mange Slags, den tænker ikke og gør ikke heller noget ordentligt; hvor meget mere vil Bønnen ikke have Hjertet enigt, helt og holdent, skal det ellers være en god Bøn» . . . .

Bønnen er for Luther ikke en aandelig Forlystelse, men et Arbejde, hvorigennem hans Sjæl fastholder Forbindelsen med Gud. »Djævelen og Kødet« har travlt med at ville hindre Bønnen og sprænge Forbindelsen. Men Luther passer paa. Han tager sine Davidsalmer og løber ind i Kammeret. Han vil ikke bort fra sin Gud. Det er det første under Wormsrejser, under Augsburg-Bekymringer, og det er det første hver eneste daglige Dag: at være hos Gud, blive hos Gud. Thi hos ham er Livets Kildevæld.

Der var ikke noget sentimentalt i dette Gudsforhold. Det var et Barn, der holdt sin Fader i Haanden; men det var paa samme Tid en Mand, en Stridsmand, der støttede sig til den, der havde sendt ham og stillet ham paa Post. Luther tyede ind i sit Bedekammer, naar en af de mange store Angester overfaldt ham, og

kom ud derfra igen med Fortrøstning om at have hele Guds Magt i Ryggen.

Denne paa een Gang barnlige og mandige Fortrøstning til Gud er ved Morten Luther blevet den gotisk-germanske Folkestammes bedste aandelige Arv og Eje. Paa Grundlag af den har vi vundet hvad vi *har* vundet af aandelig Selvstændighed og Fuldmyndighed. Paa Grundlag af den skal vi ogsaa i Fremtiden samle os til sejerrig Modstand mod baade Skoletyranni og Præsteherredømme.

Denne Fortrøstning har Luther haft det Held at faa givet Udtryk i en kærnefuld Salme, digtet over den 46. Davidsalme:

»En fast Borg er vores Gud,
et godt Vaaben og Værge.«

INDHOLD.

			Side
1.	Kapitel.	Humanister og Obskuranter	5
2.	—	Erasmus fra Rotterdam	10
3.	—	Ulrich af Hutten	15
4.	—	Frants af Sickingen og Munken i Wittenberg	21
5.	—	Luther og Staupitz	27
6.	—	Luther paa Katedret og Prædikestolen	33
7.	—	Valfarter og Aflad	36
8.	—	Albrecht af Mainz og Johan Tetzel	42
9.	—	Luthers Kamp mod Afladsvæsenet	48
10.	—	Brud med Rom. Opraab til den tyske Adel	54
11.	—	Fortsat Brud med Rom. Et Kristenmenneskes Frihed.	64
12.	—	Luther og Erasmus	69
13.	—	Bandbullen	73
14.	—	Luther stævnes for Kejser og Rige	80
15.	—	Luther for Rigsdagen	86
16.	—	Hvordan det videre gik i Worms	92
17.	—	Wartburg. Bibelen	96
18.	—	Carlstadt og Profeterne fra Zwickau	101
19.	—	Luthers Hjemkomst til Wittenberg	105
20.	—	Evangeliets Udbredelse	110
21.	—	Rigsfyrsternes Holdning	114
22.	—	Døberne. Bondekrigen	121
23.	—	Evangeliske Landskirker	127
24.	—	Luther i sin hjemlige Kaldsvirksomhed	134